

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Miha Škrlj

Operacija pri Kursku

(5.7.1943 - 23.8.1943)

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Miha Škrlj

Mentor: doc. dr. Damijan Guštin

Operacija pri Kursku

(5.7.1943 - 23.8.1943)

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

*Zahvaljujem se za pomoč in dragocene nasvete
doc. dr. Damijanu Guštinu ter svoji družini za
neprecenljivo podporo.*

Operacija pri Kursku (5.7.1943 - 23.8.1943)

Leta 1943, ko se je vojna sreča po odločilnem letu 1942 in operacijah/bitkah pri Al Almeinu, Midwayu in Stalingradu, že krepko prevesila na stran zaveznikov, nacistična Nemčija še zdaleč ni bila na kolenih. Wehrmacht je še vedno nadzorovala velik del t.i. »evropske« trdnjave. Hitler je za prizorišče poslednjega poizkusa ponovnega prevzema iniciative na vzhodni fronti, ki jo je izgubil po katastrofalnem porazu 6. armade pred vrati Stalingrada, izbral frontno izboklino okoli mesta Kursk, ki je nastala kot posledica sovjetske protiofenzive po uspešni obrambi Stalingrada. Novo, tokrat zadnjo etapo Blitzkriega, je Rdeča armada pričakala pripravljena, saj je sovjetsko vrhovno poveljstvo na podlagi izkušenj iz preteklih operacij ter s pomočjo izboljšane obveščevalnega sistema, uspelo obrambo na taktični ravni dvigniti na dovolj visok nivo, da je z njo uspelo ustaviti oklepne enote Wehrmachta v začetni fazi ofenzivnih operacij. Prvič v t.i. »Vzhodni kampanji« je bila kasnejša protiofenziva Rdeče armade načrtovana že od samega začetka načrtovanja operacij spomladi 1943. Operacija pri Kursku je potekala tako kot sta si obe strani zamislili. Wehrmacht je frontno izboklino okrog Kurska napadla s severa in juga, a kljub izdatnim naporom ni uspela prebiti sovjetskih obrambnih položajev. Z uspešnim zaključkom operacij Kotuzov in Polkovodec Rumjancev je iniciativa dokončno prešla v roke Rdeče armade, kljub temu, da se je vojna nato končala šele čez slabi dve leti.

Ključne besede: Druga svetovna vojna, Vzhodna fronta, Operacija Citadela, Operacija Kotuzov, Operacija Polkovodec Rumjancev

Kursk Operation (5.7.1943 - 23.8.1943)

In 1943, when after crucial year 1942 and operations/battles at Al Almein, Midway and Stalingrad, war luck finally changed sides, Nazi Germany was still not defeated. Wehrmacht still controlled large parts of Europe. Adolf Hitler chose front line around the city of Kursk to be a scene of the last big attempt to regain initiative at Eastern front, which he had lost after the disaster of 6th Army at the gates of Stalingrad. For new, last stage of Blitzkrieg, Red Army was well prepared due to a very careful study of past operations and due to their military intelligence they also made some positive changes. Defense at tactical level was now good enough to stop German Panzer corps at the early stages of offensive operations for the first time in history of World War II. Also for the first time, offensive operations Kotuzov and Polkovodets Rumnyatsev, which followed the successful defense of Kursk front line, were prepared from the beginning of the planning in the spring of 1943. Kursk operation developed according to plans of both sides. Wehrmacht attacked Kursk front line from north and south, but was unsuccessful although every possible effort was taken. With success of operations Kotuzov and Polkovets Rumyantsev initiative was finally and inevitably taken by Red Army although war ended only after two years.

Key words: Second world war, Eastern Front, Operation Zitadelle, Operation Kotuzov, Operation Polkovodets Rumyantsev

KAZALO

1	Uvod.....	7
2	Metodološko-hipotetični okvir.....	10
2.1	Struktura in namen diplomskega dela	10
2.2	Terminologija in problematika pisnih virov.....	11
2.3	Zastavljene hipoteze.....	12
2.4	Uporabljena metodologija.....	13
2.5	Temeljni pojmi.....	13
2.6	Kratice.....	16
3	Vojna na vzhodu 1941-1943 in razvoj strategije obeh strani.....	17
3.1	Oris operacij na vzhodni fronti od junija 1941 do februarja 1943.....	17
3.2	Sovjetska strategija do začetka priprav na bitko pri Kursku spomladi 1943.....	21
3.2.1	Razvoj sovjetske pehotne divizije od začetka operacije Barbarosa do bitke pri Kursku.....	22
3.3	Razvoj nemške strategije do začetka priprav na bitko pri Kursku spomladi 1943.....	24
3.3.1	Strategija mobilnega vojskovanja	24
3.3.2	Rojstvo strategije bliskovite vojne in uvajanje oklepnih divizij	25
3.3.3	Struktura poveljstva nemških oboroženih sil	25
3.4	Zunanje politični položaj obeh nasprotnikov 1943	26
4	Priprave obeh strani na bitko pri Kursku	28
4.1	Stanje na vzhodni fronti po uničenju 6. armade pred Stalingradom	28
4.2	Prostor kot dejavnik oboroženega boja v operaciji pri Kursku	30
4.3	Sovjetski načrti in priprave na bitko pri Kursku	32
4.3.1	Obveščevalne priprave GRU pred operacijo.....	34
4.3.2	Priprave Rdeče armade na defenzivno operacijo na Centralni, Voroneški in Stepški fronti na taktični ravni	38
4.3.3	Sovjetski načrti za protiofenzivo po uspešnem končanju defenzivnih operacij... ..	47

4.4 Nemški načrti za poletno ofenzivo 1943.....	49
4.4.1 Načrt operacije Citadela.....	50
4.4.2 Dvom o načrtu operacije Citadela v OKH.....	54
4.5 Razmerje sil na predvečer začetka operacije Citadela.....	56
4.5.1 Splošna ocena situacije po koncu priprav obeh armad na operacijo.....	57
5 Potek operacije Citadela.....	58
5.1 Napad Armadne skupine Center na položaje Centralne fronte.....	59
5.2 Potek operacij Armadne skupine jug proti Voroneški fronti.....	63
5.3 Bitka pri Prohorovki.....	68
5.4 Potek Operacije Kotuzov.....	70
5.5 Operacija Polkovodec Rumjancev.....	71
6 Zaključek in verifikacija hipotez.....	74
7 Literatura.....	77

1 Uvod

Ko se je »cinično sodelovanje med SZ in nacistično Nemčijo«, kakor je sodelovanje med obema državama, v času med podpisom pakta Ribentrop-Molotov in začetkom operacije Barbarosa, označil Cyrus Leo Sulzberger, vojni dopisnik in publicist ter avtor ene najboljših o drugi svetovni vojni, končalo, je svet postal priča dotlej nevidene in kasneje nikoli več ponovljene, krvave kataklizme. Kadar govorimo o vojni (le-ta ima seveda mnogo odtenkov in oblik) totalnih razsežnosti, enostavno ne moremo mimo sovjetsko-nemškega spopada. Desetine milijonov mrtvih (SZ naj bi v 4 leta trajajočem spopadu imela nepredstavljenih 14,7 milijona vojaških in še 20 milijonov civilnih žrtev, nacistična Nemčija pa je na Vzhodu imela 10,7 milijona žrtev (kar je predstavljalo kar 80% vseh nemških žrtev med drugo svetovno vojno) (Glantz 2001, 13-14), pohabljenih in ranjenih, neusmiljenost in krutost do vojnih ujetnikov, neusmiljenost do civilnega prebivalstva, neusmiljenost do lastnih vojakov. Pogled na sovjetsko - nemško vojno pa je prevečkrat zožen na pojme kot so Leningrad, Stalingrad, Kursk; na imena kot so Žukov, Rokosovski, Konjev, von Paulus, von Manstein; na nekakšen osebni spopad med največjima tiranoma vseh časov, na spopad med avstrijskim »malarjem« in propadlim desetnikom iz prve svetovne vojne, Adolfom Hitlerjem ter tbilisijskim semeniščnikom Josifom Visarionovičem Stalinom. Vojaške operacije so bile torej, čeprav najpomembnejši, le eden od vidikov tega totalnega spopada. In ko govorimo o vojaških operacijah ne smemo pozabiti na ostale aspekte tega spopada. Ker bi raziskovanje v ruskih arhivih in obravnava v zgodovinopisju še neraziskanih problemov in tematik tega spopada (David Glantz razvija tezo, da je širši javnosti poznane le približno 60% celotne zgodovine te vojne¹), preseglo namene diplomske naloge, poleg tega pa bi bilo oteženo z mnogimi ovirami (veliki stroški, jezikovna bariera) sem se moral zadovoljiti z izbiro klasične teme in sicer z obravnavo operacije pri Kursku, ki je potekala, kot bomo videli kasneje, poleti 1943.

Spopad med Sovjetsko zvezo in nacistično Nemčijo navadno delimo v tri obdobja. V prvem obdobju, ki je trajalo od začetka operacije Barbarosa, 22. junija 1941 do začetka operacije Uran pred Stalingradom, 19. novembra 1942 je bila strateška

¹ The Soviet-German War 1941-1945: Myths and realities: A survey essay, 2001

iniciativa jasno na strani Wermachta in nacistične Nemčije. V drugem obdobju, ki je trajalo od prej omenjenega začetka sovjetske protiofenzive pred Stalingradom, do konca leta 1943 in ki ga zaznamujeta predvsem poraz 6. armade v Stalingradu ter operacija pri Kursku, je šlo za nekakšno prehodno obdobje v katerem je iniciativa počasi prehajala v sovjetske roke. Zadnje obdobje pa zaznamuje dokončni poraz nacistične Nemčije in prodor Rdeče armade do Berlina v letih 1944-1945. Obdobje, ki ga bomo obravnavali v diplomskem delu je torej pomembno, ker pomeni zadnji veliki poizkus nemške armade, da bi z zmago v operaciji velikih razsežnosti še prevzela iniciativo na vzhodnem bojišču. Kot bomo kasneje videli ji s propadom operacije Ciatdela to ni uspelo. Operacija pri Kursku je v starejšem zgodovinoписju poznana kot bitka pri Kursku. Sam takšno poimenovanje zavračam in izhajam iz pogleda, ki ga v svojem delu Marsova dediščina razvija Anton Žabkar. Hierarhično strukturo oblik bojnih delovanj razume na način, po katerem je vojna sistem kampanj, kampanja sistem operacij ter operacija sistem bitk (Žabkar 2003, 158-170). Vsaka kampanja je tako sestavljena iz kombinacije različnih operacij, od katerih nekatere potekajo vzporedno, druge pa zaporedno. Iz tega izhaja, da je bil spopad med nacistično Nemčijo in Sovjetsko zvezo v letih 1941-1945 ena od kampanj druge svetovne vojne. Sestavljena je bila iz velikega števila operacij. Operacija Barbarosa, Operacija Modro, Operacija Saturn in Mars, Operacija pri Kursku, Operacija Bagration, če naštejemo le najbolj poznane. Iz takšnega razumevanja hierarhije strukture oblik bojnih delovanj je jasno, da je bitka podrejena operaciji, ker se bitke praviloma izvajajo v okviru operacije in se tako končni cilj operacije doseže z uresničevanjem ciljev posameznih bitk (Žabkar 2003, 165). Tako šele več bitk sestavlja operacijo. Kolosalne razsežnosti bojevanja pri Kursku tako z vidika velikosti prostora na katerem so operacije potekale, kot z vidika števila vojakov (žive sile) in uporabljenih materialno-tehničnih sredstev, nam torej ne dovoljujejo, da bi jih poimenovali s terminom bitka, ampak je bila celo sama operacija sestavljena iz več podoperacij (napad Armadne skupine Center na položaje Centralne fronte, napad Armadne skupine Jug na položaje Voroneške fronte, sovjetski protiofenzivi s kodnima imenoma Rumjancev in Kotuzov). Pod operacijo pri Kursku razumemo obe nemški ofenzivi (operacija Citadela) proti enotam Centralne fronte (severni del frontne izbokline pri Kursku) in proti enotam Voroneške fronte (južni del frontne izbokline pri Kursku). Poleg tega kot sestavni del operacije pri

Kursku razumemo tudi obe sovjetski protiofenzivi in sicer operacijo Kotuzov, ki je pomenila ofenzivo enot Zahodne, Brjanske in Centralne fronte na severnem krilu izbokline pri Kursku proti nemški Armadni skupini Center, s katero je Rdeča armada želela izkoristiti uspešno obrambo na severnem sektorju izbokline pri Kursku ter operacijo Polkovodec Rumjancev, ki je pomenila ofenzivo Rdeče armade na južnem krilu izbokline pri Kursku, s katero je Rdeča armada želela izkoristiti uspešno obrambo na južnem sektorju izbokline pri Kursku. Argument za takšno razumevanje operacije pri Kursku je, da sta bili obe ofenzivni operaciji skrbno načrtovani s strani sovjetskega vojaškega poveljstva že od samega začetka in da je defenzivna operacija na severnem in južnem krilu izbokline pomenila le nekakšen uvod pred prehodom v ofenzivo velikih razsežnosti. Časovna opredelitev operacije torej zajema čas med 5. julijem 1943 in 23. avgustom 1943, ko se je, s četrtem padcem Harkova, končala operacija Polkovodec Rumjancev. Seveda svojo zgodbo začnjam veliko prej, saj v diplomskem delu namenjam veliko prostora pripravam obeh strani na operacijo, ki so bile pravzaprav odločilnega pomena za kasnejši razvoj operacij.

2 Metodološko-hipotetični okvir

2.1 Struktura in namen diplomskega dela

Namen diplomskega dela je z uporabo različnih raziskovalnih metod prikazati in analizirati dejavnosti obeh strani (SZ in nacistične Nemčije) pred in med operacijo pri Kursku, ki je potekala od 5. julija 1943 do 23. avgusta 1943. Diplomsko delo delim v šest poglavij. V uvodu bom predstavil temeljni pomen in širši historični koncept operacije pri Kursku in njene posledice za nadaljni potek vojne na Vzhodu. V naslednjem poglavju bom opredelil temeljne pojme in nekatere delovne hipoteze s katerimi bom operiral v diplomskem delu. V prvem pravem vsebinskem poglavju imam namen orisati potek dogodkov na vzhodni fronti oz. bojevališču od začetka operacij, t.j. 22. junija 1941 do konca stalingrajske operacije, t.j. do uničenja 6. armade generalfeldmaršala Friedricha von Paulusa, pred Stalingradom. Nadalje je v tem poglavju moj namen prikazati strategijo, operatiko in taktiko obeh strani v prvih dveh letih vojne in spremembe, ki sta jih obe strani vpeljali v svoje bojevanje med samo kampanjo na Vzhodu. Prav tako je moj namen v tem poglavju prikazati strukturo in sistem obeh poveljstev oboroženih sil in njune podsisteme. Pri podsistemih me bo zanimala predvsem obveščevalna dejavnost obeh strani, ker sem mnenja, da je uspešna obveščevalna zagotovitev oz. priprava nujna za uspeh vsake vojaške operacije. Za SZ so npr. značilne velike spremembe v organizaciji in strukturi tako oboroženih sil, kot npr. obveščevalne dejavnosti v obdobju neposredno pred operacijo pri Kursku. Predvsem me bo zanimal vpliv teh sprememb na samo izvajanje oboroženega boja in vpliv teh sprememb na izid same operacije. V naslednjem poglavju imam namen prikazati priprave obeh strani na samo bitko. V prvem podpoglavju bom orisal vojaške operacije (predvsem nemško protiofenzivo, ki jo je sprožil von Manstein, da bi zaustavil prodiranje Rdeče armade po veliki zmagi pred Stalingradom), ki so pripeljale do nastanka značilne frontne črte okrog Kurska. Predstavil bom tako argumente, ki so obe strani vodili k izbiri vzbokline pri Kursku za prizorišče odločilnega spopada leta 1943. Prav tako bom predstavil dejavnik prostor, obveščevalno pripravo oz. dejavnost obeh strani pred samo bitko in taktično pripravo obeh strani na izvajanje bitke oz. operacije. Glavna značilnost priprav na samo bitko oz. operacijo po mojem mnenju je, da je sovjetska vojaška obveščevalna služba GRU zelo natančno ugotovila glavne napadalne smeri nemške

vojske skoraj do taktičnega nivoja. V naslednjem poglavju bom s pomočjo več različnih virov (spomini sovjetskih vojaških poveljnikov, študije sovjetskega generalštaba o izvajanju operacij, spomini nemških poveljnikov in ostale relevantne literature) opisal potek operacije pri Kursku od njenega začetka, 5. julija 1943 do konca protiofenzive sovjetskih sil, ki se je končala z zavzetjem Harkova, 23. avgusta 1943. Moj namen je tudi vrednotno oceniti nekatere sporne vidike operacije (npr. bitke pri Prohorovki), ki so bili do sedaj različno obravnavani v zgodovinski literaturi. V zaključku je moj namen kritično ovrednotiti delovanje obeh poveljstev v sami bitki, poleg tega pa bom predstavil izhodišča za nadaljne operacije, ki so nastale po koncu operacije pri Kursku in njen pomen za samo vojno na vzhodu in za razvoj dogodkov med drugo svetovno vojno nasploh.

2.2 Terminologija in problematika pisnih virov

V diplomskem delu sem se srečal z nekaj težavami glede prevajanja tujih vojaških terminov v slovenski jezik. Eden od temeljnih terminov, ki jih srečamo pri preučevanju nemške vojske med drugo svetovno vojno je Panzer. Izraz pomeni tako posamezni tank, kot tankovske in druge enote. V literaturi tako srečamo termine kot so Panzer Division, Panzerkiel in podobno. Termin Panzer prevajam kot »oklepno«, se pravi Panzer Division prevedem v slovenski jezik kot oklepna divizija, skupaj s pripadajočimi oznakami. Termin Panzer Army ali Panzer Armee pa prevedem kot oklepna armada in Panzer Group kot oklepna skupina. Nadalje angleški termin Infantry Division prevajam kot pehotna divizija. Izraz Infantry Division se uporablja predvsem za nemške enote, medtem ko je za sovjetske enote v angleškem jeziku poznan izraz Rifle Division. Tudi ta izraz prevajam kot pehotna divizija. Dva pomembna izraza, ki ju prevajam iz angleškega jezika sta tudi Anti-tank Strong point in Anti-tank Strong Region. Prevajam ju kot »protioklepna utrjena točka« in »protioklepno utrjeno območje«.

V diplomskem delu sem se tudi soočil z nekaterimi problemi pri analizi pisnih virov, ki so na voljo. V diplomskem delu sem uporabljal predvsem spomine vojaških poveljnikov. Spomini kot zgodovinski vir so lahko problematični iz več vidikov. Prvič, ker so pisani s časovne oddaljenosti in so lahko zato nenatančni ter zavajajoči. Poleg tega pa so vedno pisani z določenim namenom pisca. Za Spomine in

premišljanja, G. K. Žukova vemo, da so bili pisani z namenom samorehabilitacije tega legendarnega poveljnika, ki je po koncu druge svetovne vojne padel v nemilost J.V. Stalina in opravljal precej nepomembne vojaške funkcije. Zato je treba biti pri uporabi spominov kot verodostojnega vira zelo previden. V svojem diplomskem delu pa sem uporabil še en zanimiv pisni vir. In sicer v angleški jezik prevedeno študijo sovjetskega generalštaba iz leta 1944, katere namen je bil kritično ovrednotiti napake, ki so bile storjene med samo operacijo s strani poveljstva SZ, za potrebe šolanja častniškega kadra. Ker je bila študija dolgo strogo zaupna in ker ni bila namenjena širši javnosti, je v veliki meri precej verodostojna. Še vedno pa je treba biti pozoren, ker je tudi tukaj narejenih nekaj klasičnih »napak«, ki se pojavljajo v sovjetskih virih. Najbolj pogosta je seveda tista, ki precenjuje število nemških enot (tako žive sile kot materialno-tehničnih sredstev) in podcenjuje število sovjetskih enot, s čimer uspehi Rdeče armade izpadejo večji kot so bili v resnici.

2.3 Zastavljene hipoteze

GLAVNA HIPOTEZA

Z izvedbo operacije Citadela je želelo nemško poveljstvo z zmago v operaciji velikih razsežnosti ponovno prevzeti iniciativo na vzhodnem bojišču, ki je bila izgubljena s porazom pri Stalingradu jeseni in pozimi 1942-1943. Nemško poveljstvo je za izvedbo operacije Citadela izbralo frontno izboklino okrog Kurska, ki jo je želelo napasti s severa in juga ter na ta način obkoliti sovjetske enote v izboklini. Poveljstvo Sovjetske zveze je z zbiranjem obveščevalnih podatkov na vseh ravneh pravočasno ugotovilo načrte nemškega poveljstva in na področju frontne izbokline okrog Kurska pripravilo globoko ešalonirano obrambo ter v zaledju pripravilo močne rezerve s katerimi bi po uspešni defenzivni fazi prešli v ofenzivo velikih razsežnosti na obeh smereh izbokline pri Kursku.

IZPELJANE HIPOTEZE

- a.) *Operacija Citadela ni uspela, ker je bila SZ v tej fazi spopada že superiorna z vidika žive sile in materialno-tehničnih sredstev. Prav tako je sovjetsko poveljstvo doseglo velik napredek na področju vodenja in poveljevanja. V enote je začelo uvajati nova in bolj sofisticirana komunikacijska sredstva,*

poleg tega pa je z analizo operacij iz prvih dveh let vojne doseglo velik napredek na področju taktične obrambe proti prodorom tankovskih enot.

b.) Operacija Citadela skupaj s podoperacijama Kotuzov in Polkovodetc Rumjancev ne pomeni preobrata v sovjetsko-nemškem spopadu. Preobrat se je zgodil že dobrega pol leta prej, s porazom 6. armade v Stalingradu. Pomeni pa trenutek, ko je iniciativa nepovratno prešla v roke Rdeče armade, saj Wehrmacht po porazu pri Kursku poleti 1943 ni bila nikoli več sposobna začeti ofenzivne operacije velikih razsežnosti in je bila do konca vojne, tj. do maja 1945, obsojena na mučno defenzivo in stalno umikanje pred enotami Rdeče armade.

2.4 Uporabljena metodologija

V diplomskem delu sem uporabil naslednje metodološke prijeme:

Deskriptivno metodo s katero sem opisal dogodke, ki so pripeljali do operacije pri Kursku julija 1943, priprave na samo bitko in njen potek.

Historiografsko metodo s katero sem poiskal vzroke za uspeh sovjetske obrambe in vzroke za poraz nemških ofenzivnih informacij.

Komparativno metodo s katero sem primerjal sprejemanje odločitev, priprav na bitko in taktike tako sovjetskega kot nemškega vodstva.

Analizo vsebine pisnih virov. Pregledal sem pisne vire in uporabil le tiste, ki so relevantni za mojo nalogo.

2.5 Temeljni pojmi

Kampanja je termin, s katerim se v vojaški literaturi označuje določeno obdobje vojne oz. skupek operacij strateškega značaja, ki jih načrtuje vrhovno poveljstvo. V njej sodelujejo skupine armad in front z istimi cilji. Kampanja lahko traja nekaj mesecev, njeni rezultati nimajo le političnega in vojaškega pomena, ampak lahko vplivajo celo na rezultat same vojne (Vojna enciklopedija, 4. knjiga. II. izdaja 1972, 212). Vojna med nacistično Nemčijo in Sovjetsko zvezo je tako ena od kampanj druge svetovne vojne in je sestavljena iz različnih operacij.

Vojaška operacija je najvišja oblika bojnega delovanja, s katero se izvajajo in usmerjajo boji za doseganje strateških in operativnih ciljev. Na strateškem nivoju jo izvajajo strateške ali strateško-operativne skupine, na operativnem nivoju pa operativno taktične skupine. Glede na način bojnega delovanja je lahko napadalna ali obrambna. V prostoru jo izvajajo kopenske, zračne ali pomorske sile. Njeni rezultati po obsegu delovanja so lahko strateški ali operativni. Izvaja se na fronti ali v zaledju (Vojni leksikon 1981, 361).

Bitka je odločilen udar velikih strateško-operativnih skupin ali oboroženih sil v celoti. Rezultati bitke vplivajo na rezultat vojne ali ene izmed njenih etap. Pogosto se z bitko imenujejo bojne aktivnosti širših razmer, ki se odvijajo na posameznih teritorijih, mestih, morjih. Glede na mesto delovanja je bitka lahko kopenska, zračna ali pomorska (Vojni leksikon 1981, 58). Praviloma se izvaja v okviru operacije; pri tem se končni cilj operacije doseže z uresničevanjem ciljev posameznih bitk (Žabkar 2003, 165). Bitka je na hierarhični lestvici nižje od operacije, saj navadno operacijo sestavlja več posameznih bitk.

Operacija Citadela (nem. Unternehmen Zitadelle-5.7.1943 - 23.7.1943). Pomeni prvo fazo operacije v izobklini pri Kursku. Načrt nemškega poveljstva je bil, da se izboklina pri Kursku napade iz severne in južne smeri. Iz severne smeri so položaje Centralne fronte napadle enote Armadne skupine Center pod poveljstvom Feldmaršala von Klugeja (glavno breme napada je nosila 9. armada pod poveljstvom generala Walterja Modela). Na jugu pa so iz smeri Belogoroda in Harkova napadle enote Armadne skupine Jug pod poveljstvom Feldmaršala von Mansteina (glavno breme ne nosila 4. oklepna armada pod poveljstvom Hermana Hotha s svojim udarnim II. SS oklepnim korpusom pod poveljstvom SS-Obergruppenführerja Paula Hausserja). Sovjetske sile so bile razdeljene v dve fronti, Centralno pod poveljstvom general-polkovnika Rokossovskega in Voroneško pod poveljstvom generala Nikolaja Vatutina. STAVKA in predvsem maršal Žukov, kot predstavnik STAVKE na področju Kurska in de facto poveljnik sovjetskih enot na tem področju, so pravilno ugotovili glavne smeri nemškega napada, zato je bil nemški napad uspešno ustavljen, na severni smeri 11. julija 1943 in na južni, voroneški smeri 23. julija 1943.

Operacija Kutuzov (12.7.1943 - 18.8.1943) je bila ofenziva Zahodne, Brjanske in Centralne fronte na Severnem krilu izbokline pri Kursku proti nemški Armadni skupini Center, s katero je Rdeča Armada želela izkoristiti uspešno obrambo na severnem sektorju izobokline pri Kursku.

Operacija Polkovodets Rumjancev (3.8.1943 - 23.8.1943) je bila ofenzivna operacija Rdeče Armade v kateri so sodelovale enote Voroneške in Stepske fronte na južnem krilu izbokline pri Kursku, s katero je Rdeča Armada želela izkoristiti uspešno obrambo na južnem sektorju izobokline pri Kursku.

Fronta pomeni dolžino postrojitvene vojske, prednji del bojne linije ali bojne razporeditve vojske. Po drugi strani pomeni tudi bojno črto, ki loči med seboj dva nasprotnika, ki sta razporejena na bojišču. Zajema sile in del bojišča, na katerem se vodijo boji. Določa tudi strateško skupino od velikosti 3-6 armad (Vojni leksikon 1981, 140). Bila je tudi najvišja oblika vojaške organizacije v sovjetski armadi. Primerljiva je z armadno skupino v drugih vojskah. Razlikuje se v tem, da je Fronta v sovjetski armadi imela tudi sebi podrejeno letalsko armado (Žukov 1981, 114)

Centralna fronta je bila ustanovljena dvakrat. Prvič 24. julija 1941 in drugič 15. februarja 1943. V drugi izvedbi je Centralni fronti poveljeval general K. Rokosovski. Sestavljena je bila iz petih armad (48., 13., 70., 65., in 60. armade), ki so v svojem sestavu imele 32 pehotnih divizij, štiri pehotne brigade in različne okrepitve. Te enote so vzpostavile obrambo na 308 kilometrov dolgi črti med Gorodischem in železniško postajo Šeptukhovko (Glantz 1999: 5).

Voroneška fronta je bila ustanovljena konec junija 1942, ko se je začela operacija Modro. V času pred in med bitko pri Kursku ji je poveljeval general Nikolaj Vatutin. Tudi Voroneška fronta je bila sestavljena iz petih armad (38., 40., 21., 64. in 69. armada). Te enote so vzpostavile obrambo na 264 kilometrov dolgi črti med železniško postajo Kornejevo in Kotomalio (Glantz 1999: 6).

Armada je strateško-operativna skupina, ki je sestavljena iz več divizij, samostojnih brigad, polkov, bataljonov in iz drugih delov operativno-taktičnih skupin. V drugi svetovni vojni so se pojavile tankovske, oklepne, mehanizirane, zračno-desantne, pomorsko desantne armade in armade zračne obrambe. Armado lahko razumemo na dva različna načina: Prva je skupina armad, sestavljena iz 2-5 armad in iz

samostojnih korpusov. V sovjetski vojski se takšna skupina imenuje fronta. Druga je armadna skupina, ki je sestavljena iz 3-4 divizij ali iz 1-2 tankovskih brigad in deluje na točno določeni smeri fronte, med položaji fronte in v izvedbi ofenziv. Poveljuje ji štab (Vojni leksikon 1981, 28, 156).

2.6 Kratice

STAVKA - Sovjetsko vrhovno poveljstvo

OKH - Oberkommando des Heeres - Vrhovno poveljstvo nemške kopenske vojske

OKW - Oberkommando der Wehrmacht – Vrhovno poveljstvo nemških oboroženih sil

GRU - sovjetska vojaška obveščevalna služba

MTS – materialno tehnična sredstva

3 Vojna na vzhodu 1941-1943 in razvoj strategije obeh strani

3.1 Oris operacij na vzhodni fronti od junija 1941 do februarja 1943

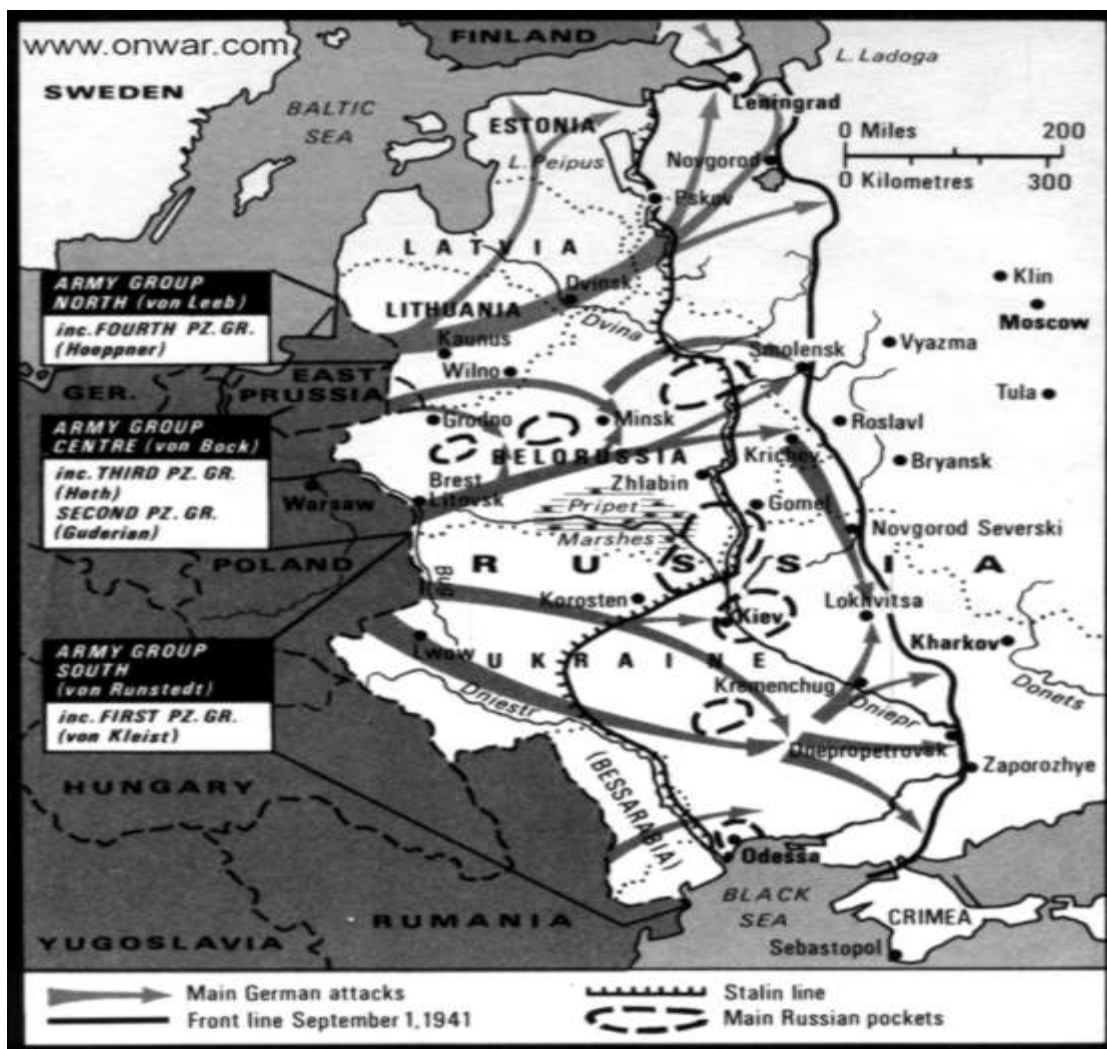
Kot je poznano, je nacistična Nemčija 22. junija 1941, kljub paktu o nenapadanju, ki sta ga podpisala Molotov in Ribbentrop 24. avgusta 1939, brez vojne napovedi napadla Sovjetsko zvezo v največji vojaški operaciji, tako z vidika žive sile kot z vidika materialnih sredstev in žrtev, v zgodovini vojskovanja. Obe armadi sta vojno pričakali v zelo različnih stopnjah pripravljenosti. Nemška Wehrmacht je bila v popolni bojni pripravljenosti po uspešnih vojnih pohodih na Poljskem, v Skandinaviji in Zahodni Evropi in je načrtovala operacijo Barbarosa do zadnje podrobnosti. Na drugi strani se je Rdeča armada utapljala v dolgi vrsti kadrovske čistke, ki so se začele z usmrtno maršala Tuhačevskega junija 1937, doktrinarne zmede, ki je sledila čistkam in stalnim menjavam poveljniškega kadra tako na čelu generalštaba kot v enotah samih in leta 1941 nikakor ni bila pripravljena na totalno vojno, ki je sledila po usodnem napadu nemškega Wehrmachta.

Adolf Hitler je začel razmišljati o napadu na SZ, s katero bi uresničil nemško potrebo po »Lebensraum« in si pridobil ogromna naravna bogastva širne Rusije, poleti 1940, ko niti boji na Zahodu še niso bili končani. 29. julija 1940 je Hitler namreč operativnemu oddelku Vrhovnega poveljstva nemških oboroženih sil, vojnega letalstva in vojne mornarice, sporočil, da vojna proti Sovjetski zvezi ni izključena in da je treba v zvezi s tem začeti s predhodnimi študijami (Von Paulus v Đorđe Radenkovič 1963, 68). Praktični načrti za napad pa so se začeli izdelovati po direktivi št. 21 z 18. decembra 1940 v kateri so natančno opisani vmesni in končni cilji operacija Barbarosa. Podrobneje se v priprave obeh strani ne bomo spuščali, ker za naše diplomsko delo niso bistveni. Problema se bomo dotaknili še v poglavju v katerem se bomo ukvarjali s strategijo in taktiko obeh strani.

Nemška Wehrmacht podprta z zavezniki (Madžari, Romuni, Finci, Italijani, Slovaki, Hrvati in prostovoljci z ostalih držav) je napadla SZ 22. junija 1941 v treh smereh s tremi armadnimi skupinami. Skupina armad sever pod poveljstvom Feldmaršala von Leeba s svojo 18. armado (general polkovnik von Kluge), 16. armado (general polkovnik Busch) in 4. oklepno skupino (general polkovnik Hoepner) prodrla iz

vzhodne Prusije proti baltiškim državam in Leningradu. Armadna skupina center pod poveljstvom Feldmaršala Feodorja von Bocka je bila sestavljena iz 4. armade (gen. feldm. von Kluge), 9. armade (gen. polk. Strauss), 2. oklepne skupine (gen. polk. Guderian) in 3. oklepno skupine (gen. polk. Hoth). Skupina armad jug pod poveljstvom feldmaršala Gerda von Rundstedta je imela za cilj zavzeti z nafto bogata področja Kavkaza in Donskega bazena. Sestavljena je bila iz 11. armade (general polk. Ritter von Schobert), 17. armade (gen. peh. Von Stulpnagel), 6. armade (general feldm. von Reichnau) in 1. oklepne skupine (general polk. von Kleist).

Slika 3.1: Načrt operacije Barbarossa

Vir: Military history documents (2010).

Letalske sile za operacijo Barbarossa so razdeljene na tri letalske flote. 1. letalska flota (gen. polk. Keller) sodi k Skupini armad Sever, 2. letalska flota (gen. feldm.

Kesselring) k Skupini armad Center, 4. letalska flota (gen. polk. Lohr) pa k Skupini armad Jug. (Pielkalkiewicz 1996, 494). Nemška armada, okrepljena z zavezniškimi armadami, je ob napadu na SZ, junija 1941 štela več kot 3.000.000 vojakov, podprtih z več kot 3.000 tanki in 2770 letali. Tri armadne skupine so bile sestavljene iz sedmih armad in štirih bojnih tankovskih skupin, opremljenih s tanki vrste Mark IV (priljubljeno poimenovanje teh tankov je Panzer), ki so bile sestavljene iz sedemnajstih oklepnih divizij in trinajstih motoriziranih divizij (Barbier 2002, 10). Skupni cilj celotne operacije je bila črta Arhangelsk-Astrahan.

3. julija 1941 so nemške sile obkolile Bjalstok in po končani bitki, 9. julija 1941 290.000 sovjetskih vojakov pade v nemško vojno ujetništvo, prav tako pa je bilo uničenih 2500 tankov. 16. julija 1941, ko je padel Smolensk pa je v nemško vojno ujetništvo padlo 350.000 ujetnikov. Sredi julija so bile nemške enote le še 160 km oddaljene od Leningrada in 322 od Moskve. Napredovanje Skupine armad Jug je bilo veliko počasnejše, ker je bilo na njenem področju delovanja nekaj sovjetskih tankovskih divizij opremljenih s novimi tanki T-34, ki so boljši od vseh, ki jih je v tistem času imela Wehrmacht. 19. julija 1941 se Hitler z Navodilom št.33 odloči za usodno potezo. Oklepnim in drugim mobilnim enotam ukaže, naj se usmerijo proti Severu in jugovzhodu ter pomagajo Skupinama armad Sever in Jug. Skupini armad Center za prodor proti Moskvi tako ostane samo še pehotna divizija (Pielkalkiewicz 1996, 507). Čeprav je s pomočjo okrepitev, ki jih je prejela Skupina armad Jug do konca bojev, 27. septembra 1941 uspela pri Kijevu zajeti okrog 600.000 sovjetskih vojakov in tako močno zmanjšati moč Rdeče Armade na južnem delu države, je Skupina armad Center morala močno upočasniti napredovanje proti Moskvi. Rdeča Armada pa je pridobila dragocen čas, da se v zaledju znova reorganizira. Armadna skupina sever je napredovala zelo hitro. 26. junija je napadla mostove na Divini, 10. julija pa je v vojno vstopila tudi Finska, ki je želela pridobiti nazaj območja izgubljena v vojni s SZ pozimi 1940. Nemci so 16. julija dosegli Lugo in Ladoško jezero, vendar so napad med 3. in 4. avgustom prekinili in se začeli prerazporejati pred končnim napadom na Leningrad. 8. avgusta so končno prestopili reko Lugo in 16. avgusta zavzeli mesto Novgorod, kmalu pa so dosegli tudi prva predmestja Leningrada, ki pa ga je Rdeča armada s pomočjo civilnega prebivalstva močno utrdila in tako preprečila Feldmaršalu von Leebu, da bi ga zavzel. Finske enote so 7.

oktobra dosegle mejno črto med SZ in Finsko iz leta 1939 in se ustavile. Wehrmacht je tako izgubila pomembnega zaveznika pri napadu na Leningrad, ki je pred rešitvijo moral pretrpeti še strahovito 900-dnevno obleganje, a padel ni (Benigar 2002, 38).

Skupina armad Center je po padcu Kijeva okrepljena nadaljevala svoj prodor proti Moskvi. Nemške enote so v začetku oktobra uspele obkoluti 10. sovjetskih divizij pri Vjazmi in Brjansku, vendar so se že začele pojavljati velike težave zaradi vremena in logističnih problemov. Heinz Guderian v svojih spominih v zvezi z logističnimi problemi piše v svojih spominih takole:

14. novembra sem dopoldne obiskal 167. pehotno divizijo in se pogovarjal z mnogimi častniki in vojaki. Stanje je bilo slabo. Manjkala so zimska oblačila, mast za čevlje, perilo in zimske hlače. Večina enote je nosila platnene hlače in to pri temperaturi -22 °C. Isto sliko sem popoldne videl v 112. pehotni diviziji... (Guderian 1961, 282).

Nemške sile so se zelo počasi bližale Moskvi. 27. novembra so predhodnice nekaterih oklepni enot sicer dosegle predmestja Moskve, a Moskve niso mogle zasesti zaradi svoje lastne šibkosti, pomanjkanja rezerv in odločnega odpora Rdeče armade, ki ji je takrat na tem predelu fronte poveljeval Žukov, ki je 5. oktobra premeščen s severnega odseka bojišča z namenom, da bi ubranil Moskvo in pripravil protiofenzivo, ki bi Nemce porinila stran od glavnega mesta (Žukov 1980, 5-7)

5. decembra 1941 je Rdeča armada začela protiofenzivo pred Moskvo in izčrpane in neprekrbljene nemške enote potisnila 320 km daleč nazaj proti Zahodu. Fronta je pozimi in spomladi ostala bolj ali manj nespremenjena in večjih vojaških operacij ni bilo. Nemški Wehrmacht je še vedno ostalo dovolj človeških in materialno tehničnih sredstev za novo ofenzivo. Izgube so povzročile, da Wehrmacht ni bila sposobna izvesti ofenzivne operacije tako velikega obsega kot je bila operacija Barbarosa. Zato se je nemško vodstvo odločilo, da izvede veliko ofenzivo na jugu, usmerjeno proti naftnim poljem Bakuja in Zakavkazja. V ta namen je nemško poveljstvo zbralo dve armadni skupini. In sicer Armadno skupino A pod poveljstvom Wilhelma Lista in Armadno skupino B pod poveljstvom Maximilana von Weichsa. Ofenziva se je začela 28. avgusta 1942 in je v začetku dosegala velike uspehe, saj se je Rdeča Armada morala povsod umikati. A za razliko od operacije Barbarosa je umik tukaj v

večini primerov potekal urejeno in dobro premišljeno. 23. julija je Armadna skupina A ponovno zavzela Rostov, konec avgusta 1942 pa je Armadna skupina B s 6. armado dosegla Volgo in predmestja Stalingrada. Rdeča Armada je se v Stalingradu krčevito branila, hkrati pa pod vodstvom G. Žukova koncentrirala enote na obeh krilih fronte. 19. novembra se je pričela operacija Uran, cilj katere je bil uničiti južno krilo Armadne skupine A, ki so ga sestavljali predvsem nemški zavezniki (Romuni, Madžari in Italijani) in obkoliti 6. Armado v Stalingradu. Z operacijo Mali Saturn, ki se je pričela decembra 1942 je 6. armada dokončno obkoljena, nemška Wehrmacht pa tudi drugo leto zapored odločilno poražena na vzhodni fronti (Pielkalkiewicz 1996, 568-611; Žukov 1980, 75-101).

3.2 Sovjetska strategija do začetka priprav na bitko pri Kursku spomladi 1943

Carska Rusija in njena naslednica SZ je bila ob Nemčiji druga velika poraženka 1. svetovne vojne. Znano je, da poraženci vzroke svojih porazov raziskujejo veliko natančneje kot zmagovalci vzroke svojih zmag. In v Rusiji ni bilo nič drugače. Rdeča armada je natančno preučevala razvoj bojev tako v prvi svetovni vojni, kot v poznejši državljanski vojni. In prav izkušnje iz državljanske vojne so začrtale novo pot v razvoju Rdeče armade. Znano je, da je številčno šibkejša Rdeča armada svoje uspehe med državljansko vojno dosegla z veliko mobilnostjo. Svoje enote so s pomočjo železnic hitro selili iz enega ogroženega frontnega odseka na drugega. Nekatere enote so bile prepeljane iz enega na drugi del fronte tudi po petkrat (Glantz 1991, 4-5). Rdeča armada se je sicer med obema vojnoma intenzivno pripravljala na vojno, pri čemer točno določenega nasprotnika ni imela. Glavni akter razvoja sovjetske doktrine je bil M. Tuhačevski s svojo idejo globoke bitke (rus. globokij boj). Osnovna ideja Tuhačevskega je bila, da sodobna vojaška materialno tehnična sredstva kot so topništvo dolgega dosega, letalstvo in tanki dajejo možnost, da se zavrže stare načine postopnega obvladovanja posameznih žarišč nasprotnikove obrambe in da se preide na sočasen napad na nasprotnika na veliki globini (Glantz 1991, 6-7; Krajnik 2006, 27). Treba je poudariti, da je na razvoj tako nemške kot sovjetske doktrine med obema vojnoma imelo velik vpliv vojaško sodelovanje med obema državama, ki je bilo posledica podpisanega sporazuma v Rappalu 1922. Zato

sta si strategiji bliskovite vojne in globokega boja v svojem bistvu pravzaprav zelo podobni. Vrhunec naporov Tuhačevskega je predstavljala izdaja bojnih pravil iz leta 1937, ki je temeljila na konceptih globoke bitke, ki jih je razvijal. Glavna ideja Tuhačevskega je bila vzpostavitev velikih mehaniziranih sil, sposobnih voditi odločilne operacije v pogojih totalne vojne. Velike mehanizirane formacije sestavljene iz tankov, motorizirane pehote in samohodnega topništva naj bi od podpora letalstva izvedle niz hitrih in uničujočih prodorov v nasprotnikovo zaledje in pri tem uničila štabe, komunikacije in preprečila umik nasprotnikovih sil v zaledje. Prvi veliki mehanizirani korpusi so bili v SZ ustanovljeni leta 1932. Tak razvoj oboroženih sil se je končal s Stalinovimi čistkami v Rdeči armadi in ideja globokega boja je bila za nekaj časa celo prepovedana, pod vplivom Vorošilova se je nazaj uvajala doktrina pozicijske obrambe in Rdeča armada se je tik pred vojno znašla tako v kadrovski kot doktrinarni zmedi.

3.2.1 Razvoj sovjetske pehotne divizije od začetka operacije Barbarosa do bitke pri Kursku

V duhu strategije globokega boja je bila obrambna strategija dolgo časa zelo zanemarjena v doktrinarnih dokumentih Rdeče armade. Pehotna divizija je bila osnovna enota v obrambni strategiji Rdeče Armade. V 30. letih, ko je bila obrambna strategija najbolj zapostavljena, je bilo obrambno delovanje pehotnih divizij polno taktičnih napak. Divizije so bile kadrovsko podhranjene, zaradi čistk je bilo vodenje in poveljevanje slabo (divizije so se celo razbijale v manjše enote pehotne brigade, ki so bile neizkušenim poveljnikom lažje vodljive), poleg tega pa so branile preširoke sektorje obrambe kar je povzročilo, da je bila obramba organizirana v enem samem obrambnem pasu. Divizija je takrat štela med 5.000 in 6.000 vojakov, ki so branili sektorje dolge med 14 in 20 kilometrov. Globina obrambe je bila med 3 in 5 km. Rezerve so bile maloštevilne, kar je onemogočalo izvajanje protinapadov, topniška podpora pa je bila šibka. Na kilometer fronte so tako v povprečju prišli le trije topovi in minometi. Do julija 1941 se je moč divizije tako povečala na cca. 10.900 vojakov. V sklopu divizije pa je bilo 36 poljskih topov, 78 minometov in 18 protitankovskih topov (Glantz 1999, 5-7).

Šele novembra 1941 je sovjetsko poveljstvo po bolečih bojnih izkušnjah in brezštevilnih izgubah začelo uvajati spremembe v taktično obrambo. Poleg tega, da so se je dolžina sektorjev, ki so jih branile divizije zmanjšala, se pozno leta 1941 začeli tudi z bolj natančno inženirsko pripravo bojišča, ki bo v operaciji pri Kursku odigrala ključno vlogo. Leta 1942 so se je ognjena moč divizije še povečevala in tudi nasplošno se je sovjetska taktična obramba izboljševala. Pehotne divizije so vse pogosteje formirale druge obrambne pasove, prav tako pa so formirali tankovske in protitankovske rezerve in močne topniške skupine. Intenzivnost taktične obrambe se je povečala s tem, da je novembra 1942 dolžino enega kilometra fronte branil en bataljon, ki je imel za ognjeno podporo na voljo od 2-5 topov. Protitankovska obramba se je prav tako povečala, postavljale so se skupine protioklepni utrjenih točk (ATSP-anti tank strong points) . Formirane pa so bile tudi enote inženircev, ki so med samim bojem postavljali protitankovske ovire na bojišču.

Leta 1943 se je sovjetska taktična obramba končno razvila do nivoja, na katerem je lahko učinkovito parirala močnim napadalnim oklepni enotam Wehrmachta. Divizija je sicer imela podobno število vojakov kot leta 1941 in 1942, a veliko močnejšo topniško podporo, saj je bilo v sklopu divizije 44 poljskih topov, kar 180 minometov in 48 protitankovskih topov. Dolžina branjenega sektorja se je še zmanjšala, globina pa povečala in od 1943 naprej se je sovjetska taktična obramba postavljala v treh, med sabo povezanih, obrambnih pasovih, ki so nudili veliko več zaščite pehoti, prav tako pa se je povečala učinkovitost protitankovske obrambe (Glantz 1999, 8). Trditev, da je sovjetska taktična obramba šele leta 1943 v povezavi z dovolj veliko produkcijo materialno-tehničnih sredstev postala dovolj močna, da je bila sposobna ustaviti napade najmočnejših oklepni enot, je seveda popolnoma na mestu. In prav močno izboljšana in v vseh pogledih okrepljena taktična obramba je bila eden od temeljnih vzrokov sovjetske zmage v operaciji pri Kursku poleti 1943.

Pomembna organizacijska novost v Rdeči armadi je bila tudi tankovska armada. Navadno je tankovska armada bila sestavljena iz dveh tankovskih in enega mehaniziranega korpusa. Podporo so nudili različni motorizirani polki za izvidovanje, metalci raket, topništvo, protiletalsko obrambo. Pomembno je, da v teh armadah ni bilo pehotnih enot, ki bi ovirale njihovo mobilnost (Glantz 1991, 92).

3.3 Razvoj nemške strategije do začetka priprav na bitko pri Kursku spomladi 1943

Razvoj nemške vojaške strategije med obema vojnama je bil pogojen s pogoji miru v Versaillesu, ki so Nemčiji prepovedovale izgradnjo sodobne armade, ki bi bila sposobna tako ofenzivnih kot defenzivnih operacij. Poraz v prvi svetovni vojni je nemško vojsko in njeno vodstvo prisilil k temeljitemu razmisleku o njenih doktrinarnih načelih. Posledica razmisleka je bilo uvajanje nekaterih novih doktrin, ki si jih bomo ogledali, ker so ključne za razumevanje delovanja nemških oboroženih sil med drugo svetovno vojno.

3.3.1 Strategija mobilnega vojskovanja

Avtor teorije mobilnega vojskovanja je general Hans von Seeckt, načelnik generalštaba nemške vojske v t.i. »Weimarskem obdobju«. Pod njegovim vodstvom je skupina mlajših častnikov začela z izdelavo konkretnih strategij nacionalne obrambe in s snovanjem realistične operativne doktrine (Krajnik 2006, 9). V svojem članku »Moderne Heere« leta 1928 von Seeckt piše: »Uničenje nasprotnikove vojske je še vedno največji cilj v vojni. Popolna zmaga je še vedno možna z izkoriščanjem superiorne mobilnosti. Cilj moderne strategije bo doseči odločitev z visoko mobilno in visoko zmogljivo silo, še preden se bodo začele premikati mase« (Citino 1999, 12). Uvajanje novih doktrinarnih načel je pomenilo tudi veliko spremembo v sami strukturi oboroženih sil, saj so se le-te številčno zmanjšale, poleg tega pa se je zelo decentraliziralo tudi poveljevanje in vodenje in povečala iniciativnost nižjega poveljniškega kadra kar je nasploh ena od staropruskih vojaških tradicij. Von Seeckt je poudarjal tudi pomen težišča ter obkolitve v bitki (to sta bila dva bistvena elementa bliskovite vojne). Napasti je treba na ugodnih mestih (najšibkejše nasprotnikove sile, primernost terena, ipd.), izvesti prodor v zaledje in napasti rezerve. Ta doktrina je bila popolnoma nova. Kombinirala je starejše koncepte kot npr. težišče in decentraliziran sistem poveljevanja z novimi taktikami pehotnega napada. To še ni bila bliskovita vojna ampak zametki le-te. Po Seecktu se je doktrina imenovala mobilna vojna (nem. Bewegungskrieg), taktični sistem, ki je kombiniral visoko manevriranje s tesnim sodelovanjem vseh rodov vojske (Krajnik 2006, 9–11).

3.3.2 Rojstvo strategije bliskovite vojne in uvajanje oklepnih divizij

Bliskovita vojna je naslednji korak v razvoju nemške vojaške strategije. Strategija bliskovite vojne je zagovarjala poudarjeno mobilnost in hitrost pred ognjeno močjo, čeprav je bil razvoj tanka, jurišnega letala, hitrostrelnega protitankovskega in protiletalskega topa usmerjena k temu, da bi omenjeni sistemi lahko z veliko ognjeno močjo delovali na odločilnih točkah. Kot nemška doktrina s konca prve svetovne vojne je poudarjala bočne manevre tankov in pehote. Glavno orožje nove doktrine so bile seveda močne samostojne oklepne enote (Krajnik 2006, 11). Koncept oklepne divizije, formacije sestavljene iz oklepnih vozil, motorizirane pehote, artilerije in pionirjev (inženircev) ni bil nemška iznajdba. Ideja je bila rojena že pred tem pri Britancih in Francozih. Bistvena razlika med nemško vojsko in drugimi vojskami tistega časa torej ni bila le doktrina (bliskovita vojna), ampak razumevanje doktrine v odnosu do organiziranosti oboroženih sil in usmerjanja razvoja tehnike. Edino nemška vojska je že tedaj razumela, da mora doktrina določati način organiziranosti oboroženih sil in razvoj tehnike. Nemci so od ustanovitve prvih treh oklepnih divizij pa do začetka operacije Barbarosa (kjer naj bi dosegli optimalno strukturo) šli skozi več reorganizacij oklepnih enot. O tem in še posebej o ključnem razmerju med številom pehote in tankov v oklepnih divizijah piše Babić: »Prve oklepne divizije so bile ogromne. Imele so tudi po 500 tankov. Odnos med tanki in pehoto je bil v taki diviziji neustrezen.« Po okupaciji Poljske so Nemci svoje divizije reorganizirali. Ukinili so lahke divizije in jih preoblikovali v oklepne ter v njih zmanjšali število tankov. Tedaj je imela oklepna divizija 320 tankov in razmerje pehotne čete : tankovske čete 1:1. Po zmagi nad Francijo so Nemci ponovno reorganizirali svoje oklepne divizije in povečali njihovo število. To so izvedli s pomočjo vojnega plena in z zmanjšanjem števila tankov v obstoječih oklepnih divizijah na 180. Zmanjšali so tudi moč pehote v teh divizijah. Razmerje med tankovskimi in pehotnimi četami je tako bilo 1,5:1 (Babić 1981, 32–33, Krajnik 2006, 19).

3.3.3 Struktura poveljstva nemških oboroženih sil

Wermacht so se imenovala nemške oborožene sile po letu 1935, ko je Nemčija enostransko prekršila pogoje Saint Germanske mirovne pogodbe in ustanovila svoje oborožene sile, česar po določilih miru iz 1919 ne bi smela. Wermacht se je delila na tri temeljne rodove, in sicer na:

- a.) Kopensko vojsko (Heer)
- b.) Letalstvo (Luftwaffe)
- c.) Vojno mornarico (Kriegsmarine)

Nemškim oboroženim silam sta ves čas vojne poveljevali dve telesi kar je bil vir nenehnih sporov in konfliktov. OKH (Oberkommando des Heeres) je bila kratica za vrhovno poveljstvo nemške kopenske vojske, ki je delovalo od 1936 do 1945. Na čelu tega poveljstva je bil vrhovni poveljnik nemške kopenske vojske. Do decembra 1941 je bil to Feldmaršal Walter von Brauchitsch. Po neuspehu operacije Barbarosa je bil na lastno željo odstavljen, njegov položaj pa je prevzel Adolf Hitler. OKW (Oberkommando der Wehrmacht) pa je bilo Vrhovno poveljstvo oboroženih sil nacistične Nemčije. To telo je bilo ustanovljeno 1938, z namenom da bi se kasneje prevzela funkcija generalštaba nemške vojske. Pod OKW je spadala tudi obveščevalna služba (Abwehr), razdeljen pa je bil na Vrhovno poveljstvo letalstva (OKL) Vrhovno poveljstvo mornarice (OKM) in Vrhovno poveljstvo kopenske vojske (OKH).

3.4 Zunanjepolitični položaj obeh nasprotnikov 1943

Medtem, ko je bila SZ vpletena le v t.i. domovinsko vojno, je bil vojaški in politični položaj nacistične Nemčije precej bolj zapleten. Poleg vojne na Vzhodu je bila 1943 Nemčija vpletena še na ostalih bojiščih. Sredi 1943 se je s porazom nemških podmorniških enot bolj ali manj končala srdita bitka za Atlantik, saj po tem obdobju nemška vojna mornarica ni bila več sposobna napadati konvojev v Severnem Atlantiku. 16. maja 1943 se je s porazom in padcem cca. 275.000 vojakov Wehrmachta in zaveznikov v ujetništvo, končala tudi vojna v Severni Afriki, ki je glede na izgube, ki so bile zadane Wehrmachtu in zaveznikom v zgodovini pisju velikokrat podcenjena. Padec severne Afrike je bil izjemno pomemben tudi iz strateškega vidika, saj so na ta način odprla vrata za invazijo v Italijo, ki je bila brez dvoma najmočnejši Hitlerjev zaveznik. Izkrcaje na Siciliji, poznano pod kodnim imenom Operacija Husky, se je zgodilo 9. julija 1943 in sovpada z najbolj kritičnim obdobjem operacije pri Kursku. Sicilija je padla 17. avgusta 1943 in 3. septembra 1943 se je začela operacija »Avalanche«, ki pomeni začetek konca fašistične Italije (Pielkalkiewicz 1996, 835–859; Sulzberger 1966, 217-249, 369–397).

Naslednji pomembni vidik operacij v letu 1943 je vojna v zraku. Na konferenci v Casablanci, ki se je začela 14. januarja 1943, sta Roosevelt in Churchill skupaj z njunima poveljniškima štaboma med drugim določila tudi najpomembnejše cilje zavezniške bombniške ofenzive proti Nemčiji: 1. podmorniška oporišča in obrati za izdelovanje podmornic; 2. tovarne letal; 3. poglobitna prometna križišča; 4. rafinerije nafte in obrati za izdelovanje sintetičnih pogonskih goriv; 5. tovarne krogličnih ležajev (Pielkalkiewicz 1996, 803). Zavezniki so zračno vojno proti Nemčiji izvajali na naslednji način. Bombniki ameriškega vojnega letalstva (USAF) so z dnevnimi napadi skušali zadati kar največ škode nemški vojaški industriji, angleško vojno letalstvo RAF pa je z nočnimi napadi, predvsem na stanovanjske soseske skušalo kar najbolj zlomiti moralo nemškega prebivalstva. In ravno ta del zavezniške zračne vojne ni obrodil nobenih sadov. Ali kot je rekel, nemški minister za gospodarstvo Speer: »Že zelo zgodaj sem prišel do sklepa, da bi se vojna lahko odločila že 1943, če bi zavezniki namesto, da so se lotevali razširjenih, vendar nesmiselnih bombardiranj velikih razsežnosti, poskušali onesposobiti središča za proizvodnjo orožja (Pielkalkiewicz 1996, 832). Vojna v zraku je bila torej 1943 pomembna predvsem zaradi protipodmorniškega bojevanja na Severnem Atlantiku, ni pa še izrazito oz. odločilno zmanjšala nemške vojaške, predvsem letalske industrije. To se je zgodilo šele spomladi 1944 (Sulzberger 1966, 428).

Omenjene operacije so pomembne iz več vidikov. Prvič, ker je nacistična Nemčija v Severni Afriki izgubila pomemben del svojih izkušenih bojnih enot in ker so se njeni vojaški porazi, ki so se začeli 1942 s težkima porazoma pri Al Alameinu in Stalingradu, nadaljevali. Postalo je očitno, da je Nemčija izgubila pobudo v vojni. Drugič, ker se je Nemčija borila na dveh frontah in je OKW moral v Italiji držati velik del svojih elitnih enot. Končna ocena širšega politično-vojaškega konteksta z vidika Nemčije torej ne more biti drugačna kot skrajno negativna in nenaklonjena napadu tako velikih razsežnosti kot je bila operacija pri Kursku. Pri tem je treba upoštevati tudi dejstvo, da se je SZ na drugi strani borila samo na eni, svoji fronti in da je tudi njena industrija uspela ustvariti ogromne količine MTS, ki so bile nujno potrebne za vodenje tako obsežnih vojaških operacij.

4 Priprave obeh strani na bitko pri Kursku

4.1 Stanje na vzhodni fronti po uničenju 6. armade pred Stalingradom

Bitka za Stalingrad oz. stalingrajska operacija² se je končala 2. februarja 1943 ob 8.40, ko so orožje položili tudi branilci severnega predela Stalingrada pod poveljstvom generala Streckerja. Von Paulus se je s svojim štabom podal v sovjetsko vojno ujetništvo že dva dni prej, 31.1.1943 kmalu potem, ko ga je Adolf Hitler povišal v feldmaršala (Piekalkiewicz 1996, 756). Popolno uničenje 6. armade je bil nepopravljiv udarec vojaški moči Wermachta. Poleg tega poraz nacistične Nemčije pred Stalingradom, skupaj z njihovim porazom pred El Alameniom in porazom Cesarstva vzhajajočega sonca v pomorski bitki pri Midwayu pomeni odločilni preobrat v poteku druge svetovne vojne. Wermacht in njeni zavezniki so v stalingrajski operaciji izgubili po različnih virih ogromno število žive sile ter vojaške tehnike vseh vrst. Eden od glavnih sovjetskih poveljnikov, ki je načrtoval protiofenzivo sovjetskih sil pred Stalingradom Georgij Konstantinovič Žukov je v svojih spominih zapisal, da so izgubile sovražnikove enote na področju Dona, Volge in Stalingrada približno 1.5 milijona mož (mrtvi, ujeti in pogrešani) do 3.500 tankov in jurišnih topov, 12.000 drugih topov in minometov, blizu 3.000 letal in mnogo druge tehnike (Žukov 1981, 98). Seveda je verodostojnost tega vira vprašljiva. Nekateri drugi viri navajajo sledeče številke. 850.000 mrtvih, ranjenih in ujetih na strani sil Osi³. Število žrtev, ki so jih sile Osi doživele pred Stalingradom je seveda krepko zmanjšalo bojno sposobnost Wermachta in njenih zaveznikov in v mnogočem vplivalo na nadaljne načrte nemškega vrhovnega štaba. Po zaključku stalingrajske operacije nemško poveljstvo ni bilo več sposobno začeti ofenzive, ki bi bila podobna operaciji Barbarosa ali pa napadu na Kavkaz spomladi 1942. Sovjetske sile so po kapitulaciji 6. armade nadaljevale ofenzivo in 8. februarja so enote sovjetske 60. armade pod poveljstvom generalporočnika Černjahovskega ponovno zavzele pomembno železniško vozlišče Kursk. Naslednji dan pa je 40. armada pod poveljstvom gen. por. Moskalenka zavzela Belgorod. (Piekalkiewicz 1996, 757) 14. februarja 1943 je Hitler reorganiziral vse nemške enote, ki delujejo na jugu Vzhodne

² Več o ustreznem terminskem poimenovanju Bitke za Stalingrad oz. stalingrajske operacije glej Peterelj Boštjan, Stalingrajska operacija diplomsko delo, Ljubljana: 2002, FDV

³ Od 91.000 nemških vojakov, ki so pred Stalingradom padli v ujetništvo jih je 27.000 umrlo v naslednjih tednih, do leta 1955, ko so se preživeli vrnili v Nemčijo pa je ostali živih samo 6.000.

fronte. Dotedanja armadna skupina Don se preimenuje v armadno skupino Jug pod poveljstvom gen. feldm. von Mansteina, armadno skupino B (gen. feldm. von Weichs) pa razpustijo. Armadna skupina Jug, ki so ji sedaj podrejene vse nemške enote na območju, ki sega zahodno od Kurska pa do Azovskega morja se mora na ta dan umakniti iz Rostova in Vorosilovgrada (Piekalkiewicz 1996, 757-758). 15. februarja 1943 Obergruppenführer SS Hausser svojemu oklepnemu korpusu izda povelje, naj zapusti Harkov, mesto z 900.000 prebivalci, saj vojakom grozi obkolitev. Hausser tako ne upošteva izrecnega Hitlerjevega ukaza, naj Harkov brani »do zadnjega moža« (Piekalkiewicz 1996, 759). Ker so predhodnice Rdeče armade le še 60 kilometrov oddaljene od Dnepra, se nemške enote znajdejo v nevarnem položaju. Trem nemškim armadnim skupinam, ki jih sestavlja sedem armad in vsega skupaj milijon vojakov, sedaj grozi nevarnost, da jih bodo obkolile osemkrat močnejše sovjetske sile (Piekalkiewicz 1996, 759). Ko med Vorosilovgradom in Belgorodom v nemški obrambni črti zazija 300 kilometrov široka reža, Hitler končno le privoli v umik enot iz Demjanska in Rževa, ki naj bi zapolnile režo v obrambni liniji. Ko Sovjeti razstrelijo mostove na Donu, Nemci zapustijo tudi Rostov. (Piekalkiewicz 1996, 759) Kot v svojih spominih piše G. Žukov je nemško vrhovno poveljstvo, da ne bi dopustilo nadaljnega poslabšanja položaja na južnem krilu, zbrala dodatne sile in pripravila protiofenzivo proti jugozahodni fronti. Njen cilj je bil potisniti fronto čez reko Severni Donec, potem pa pod zaščito obrambe na Severnem Doncu zadati udarec enotam voroneške fronte in zavzeti Harkov in Belgorod (Žukov 1981, 101). Nemška ofenziva pod poveljstvom feldmaršala von Mansteina se je začela 22. februarja 1943. Nemška Armadna skupina Jug med Dneprom in Doneckom skupaj s 1. oklepno armado (gen. konj. von Mackensen), 4. oklepno armado (gen. polk. Hoth) in z armadnim oddelkom Kempf začne ofenzivo proti Voroneški in Jugozahodni fronti (Piekalkiewicz 1996, 760). V začetku marca so nemške sile s področja Ljutonina zadale hud udarec sovjetskim enotam levega krila voroneške fronte. Rdeča Armada je imela hude izgube in se je zato morala umakniti. 16. marca so Nemci ponovno zavzeli Harkov in začeli razvijati ofenzivo v smeri Belgoroda (Žukov 1981, 101). Tako so na tem delu fronte Nemci znova prešli v inicativo. Cilj vrhovnega poveljnika Armadne skupine Jug feldmaršalu. von Mansteinu je bil, da bi ofenzivo izvedel kar se le da hitro in učinkovito, saj je bila Wehrmacht v časovni stiski, zaradi skorajšnje odjuge, ki je povsem onemogočila

premičke tankovskih enot za nekaj tednov (Piekalkiewicz 1996, 760). 16. marca se je končala tudi akcija poimenovana premik »Bivol«, ki se je začela 1. marca 1943 in tako je izboklina okrog Kurska počasi začela dobivati podobo, ki je nato ostala nespremenjena do 5. julija 1943, ko se je začela operacija Citadela. Premik »Bivol« je pomenil umik polovice 4. armade in skorajda vse 9. armade- skupaj 29 divizij z okoli 250.000 mož- s frontnega žepa okoli Rževa, Gšacka in Vjazme. S postopnim umikom se frontna črta zmanjša za cca. 230 kilometrov kar pomeni prihranek dvajsetih do dvaindvajstih divizij, ki zdaj čakajo v pripravljenosti na prihodnje velike operacije (Piekalkiewicz 1996, 760). Področje severno od Belgoroda je STAVKA okrepila z 21. armado, 1. tankovsko armado in 62. armado. 20. in 21. marca so glavne sile 21. armade severno od Belgoroda organizirale dokaj močno obrambo, na področju južno od Obojana pa so se zbrale enote 1. tankovske armade pod poveljstvom generala Katukova. Kljub večkratnim poizkusom nemških sil, da bi prebile obrambno črto sovjetskih enot

na področju Belgoroda in Severnega Doneca jim to ni uspelo in položaj na področju izobkline pri Kursku se je stabiliziral, pa tudi odjuga je preprečila nadaljne operacije. Obe strani sta se začeli pripravljati na odločilni spopad, ki je tudi glavni predmet našega zanimanja (Žukov 1981, 101).

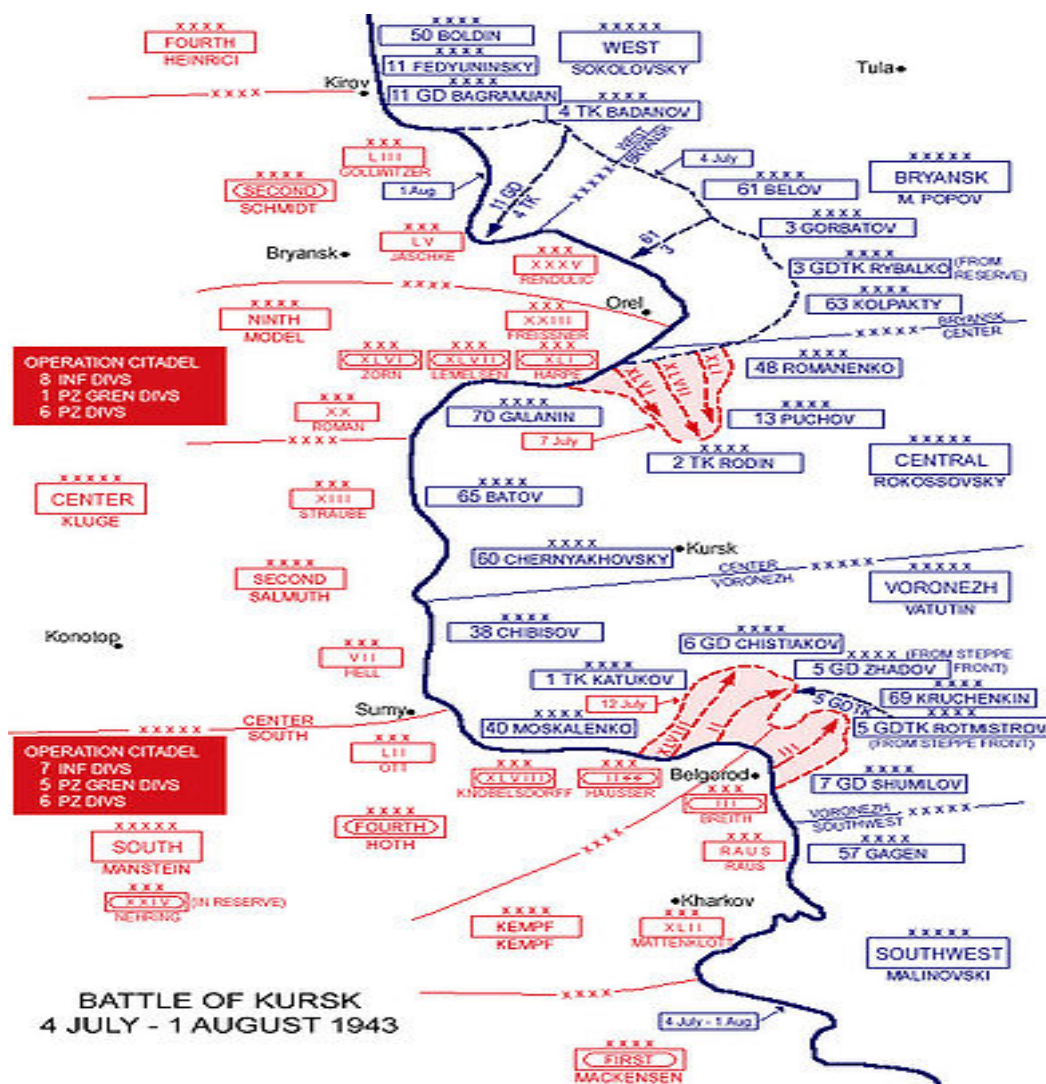
4.2 Prostor kot dejavnik oboroženega boja v operaciji pri Kursku

Pri načrtovanju vsake vojaške akcije (na vseh hierarhičnih ravneh) je seveda izjemno pomemben dejavnik prostor. Dejavnik prostor ne vpliva na pripravo oboroženega boja samo z naravnimi danostmi (položaj, velikost površine, prehodnost ozemlja, sestava tal, razgibanost reliefa, dostopi kopnega do oceanov in morij, vegetacija, vodna in rudna bogastva, itd.), ampak tudi z infrastrukturo, ki jo je zgradil človek, s prebivalstvom, z vojaškimi bazami in drugimi elementi, ki vplivajo na pripravo in izvajanje vojne in oboroženega boja (Žabkar 2003, 151-152).

Območje zahodno in vzhodno od linije Orel-Kursk-Belgorod in Harkov je odprto in rahlo gričevnat teren. Teren južno od reke Sejm proti Poltavi in Zmievu je bil v času bitke pri Kursku 10-15% pokrit z gozdom in grmovjem. V regiji Orel, Maloarhangelsk in Fatezh se v mnogih smereh razprostira veliko število ozkih dolin. Posamezne vzpetine na tem območju segajo od 280 do 290 m n.v., soteske pa so

dosegle globino med 40 in 70 metrov. V območjih okrog Ljubotina, Harkova, Volčanska, Šebekina in Poltave so bila tudi obsežna gozdna območja.

Slika 4.1: Izhodiščni položaj nemških in sovjetskih enot v izboklini pri Kursku pred začetkom bitke 5.7.1943

Vir: Wikipedia (2010).

Reke, soteske, vzpetine in gozdna področja so bili zelo primerni za izvajanje defenzivnih vojaških operacij, odprt teren zlasti na jugu in vzhodu pa je obema stranema omogočal postavitev velikih tankovskih in motoriziranih enot. Območje je bilo tudi na gosto prepleteno z rekami in potoki, ki so tekli v različnih smereh. Najbolj pomembne reke so bile Desna, Seim, Severni Doneck. Večina rek je bila bolj

ali manj ozkih (med 80 in 130 metrov). Njihova globina je bila med 0,7 in 3,0 metri, pretok pa je bil med 0,2 in 0,7 m/s. Pomembna strateška reka je bila Severni Doneck, ki je bila v zgornjem toku široka med 20 in 25 metrov. Bregovi so bili zelo močviranti. Sama reka je imela izjemen strateški pomen, saj je ščitila Harkov in tam locirane nemške enote pred napadom sovjetskih sil. Vzhodni breg Severnega Donecka od Belgoroda proti jugu je služil kot naravna opora prvemu obrambnemu pasu Voroneške in Jugozahodne fronte. Reki Tim in Oskol, ki sta tekli v smeri od severa proti jugu sta služili kot naravna opora zalednemu obrambnemu pasu in sta branili smer proti Eletsu in Voronežu. Naravne značilnosti terena so bile torej na severu s soteskami, vzpetinami in gozdom posebno primerne za defenzivne operacije. Na jugu in vzhodu pa je bolj odprt in ravninski teren omogočal večjo gibljivost motoriziranih in tankovskih enot (Glantz in Orenstein 1999, 4).

Velika naseljena območja so bila primerna za gradnjo velikih utrjenih območij za obrambo pomembnih železniških prog proti Moskvi. Večina naseljenih območij na področju izbokline pri Kursku je ležala v nižavju ob rekah in soteskah. Le na severozahodu kjer je bilo ozemlje izrazito poraščeno z gozdom in močvirji, so bila naseljena območja v glavnem na vzpetinah (Glantz 1999, 4).

Prostorske značilnosti torej niso dajale nobene odločilne prednosti ne eni ne drugi strani. Enote Centralne fronte so za izvajanje defenzivnih operacij izkoristile vse naravne značilnosti, ki so dopuščale izvajanje defenzivnih operacij, vendar ne moremo trditi, da so naravne značilnosti tega področja glavni vzrok za uspešnost defenzivnih operacij. Prav tako lahko trdimo, da so velika ravninska področja na južnem delu frontne izbokline pri Kursku omogočala tankovskim enotam Wehrmachta veliko mobilnost. A enako prednost so imele tudi sovjetske oklepne enote, tako da tudi tukaj ne moremo trditi, da je dejavnik prostor odločilno vplival na izid operacije pri Kursku.

4.3 Sovjetski načrti in priprave na bitko pri Kursku

Po končanih zimsko-zgodnje pomladnih operacijah na Voroneški in Jugozahodni fronti je bilo vsakemu, tudi opazovalcu brez kakršnekoli vojaške izobrazbe ob pogledu na zemljevid frontne črte jasno, kje je najprimernejše mesto za ofenzivo.

Izobklina pri Kursku je seveda pritegnila tudi pozornost STAVKE in kot je Žukov 8. aprila 1943 pisal vrhovnemu poveljniku Rdeče Armade J.V. Stalinu, je bilo že tedaj vodstvu STAVKE bolj ali manj jasno, da bo cilj nemške poletne ofenzive 1943 frontna izboklina pri Kursku :

Ker stoje sovražnikove skupine trenutno proti naši centralni, voroneški in jugozahodni fronti, menim, da bo sovražnik glavne ofenzivne operacije razvil proti tem trem frontam, da bi porazil naše enote v tej smeri, da bi mogel manevrirati in da bi po najkrajši poti obšel Moskvo...

Nesmotrno se mi zdi, da bi naše enote začele ofenzivo v prihodnjih dneh, da bi prehiteli sovražnika. Bolje bo, če bomo izčrpali sovražnika na naši obrambni črti, izločili njegove tanke, potem pa z novimi rezervami začeli splošno ofenzivo za končni poraz glavne sovražnikove skupine (Žukov 1981, 105-107).

Iz te analize je jasno razvidno, da je STAVKA izjemno natančno in točno predvidela načrte, cilje in potek nemške ofenzive, ki je bila načrtovana za pomlad 1943. Podobna sporočila so v Moskvo pošiljali tudi drugi, npr. načelnik štaba Centralne fronte, generallajtant Malinin in pa tudi komanda Voroneške fronte, ki so jo tvorili general N.F. Vatutin, N.S Hruščov in načelnik štaba F.K. Korženovič. V tem času so potekale znotraj STAVKE živahne razprave o strategiji, ki naj bi jo Rdeča armada ubrala v operacijah spomladi in poleti 1943. Stalin je zagovarjal nadaljevanje ofenzivnih operacij, ki bi nadgradili precejšnje uspehe v zimskih operacijah 1943. Velik del STAVKE, predvsem vplivni G. Žukov pa so zagovarjali idejo o vmesni defenzivni fazi, ki bi izčrpala nemške sile, nato pa bi z protiofenzivo dokončno zlomili sovražnika (Žukov 1981, 111-113). Do odločitve o poteku operacij je prišlo 12. aprila 1943, ko so se v Moskvi sestali Stalin, Žukov, Vasilevski in načelnik oddelka za načrtovanje operacij v generalštabu A.I Antonov. Žukov, Vasilevski in Antonov so uspeli prepričati Stalina na podlagi mnogih poročil poveljnikov s obeh frontnih odsekov o nujnosti vmesne defenzivne faze pri začetku operacij v kurskem loku. General S. M. Štemenko, prvi namestnik poveljnika oddelka za načrtovanje operacij v generalštabu, v svojih spomnih piše:

Dokončno je bilo odločeno, da koncentriramo večino svojih sil v okolici Kurska in da izčrpamo nasprotnika tam v defenzivni operaciji. Nato v

protiofenzivi dosežemo njegovo končno uničenje. Da bi dosegli te cilje je nujno zgraditi globoko ešalonirano obrambo ob vsej strateški fronti, s posebni poudarkom na obrambi v okolici Kurska (Štemenko 1971, 217-219).

V začetku aprila je STAVKA torej dokončno sprejela odločitev o strateškem planu za izvajanje operacij spomladi in poleti 1943. Na področju okrog Kurska so se začele intenzivne priprave s katerimi je STAVKA in poveljstvo obeh front želelo kar najbolj pripravljeno pričakati nemški napad.

4.3.1 Obveščevalne priprave GRU⁴ pred operacijo

Poveljnik Stepske zaledne fronte I. Konjev je v svoji knjigi o bitki pri Kursku o obveščevalnih pripravah na operacijo pri Kursku zapisal:

V času priprav na bitko v izboklini Kurska je sovjetska obveščevalna služba prispevala neprecenljiv prispevek k porazu sovražnika. V začetku aprile so vse obveščevalne službe delale, da bi odkrile plane nacističnega poveljstva. Njihova pozornost je bila v glavnem koncentrirana na cono Centralne, Voroneške in Jugozaodne fronte. Po navodilih maršala Vasilevskega, poveljnika Generalštaba, sta bila Obveščevalni oddelek Generalštaba in Centralno poveljstvo partizanskih sil zadolžena za spremljanje in ugotavljanje prisotnosti in števila rezerv v taktičnem zaledju sovražnika v območjih, kjer bi enote iz zaledja lahko bile koncentrirane. Vsaka fronta⁵ je sistematično izvajala zračno in kopensko izvidovanje v svoji coni operacij. Aktivna obveščevalna dejavnost pa je bila izvajana tudi globoko v sovražnikovem zaledju. (Konjev 1974, 17).

Obveščevalni oddelki na frontah so organizirali vso obveščevalno dejavnost, GRU pa je njihovo dejavnost nadzorovala in oskrbovala fronte s strateškimi obveščevalnimi informacijami. Frontni obveščevalni oddelki so nadzorovali zbiranje obveščevalnih

⁴ GRU (*Glavnoe razvedyvatelnoe upravnenie*) je bil Osrednja obveščevalna služba generalštaba Rdeče Armade.

⁵ Centralna, Voroneška, Stepska in Jugozaodna.

podatkov, materialov, pripravljali so različne materiale in potrebna poročila in ocene s katerimi so poveljnike obveščali o obveščevalni situaciji. Obveščevalna dejavnost (t.i. *razvedka*) je bila sestavljena iz različnih aktivnosti. Najpomembnejše je bilo zračno izvidovanje, ker prisluškovanje radijskim zvezam še ni bilo dovolj sofisticirano, podatki agentov in partizanskega gibanja pa niso bili vedno točni in pravočasni. Frontno zračno izvidovanje je potekalo na globini do 250 km, v praksi pa je bila dejavnost enot zračnega izvidovanja koncentrirana v taktični globini do 60 km (Glantz 1990, 199-212). Zračno izvidovanje je bilo izjemno pomembno pri sovjetski obveščevalni dejavnosti. Dolgo pred samim začetkom bitke je zračno izvidovanje pomagalo razkriti območja sovražnikovih grupacij v okolici Orela in Belgoroda Harkova in določiti najverjetnejše smeri njihovih udarcev (Glantz 1990, 213). Poveljnik zračnih sil SZ, maršal Novikov je 14. maja 1943 poslal v STAVKO in generalštab sledeče poročilo:

Zračno foto izvidovanje 4. izvidniškega letalskega polka do 14. maja 1943 v orlovsko-kromski regiji je ugotovilo, da je regiji koncentriranih več kot 900 sovražnikovih tankov in približno 1.500 motoriziranih vozil. Tanki so locirani 5-10 km za fronto črto na sledečih točkah. 150 tankov in vozil je 2 km zahodno od Kurakinske železniške postaje (50 km jugovzhodno od Orela). 200 tankov in motoriziranih vozil je v gozdu severno od Sobakina (23 km jugozahodno od Kurakinske železniške postaje); 220 tankov in vozil je v kotanji južno od Starega Gorokova; 90 tankov in 30 vozil je blizu Rogovke (50 km južno od Orela). V vaseh blizu železniške postaje Zmijevka (35 km jugovzhodno od Orela) je bilo opaženo 12 vagonov, natovorjenih z motornimi vozili. Železniška postaja je branjena s tremi protiletalskimi baterijami.

Tanki, ki so locirani izven naseljenih območij so deloma vkopani in kamuflirani. Nadalje je sistematično zračno izvidovanje v zadnjih treh dneh na 16 letališčih v okolici Orela opazilo več kot 580 sovražnikovih letal. Na podlagi tega zaključujem, da je sovražnik s tanki in ostalimi motoriziranimi enotami zavzel izhodiščne položaje za ofenzivo in ustvaril zračno skupino v orlovskem sektorju, ki bo pomagala kopenskim silam (Glantz 1990, 214).

Kljub velikim uspehom zračnega izvidovanja, ki so razvidni iz zgoraj navedenga poročila pa je treba poudariti, da je zračno izvidovanje imelo določene omejitve. Ker je zračno izvidovanje odvisno od vizualnega in fotografskega opazovanja je bila večina letov izvedena podnevi, ko so Nemci omejili gibanje na minimum, pa tudi nemška lovška letala so ogrožala neoborožena sovjetska izvidniška letala. Prav tako je bilo z zračnim izvidovanjem zelo težko ugotoviti specifične oznake različnih enot. Zato je bilo potrebno dopolnjevanje rezultatov zračnega izvidovanja z ostalimi obveščevalnimi dejavnostmi. Naslednji način zbiranja obveščevalnih informacij je bil skozi agenturno mrežo in z enotami za specialno delovanje. Te sile so bile pod poveljstvom GRU in pod poveljstvom specialnih oddelkov NKVD na nivoju fronte in armade. Sile so bile sestavljene iz agentov, ki so bili pod poveljstvom GRU in Motorizirane pehotne brigade za specialno delovanje pod poveljstvom NKVD (Glantz 1990, 215). Poleg tega so v obveščevalnih operacijah sodelovali še posebni obveščevalni oddelki, ki so bili podrejeni obveščevalnim oddelkom front in armad. Te sile so bile navadno spuščene s padali v sovražnikovo zaledje, kjer so povezani s partizanskimi oddelki in enotami izvajali specifične obveščevalne in diverzantske naloge. David Glantz v svojem delu o sovjetski obveščevalni dejavnosti med vojno navaja enega od virov, ki opisuje delovanje enega od oddelkov v nemškem zaledju;

Energična obveščevalna dejavnost je bila opravljena v sovražnikovem zaledju.. Obveščevalna skupina nadporočnika S.P. Bukhatirova je delovala na območju Harkova, Zoločeva in Belgoroda. V 54 dneh so njeni agenti prepotovali v sovražnikovem zaledju več kot 500 km in ujeli 31 ujetnikov. Skupina je uničila 7 manjših letališč in veliko skladišč. Skupina je poveljstvu poslala več kot 70 radijskih sporočil z informacijami o sovražnikovih silah. Poveljstvo je zalagala s pomembnimi informacijami o sovražnikovi pripravljenosti na pričetek ofenzive v zgodnjem juliju, prav tako pa je poročala o prisotnosti novih tankov in samohodnih topov (Glantz 1990, 216).

Informacije, ki so jih zbrali skozi agenturno mrežo in z enotami za specialno delovanje skupaj z zelo dobro organiziranim partizanskim gibanjem so bile izjemnega pomena v obveščevalnem mozaiku v pomladi in zgodnjem poletju 1943 pred odločilnimi julijskimi dnevi. K.K.Rokosovski, poveljnik Centralne fronte je takole ocenil prispevek partizanskih enot k skupni obveščevalni podobi: »Bili smo v

stalnem kontaktu s partizanskimi poveljstvi, od katerih smo dobivali informacije o gibanju sovražnikovih enot. Prav tako so preverjali točnost našega zračnega izvidovanja, označevali pa so tudi cilje, ki so jih nato naše zračne sile bombardirale.» (K.Rokosovsky 1992, 192)

Pomemben element obveščevalne dejavnosti je bila tudi radijska obveščevalna služba. Za radijsko obveščevalno dejavnost sta bila pri Kursku zadolžena 130. in 132. specialni bataljon za radijsko delovanje. Pomemben korak pri ustvarjanju radijsko-obveščevalne službe se je zgodil 17. decembra 1942, ko je STAVKA ustanovila prve bataljone za specialno radijsko delovanje. To sta bila 131. in 132. specialni bataljon za radijsko delovanje. Kasneje, pozimi 1943 so bili ustanovljeni še 129., 130. in 228. specialni bataljoni za radijsko delovanje. Vsak od teh bataljonov je bil podrejen določeni fronti. Sovjetski viri sicer izredno skopo poročajo o detajlih radijskega izvidovanja pred in med operacijo pri Kursku. Znano je, da je Rdeča armada izvajala radijsko obveščevalno službo na tri načine:

1. S prestrežanjem nekodiranih sporočil
2. S prestrežanjem in dekodiranjem zakodiranih sporočil
3. Z lociranjem nemških enot in sicer z lociranjem njihovega radijskega signala (Glantz 1990, 229)

Radijski obveščevalni oddelki so dosegli več uspehov pri Kursku predvsem zaradi neupoštevanja radijske tišine nemških enot. Glantz v zgoraj omenjenem delu navaja vir, ki dokazuje tukaj navedeno trditev:

Ko se je ofenziva pričela, so oficirji za zveze 4. oklepne armade zaznali kršitve radijskega molka divizije »GrossDeutschland« in posebno SS »Das Reich« divizije pri uporabi nekodiranih sporočil med operacijami. Pravi šok pa se je zgodil, ko je bilo zaplenjeno obveščevalno poročilo sovjetske 1. tankovske armade, datirano 5.7.1943, ki so pokazala, da je radijska obveščevalna služba identificirala položaje poveljstva in enot II. SS oklepne korpusa, 6. oklepne divizije in 11. oklepne divizije preden se je ofenziva začela. Ostali zaplenjeni dokumenti razkrivajo, da so bila poveljstva 7. oklepne divizije, XIII. korpusa in

II. armade prav tako znana zaradi sovjetske radijsko-obveščevalne dejavnosti (Glantz 1990, 230).

Če torej povzamemo zapisano v tem poglavju lahko rečemo, da se je najbolj pomembna bitka v operaciji odvila že pred samim 5. julijem 1943 in sicer na obveščevalnem področju, ko je STAVKI in Generalštabu Rdeče armade uspelo s pomočjo razvejanega in dobro organiziranega obveščevalnega sistema ugotoviti ne samo glavnega strateškega načrta operacij Wehrmachta za pomlad in poletje 1943, ampak tudi najpomembnejše smeri napadov na taktični ravni. Na podlagi obveščevalnih ugotovitev je STAVKA skupaj s poveljstvoma obeh front, Voroneške in Centralne pripravila glavni načrt obrambe na področju Kurska in nato tudi načrt obeh protiofenziv, ki sta bili planirani za čas, ko bi se nemška ofenziva izčrpala na dobro organizirani sovjetski obrambi.

4.3.2 Priprave Rdeče armade na defenzivno operacijo na Centralni, Voroneški in Stepški fronti na taktični ravni

Kot je že bilo zapisano je STAVKA sprejela odločitev o začetku priprav na obrambne operacije v izboklini okrog Kurska 12. aprila 1943 po srečanju med Stalinom na eni strani ter Žukovom, Antonovom in Vasilevskim na drugi strani. Kot smo videli v poglavju o obveščevalnih pripravah na samo operacijo je sovjetsko poveljstvo z precej veliko natančnostjo ocenilo glavne smeri nemškega napada. Sovjetsko poveljstvo se je iz izkušenj v operacijah v prvih dveh letih vojne ogromno naučilo in tako so bile v obrambno bojevanje na taktični ravni uvedene številne novosti. Sovjetska taktična obramba se je razvila v globoko ešalonirano obrambo, preprejeno s sistemom jarkov, različnih protitankovskih ovir ter bunkerjev, ki so nudile veliko večjo zaščito pehoti in veliko bolj zaščiteno oz. varno območje delovanja in manevriranja za sile in ognjeno podporo. Dolžina sektorjev, ki so jih branile posamezne divizije se je zmanjšala, globina pa se je povečala. Pehotni korpus je navadno imel dve diviziji v prvem obrambnem pasu in eno divizijo v drugem. Tako razporejeni korpusi so branili fronto v globini med 15 in 20 kilometrov, kar je približno štirikrat več od globine fronte leto poprej, v času stalingrajske operacije. Močno se je povečala tudi ognjena podpora saj je pehotna divizija leta 1941 imela navadno v sestavi 36 poljskih topov, 78 minometov in 18 protitankovskih topov. Do

leta 1943 je to število naraslo na 44 poljskih topov, 160 minometov in 48 protitankovskih topov. Tako se je močno povečala koncentracija ognjene podpore na vseh odsekih bojišča. In ravno povečana moč ognjene podpore skupaj z za obrambo pripravljenim zemljiščem s strani inženirskih enot, je bila bistvena pri zaustavljanju prodora nemških tankovskih enot (Glantz 1986, 8). Pod za obrambo pripravljenim zemljiščem je mišljeno predvsem konstruiranje protioklepni utrjenih točk (POUT)⁶ in območij. Ena divizija je navadno imela med 9 in 12 POUT po celi globini divizijske formacije (Glantz 1986: 10). POUT so navadno bile vgrajene v četna obrambna območja in so kombinirale njihov ogenj s tistim, ki so ga zagotavljala četna težka orožja in protitankovske puške. POUT je bila navadno sestavljena iz 4-6 protitankovskih topov, 6-9 protitankovskih pušk, 2-3 težkih mitraljezov in 3-4 lahkih mitraljezov. Enote z avtomatskim orožjem in enote za polaganje min so podpirale vsako POUT. Polki prvega ešalona na glavnih napadnih smereh so navadno izgradili 3-4 POUT. Na posebej ogroženih območjih so poveljniki združili 2-3 POUT v večja in bolj vzdržljiva protioklepna utrjena območja (POUO) (Glantz 1986, 13). V bistvu je v protitankovskem boju sodelovalo topništvo vseh vrst, od protitankovskih topov, havbic pa do protiletalskega topništva. Protioklepno obrambo so prav tako krepili vkopani tanki in samohodni topovi. Tanki in samohodni topovi, ki so bili dodani bataljonom in polkom prvega ešalona so integrirali njihov ogenj v ogenj, ki ga je ustvarjala pehota. Ločene tankovske brigade in regimenti samohodnega topništva so se v primeru protinapada pridružili divizijam drugega ešalona ali večjim tankovskim skupinam (Glantz 1986, 13). Inženerska zagotovitev, ki je ustvarila celotni obrambni sistem, je bila določena z dokumentom Konstrukcija bojne obrambe, ki jo je izdal Generalštab Rdeče Armade aprila 1943 na podlagi preteklih izkušenj. Dokument je zahteval izgradnjo bataljonskih obrambnih con, med seboj povezanih s sistemom jarkov in prepletenih z protioklepnimi ovirami, ki so bile osnova vsakega obrambnega pasu (Glantz 1986, 10).

Taktična obrambna cona je bila sestavljena iz dveh obrambnih pasov. Prvi (glavni) obrambni pas so sestavljale tri obrambne pozicije, jarki za zvezo z zaledjem in pozicije artilerije. Prvi obrambni pas je zasedla divizija prvega ešalona. Bataljonska

⁶ Prevod termina Antitank strongpoint. Po posvetovanju z enim od bivših pripadnikov 10. MOTB naj bi bil najbolj ustrezen in vsebinsko najbolj točen prevod Protioklepna utrjena točka.

obrambna cona (2 km širine in 1,5 – 2km globine) je bila osnova za tri obrambne pozicije prvega obrambnega pasu (Glantz 1986, 10). Nadalje je bila bataljonska cona razdeljena v četne in vodne utrjene točke. Prva obrambna pozicija, konstruirana za zaustavljanje sovražnika pred fronto in absorbiranje prvega sovražnikovega udarca je bila najbolj skrbno inženersko pripravljena. Sestavljena je bila iz 2-3 jarkov in komunikacijskih jarkov preprejena pa je bila z inženirskimi ovirami. Zasedla sta jo pehotna bataljona prvega ešalona, ki sta pripadala pehotnemu korpusu prvega ešalona. Pehota in težka oborožitev v drugem in tretjem jarku sta bila locirana 150-250 metrov za prvim jarkom in 1,0 do 1,5 km za prvim jarkom. Zagotavljala sta ognjeno podporo za prvi jarek in zagotavljala globino bataljonski obrambni coni. Pehotni bataljon drugega ešalona, ki je pripadal pehotnemu polku prvega ešalona je zasedel drugo obrambno pozicijo, ki sta jo sestavljala eden ali dva jarka dva do tri kilometre od frontne črte. Pehota v četnih utrjenih točkah druge obrambne pozicije je bila podprta z artilerijo in tanki in je zagotavljala podporo prvi utrjeni točki.

Prav tako je bila druga obrambna pozicija izhodišče za lokalne protiofenzive. Tretjo obrambno pozicijo je zasedel polk drugega ešalona, ki je pripadal pehotni divizije prvega ešalona. Tretja obrambna pozicija je bila sestavljena iz dveh do treh jarkov, 4-6 kilometrov od frontne črte. Divizijska rezerva je bila razporejena na tretji obrambni točki ali v bližini. Tretja obrambna točka, čeprav manj utrjena kot prvi dve je zagotavljala osnovno za novo obrambno črto proti prodirajočim sovražnikovim silam. Prav tako je zagotavljala dodatno ognjeno podporo in predstavljala izhodišče za izvajanje protinapadov.

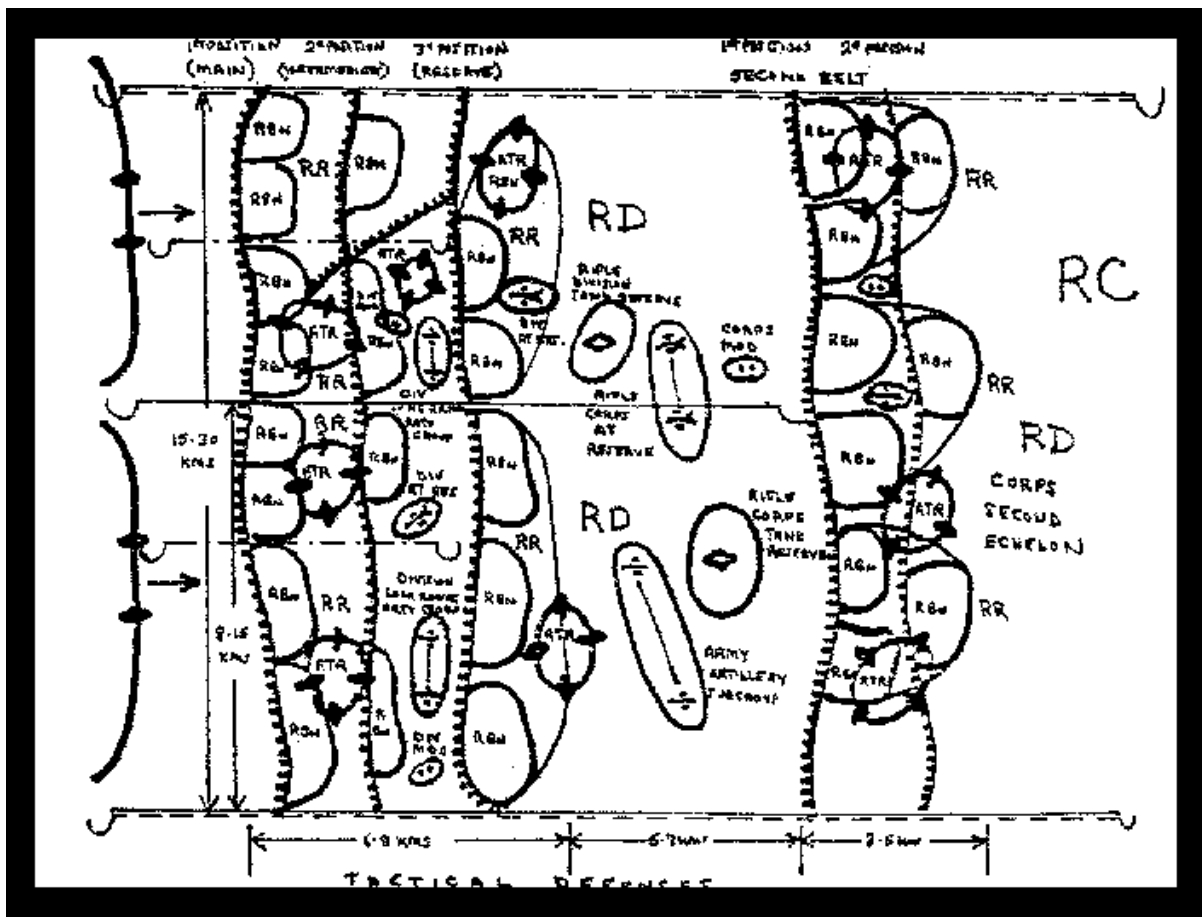
Jarki za zveze so navadno tekle diagonalno ali pravokotno glede na frontno črto in so bile navadno sestavljene iz dveh do treh jarkov. Služile so kot notranje obrambne točke in poti za prerazporejanje enot med sektorji. Prav tako so pokrivale boke obrambnih enot in predstavljale grožnjo za boke prodirajočih sovražnikovih enot (Glantz 1986, 10).

Drugi obrambni pas je bil inženersko slabše pripravljen od prvega. Lociran je bil 10-15 kilometrov za prvim obrambnim pasom. Pehotna divizija drugega ešalona, ki je zasedala drugi obrambni pas, je imela nalogo preprečiti sovražnikovim enotam, ki so

prodrle skozi prvi obrambni pas, napredovanje v operativno zaledje obrambe. Prav tako je bil drugi obrambni pas izhodišče za nadaljne protiofenzive, operativna globina na kateri se je drugi obrambni pas nahajal pa je od sovražnika zahtevala, da se pred napadom na drugi pas reorganizira, s čimer so obrambne enote dobile čas za pripravo na napad (Glantz 1986, 11).

Prav tako so bili pomembni ukrepi za učinkovito in učinkovito poveljevanje tako zapletenemu obrambnemu sistemu. Poveljniki so predelali vse in skoordinali vse potrebne dejavnosti s podrejenimi in prediskutirali vse mogoče variante obrambnega plana.

Slika 4.2: Razpored obrambe korpusa

Vir: United States Army Combined Arms Center (2010).

Razpored obrambe korpusa. Lepo so vidna tri protiotankovska utrjena območja(ATR) v prvem ešalonu, prav tako je lepo viden jarek za zvezo med prvim, drugim in tretjim ešalonom prvega obrambnega pasu. Za tretjo obrambno črto je vidna razporeditev topništva in dveh rezervnih tankovskih korpusov.

Poveljniška mesta pehotnih enot in topništva. so bile locirane tako, da so zagotavljale koordinacijo in kontrolo ognja. Vsak pehotni korpus je imel glavno poveljniško mesto, rezervno poveljniško mesto in dve opazovalnici. Prav tako so pehotni polki postavili eno poveljniško mesto in eno opazovalnico s katerih so kontrolirali operacije.

4.3.2.1 Priprave Centralne fronte na nemško ofenzivo

Osnovna naloga Centralne fronte, ki ji je poveljeval general Konstantin Rokosovski je bila obramba severnega, severozahodnega in zahodnega roba frontne izbokline okrog Kurska (Glantz in Orenstein 1999, 10). Glavne sile Centralne fronte so bile sestavljene iz naslednjih armad:

48. armada je branila fronto široko 40 km. Prvi ešalon so sestavljale tri pehotne divizije. Drugi ešalon so sestavljale štiri pehotne divizije, trije tankovski polki in ena protitankovska brigada (Glantz in Orenstein 1999, 14). Tretji ešalon ni bil organiziran. 13. armadi, ki je branila glavno smer nemškega napada, je poveljeval generalporočnik Puhov (Glantz in Orenstein 1999, 13).

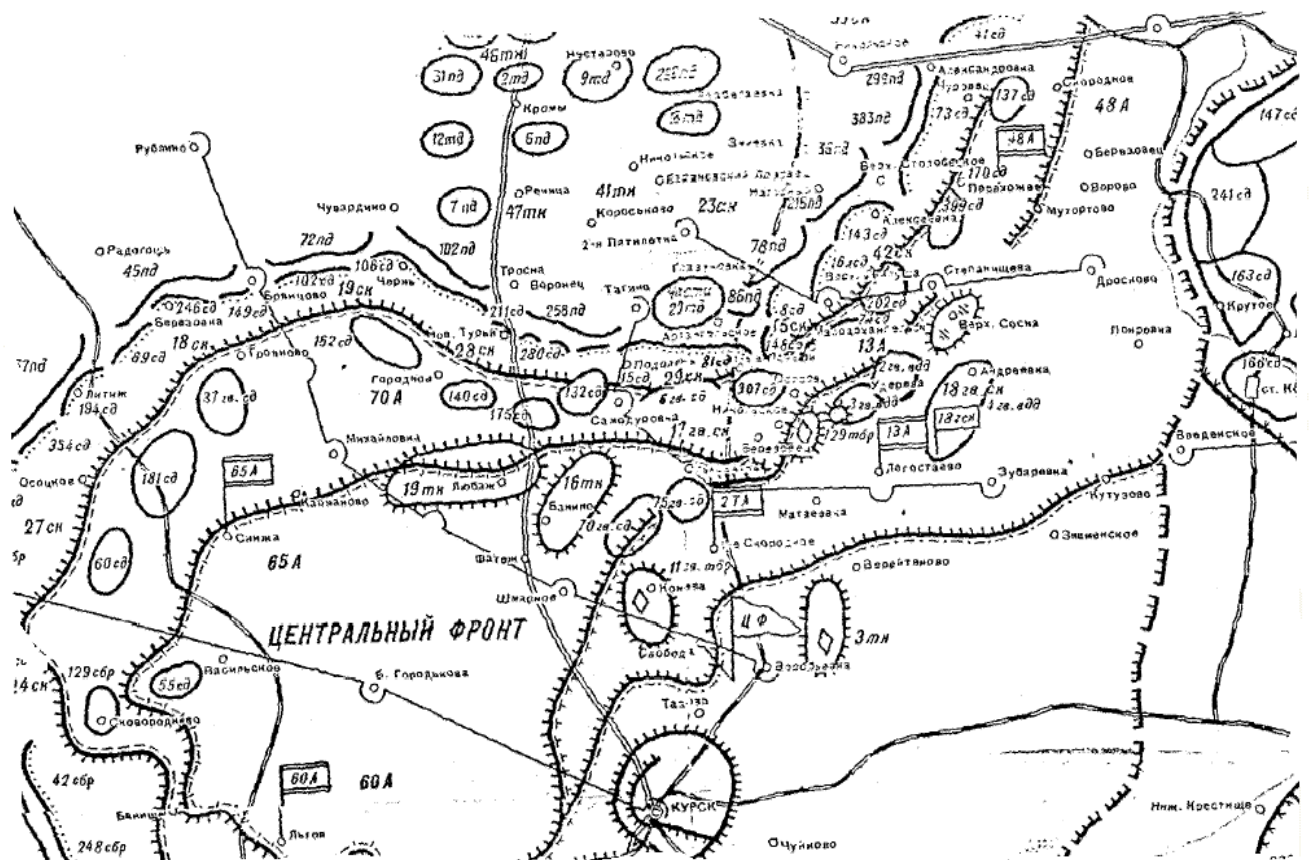
Iz koncentracije sil je razvidno, da je STAVKA prav na tem mestu pričakovala glavni nemški napad, saj je bil odsek 13. armade najožji (32 kilometrov): na njem pa je bilo skoncentriranih kar dvanajst pehotnih divizij (to pomeni cca. 120.000 vojakov), en topniški korpus, ki sta ga sestavljali dve topniški diviziji in ena gardna divizija minometalcev. Pod poveljstvom 13. armade se je prav tako nahajala ena tankovska brigada in pet tankovskih polkov.

Obramba na področju 13. armade je bila organizirana v treh ešalonih in sicer so prvi ešalon sestavljale štiri pehotne divizije in topniški korpus, drugi ešalon tri pehotne divizije in trije tankovski regimenti ter tretji ešalon pet pehotnih divizij, ena tankovska brigada in dva tankovska regimenta (Glantz in Orenstein 1999, 14).

70. armada je pokrivala fronto, dolgo 62 kilometrov. Obrambo sta sestavljala dva ešalona in sicer so bile v prvem ešalonu štiri pehotne divizije in ena topniška divizija, v drugem pa štiri pehotne divizije, trije tankovski polki in ena protitankovska brigada (Glantz in Orenstein 1999, 14).

65. armada je pokrivala fronto, dolgo 82 kilometrov. Obrambo sta sestavljala dva ešalona in sicer je bilo v prvem šest pehotnih divizij in ena pehotna brigada, v drugem ešalonu pa so bile tri pehotne divizije in štirje tankovski regimenti (Glantz in Orenstein 1999, 14).

Slika 4.3: Zemljevid Centralne fronte

Vir: United States Army Combined Arms Center (2010).

Zemljevid Centralne fronte. Lepo so vidni trije obrambni pasovi in močna koncentracija enot na sektorju 13. Armade in koncentracija nemških enot ob avtomobilski cesti proti Kursku. Cilj Wehrmachta je bil obkoliti Kursk z Vzhoda zato je jasno, da je bila glavna smer njihovega napada ravno skozi položaje 13. armde, severovzhodno od Kurska.

Celotno Centralno fronto na dolžini 308 kilometrov je tako v različnih sestavah in formacijah sestavljalo 41 pehotnih divizij, 4 pehotne brigade, dve tankovski brigadi, petnajst tankovskih polkov, tri protitankovske brigade, en topniški korpus in ena topniška divizija.

Od tega je bilo v prvem ešalonu 20 pehotnih divizij, tri pehotne brigade, en topniški korpus in ena topniška divizija. V drugem ešalonu je bilo šestnajst pehotnih divizij, ena pehotna brigada, ena tankovska brigada, trinajst tankovskih regimentov in tri protitankovske brigade. V tretjem ešalonu pa je bilo pet pehotnih divizij, ena tankovska brigada in dva tankovska regimenta (Glantz in Orenstein 1999, 14).

Zračno podporo Centralni fronti je nudila 16. zračna armada, ki so jo sestavljale 6. lovska divizija, 6. mešana divizija in 3. bombniški korpus. Ob začetku operacij, 5. julija 1943 je 16. zračno armado sestavljalo 455 lovskih letal, 241 jurišnih bombnikov, 260 bombnikov in 74 nočnih bombnikov, kar je več kot 1000 letal (Glantz in Orenstein 1999, 11). Rezerve so bile delno razporejene za desnim bokom 13. armade (13. protitankovska in 68. topniška brigada). Večina frontih rezerv je bila nameščena severno od Kurska. 2. tankovska armada, ki sta jo sestavljala 3. in 16. tankovski korpus, 11. gardna tankovska brigada, dva protitankovska polka in dva polka minometalcev. 16. protiletalski polk je bil prav tako nameščen severno od Kurska, južno od Kurska pa je bil nameščen 9. tankovski korpus. Poleg tukaj naštetih enot so bili v rezervi nameščeni še 19. tankovski korpus, 2. protitankovska divizija in 4. protitankovska brigada (Glantz in Orenstein 1999, 11-12). Glede na obveščevalne izsledke in ostale analize je poveljstvo Centralne fronte skupaj s STAVKO pravilno predpostavilo, da bo glavna smer nemškega napada ob železniški progi proti Kursku mimo Ponirja. Tam je bila tudi največja koncentracija sovjetskih sil v 13. armadi. Tam je bilo koncentriranih kar 37% vseh topniških polkov Centralne fronte. Dolžina fronte, ki jo je na tem odseku branila posamezna divizija pa je bila 2,7 kilometra, za razliko od drugih delov fronte, kjer je ena divizija v povprečju branila okrog 5,0 km fronte (Glantz in Orenstein 1999, 15).

4.3.2.2 Priprave Voroneške fronte na ofenzivo

Osnovna naloga Voroneške fronte pod poveljstvom Nikolaja Vatutina je bila obramba južnega, jugozahodnega in zahodnega dela frontne izobkline pri Kursku v dolžini 245 km. Za razliko od Centralne fronte je bila ocena glavnih smeri sovražnikovega napada tukaj manj natančna in je obsegala po dolžini skoraj 100 km fronte na kateri sta bili v veliki večini razporejeni 6. in 7. gardna armada. Od 35 pehotnih divizij, ki so sestavljale voroneško fronto, jih je dvaindvajset zasedalo položaje ob najbolj verjetnih smereh nemškega napada. Tukaj je v povprečju ena divizija branila 10 km fronte, na najbolj ogroženih področjih pa 5,2 km. Fronto so zasedale štiri armade in sicer:

38. armada, ki je pokrivala fronto dolžine 80 kilometrov. In sicer je bilo v prvem ešalonu 5 pehotnih divizij, v drugem pa ena pehotna divizija, dve tankovski brigadi in ena protitankovska brigada.

40. armada je pokrivala fronto v dolžini 50 kilometrov. V prvem ešalonu so bile štiri pehotne divizije, a v drugem tri pehotne divizije, dva tankovska polka, ena tankovska brigada in ena protitankovska brigada.

6. gardna armada pod poveljstvom generala Čistjakova je pokrivala fronto dolgo 60 kilometrov. V prvem ešalonu so bile štiri pehotne divizije, dva tankovska polka in ena tankovska brigada. V drugem ešalonu pa so bile tri pehotne divizije, ena tankovska brigada in dve protitankovski brigadi.

7. gardna armada pod poveljstvom generala Šumilova pa je branila fronto dolgo 55 kilometrov. V prvem ešalonu so bile štiri pehotne divizije in en tankovski polk. V drugem ešalonu pa so bile tri pehotne divizije, dve tankovski brigadi, dva tankovska polka in ena protitankovska divizija (Glantz in Orenstein 1999, 20-21).

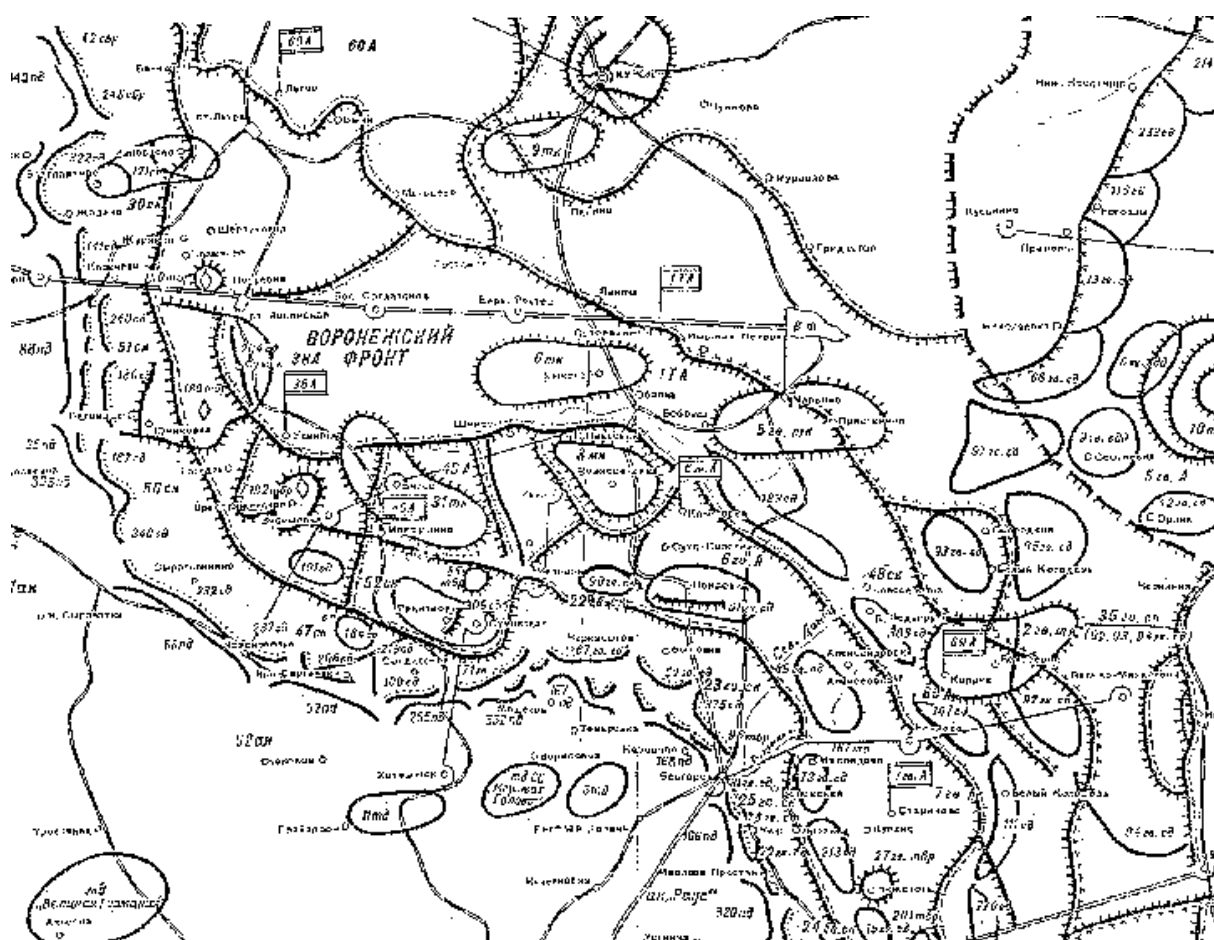
Zračno podporo voroneški fronti je nudila 2. zračna armada. Na začetku operacij je imela skupaj 881 operativno sposobnih bojnih letal, od tega 389 lovskih letal, 276 jurišnih, 206 bombnikov (od tega 34 nočnih) in 10 izvidniških letal (Glantz in Orenstein 1999, 17). Poveljstvo voroneške fronte je ocenilo, da je smer najverjetnejšega napada sovražnika Belgorod-Oboian, Belgorod-Koroča in Volchansk in Novi Oskol. Tako je bila večina sil skoncentrirana na levem krilu

Voroneške fronte, kar je lepo razvidno tudi iz priloženega zemljevida (Glantz in Orenstein 1999, 17).

4.3.2.3 Priprave Stepske (rezervne) fronte na ofenzivo

Osnovna naloga Stepske fronte pod poveljstvom Ivana Konjeva, ki je bila 13. aprila 1943 preimenovana v Stepsko vojno okrožje (Glantz in Orenstein 1999, 23), je bila okrepiti operativno obrambo izbokline pri Kursku v primeru, da bi nemške sile prebile obrambo Centralne in Voroneške fronte. Za ta namen so Stepsko fronto sestavljale 4. gardna armada, 5. gardna armada, 5. gardna tankovska armada, 47., 27., 53. armada, 3., 5. in 7. gardni konjeniški korpus,

Slika 4.4: Zemljevid Voroneške fronte

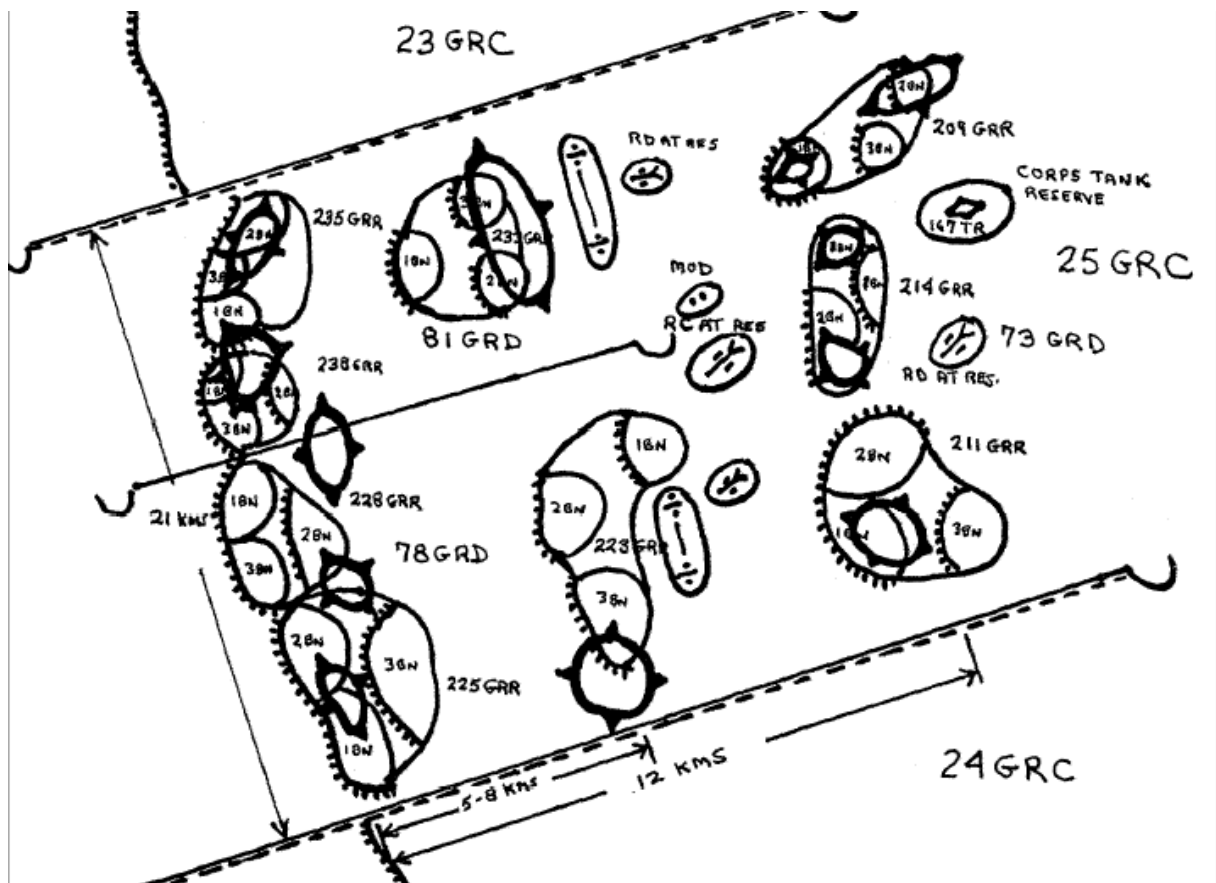

Vir: United States Army Combined Arms Center (2010).

3., 4. in 10. gardni tankovski korpus, 3. gardni mehanizirani korpus in 1. mehanizirani korpus. Zračno podporo Stepski fronti je nudila 5. zračna armada pod poveljstvom generalpolkovnika Gorjunova. Pomembno je poudariti, da je v času

pred začetkom operacij pri Kursku STAVK-i uspelo premestiti 27. in 53. armado na podoročje vzhodno od Kurska in 46. in 47. armado vzhodno od Harkova ne, da bi jih opazila nemška obveščevalna služba (Glantz in Orenstein 1999, 32-48). STAVKA je načrtovala uporabo vseh teh enot v nadaljevanju operacije pri Kursku, ko bi Rdeča armada morala preiti v ofenzivo po uspešnem zaključku defenzivnih operacij centralne in voroneške fronte (Glantz in Orenstein 1999, 17).

Slika 4.5: Bojna formacija 25. gardnega pehotnega korpusa

Vir: United States Army Combined Arms Center (2010).

Bojna formacija 25. gardnega pehotnega korpusa 7. gardne armade. Vidnih je pet protiotklepnih utrjenih točk v prvem ešalonu, položaji vseh štirih divizij ter obeh tankovskih korpusov ter položaji topništva v drugem obrambnem pasu.

4.3.3 Sovjetski načrti za protiofenzivo po uspešnem končanju defenzivnih operacij

Z vidika sovjetskega načrtovanja je bila operacija pri Kursku prva operacija v domovinski vojni, v kateri so bile ofenzivne operacije načrtovane od samega začetka

kot nadaljevanje uspešnih defenzivnih operacij. Lahko tudi rečemo, da se je Clausewitz po dolgem 19. stoletju, ki je minilo v malikovanju Napoleonovih ofenzivnih dosežkov in po treh letih uspešne strategije Blitzkriega s strani Wehrmachta v drugi svetovni vojni, vrnil na velika vrata, saj je ena njegovih temeljnih misli, da je obramba močnejša oblika bojevanja kot napad. Seveda je pri tem imel v mislih, da je defenzivna operacija le uvod v ofenzivo. Kot smo omenili že zgoraj je bila odločitev o defenzivni vmesni fazi pri operaciji v izboklini pri Kursku, sprejeta sredi aprila 1943 in takrat je STAVKA tudi začela planirati ofenzivne operacije na severni in južni strani izbokline pri Kursku. Kot piše Žukov je bil strateški načrt sledeč: *»Pričakovano ofenzivo nemških sil smo hoteli sprejeti z močnimi obrambnimi sredstvi, izčrpati sovražnika, začeti protiofenzivo in ga dokončno zlomiti (Žukov 1980, 112).«*

Pomembno novo dejstvo, ki operacijo pri Kursku razlikuje od operacij v letih 1941 in 1942 je, da obramba sovjetskih enot ni bila izsiljena, ampak vseskozi natančno načrtovana kot smo videli že zgoraj.

Načrt za ofenzivno operacijo je bil naslednji. Centralna fronta je imela, kot je znano, nalogo braniti severni del izbokline pri Kursku, potem pa v operaciji Kotuzov (kodno ime za ofenzivno operacijo) v sodelovanju z Brjansko in Zahodno fronto razbiti nemško 2. oklepno armado in 9. armado na območju Orla. Ofenzivne operacije so bile natančno načrtovane, ker armadam Zahodne in Brjanske fronte ni bilo treba sodelovati pri obrambi izbokline pri Kursku. STAVKA je za napad z Zahodne fronte imela namen uporabiti 11. gardno armado, ki bi jo na levem boku morala podpirati 61. armada, ki je sicer pripadala Brjanski fronti. Z Brjanske fronte sta po načrtu morali napasti 3. in 63. armada. Rdeča armada je dosegla veliko koncentracijo sil, saj je na en kilometer fronte prišlo cca. 5-6 pehotnih bataljonov, 160-200 topov in približno 18 tankov. Napadu bi se po načrtu morala pridružiti tudi Centralna fronta, kjer naj bi glavno breme ofenzive nosila 2. tankovska armada. Protiofenzivo na južnem delu izbokline pri Kursku sta pripravljali Voroneška in Stepska fronta pod budnim nadzorstvom Žukova, predstavnika Stavke. Tudi tukaj je Rdeča armada z močno koncentracijo sil načrtovala, da bo prodrla skozi 5 obrambnih pasov Wehrmachta med Kurskom in Harkovom. Za napad na le 30 km široki fronti so bile določene 5. in 6. gardna armada ter 53. armada. Ko bi bil osnovni obrambni pas

razbit, je po načrtu sledil napad 1. in 5. gardne tankovske armade, okrepljene z dvema dodatnima mobilnima korpusoma. Cilj tega napada je bil prodor v globino in obkolitev Harkova s severa in zahoda. Sekundarni napad bi po načrtu morale izvesti 27. in 40. armada, podprte s štirimi tankovskimi korpusi. Na jugu in vzhodu bi se napadu po načrtu pridružile še 69. in 7. gardna armada. Celotni sovjetski načrt defenzivne operacije v izboklini pri Kursku in obe vnprej planirani ofenzivni operaciji sta pomenili velik kvalitativni preskok glede na operacije v letih 1941 in 1942, ko je Rdeča Armada v bistvu le odgovarjala na poteze, ki jih je vlekla Wehrmacht. Leta 1943 se je situacija spremenila. Rdeča Armada je Wehrmacht ujela v dobro pripravljeno varianto, če uporabim znan izraz iz šahovske terminologije⁷.

4.4 Nemški načrti za poletno ofenzivo 1943

Kot smo videli v poglavju o zunanjepolitični situaciji v katero je bila vpletena nacistična Nemčija spomladi 1943, je bila ta na vseh bojiščih slaba. V severni Afriki se je operacija »Torch« bližala uspešnemu koncu in nakazovala, da bodo zavezniške sile verjetno slej ko prej uspešno vdrle na celinsko Evropo, podmornice so zanesljivo izgubljale bitko za Atlantik, na Vzhodu si Wehrmacht še ni opomogla od težkega poraza pri Stalingradu, ki se je ravnokar zgodil. V tako težki zunanjepolitični situaciji je Hitler iskal cilj (pri tem ni bil več racionalen), ki bi mu omogočil, da bi si vsaj na enem bojišču povrnil iniciativo. Napad na frontno izboklino pri Kursku se je ponujal sam od sebe. Pri tem sta Hitlerja vodila vsaj dva politična cilja. Prvi je bil zunanjepolitični in je temeljil na kalkulaciji, da bi sovjetski poraz pri Kursku zamajal temelje protifašistični koaliciji. Drugi pa je bil notranjepolitični in ga lahko gledamo kot na spopad za vpliv med Hitlerjem, ki je bil vrhovni poveljnik OKW, s poveljstvom OKH. Hitler je namreč za vrhovnega poveljnika OKH postavil generala Kurta Zeitzlerja, ki se je bolj kot z vojaško sposobnostjo dokazal s politično

⁷ Kot zanimivost naj omenim, da kot dokaz vsaj delnega izboljšanja življenjskih pogojev v SZ leta 1943, lahko omenimo šahovski turnir v Sverdlovsku, ki se ga je udeležila velika večina najboljših sovjetskih šahistov. In če smo v poglavju o čistkah v Rdeči armadi omenili, da je bila armada zadnji družbeni podsistem, ki so ga prizadele čistke, lahko zapišemo, da so bili vrhunski sovjetski šahisti edini, ki jih čistke sploh niso prizadele. Po mojem vedenju je bil med čistkami na tak ali drugačen način odstranjen samo en vrhunski šahist in sicer Latvijec Vladimirs Petrovs, ki je bil aretiran leta 1941 in obsojen na 10 let zapora, umrl pa je v taborišču leta 1943. Po vojni se je v SZ lahko vrnil celo Paul Keres, Estonec, ki je pod nacistično okupacijo celo odigral nekaj turnirjev.

lojalnostjo Hitlerju. V primeru zmage pri Kursku bi Zeitzler na ta način dobil vso potrebno avtoriteto, Hitler pa bi se znebil nadležnega OKH, s katerim je bil velikokrat v sporu (Klug 2003, 8-18).

4.4.1 Načrt operacije Citadela

Wermacht po dveh letih krvave vojne na Vzhodu ni bila več sposobna začeti ofenzivne operacije v takem obsegu kot sta bili operaciji Barrbarosa in Fall Blau. Nemci so se tako skoncentrirali na vzboklino pri Kursku, ki je bila velika cca. 40.000 kvadratnih kilometrov. Na prvi pogled je bila vzboklina kot naročena za klasično obkoljevalno bitko. Nemci bi ta način uničili veliko skupino sovjetskih armad na tem območju in poleg tega še zmanjšali dolžino svoje frontne črte za okoli 320 km, pri čemer bi uničili dve sovjetski fronti. Zmaga pri Kursku bi tako ponovno odprla vrata proti Kavkazu in tudi Moskvi, s čimer bi Nemčija pridobila tako naravna bogastva kot tudi politični prestiž, ki ga je tako potrebovala (Barbier 2002, 25). OKH je izdal prvo operativno povelje 13. marca 1943 in drugo operativno povelje 16. aprila 1943.

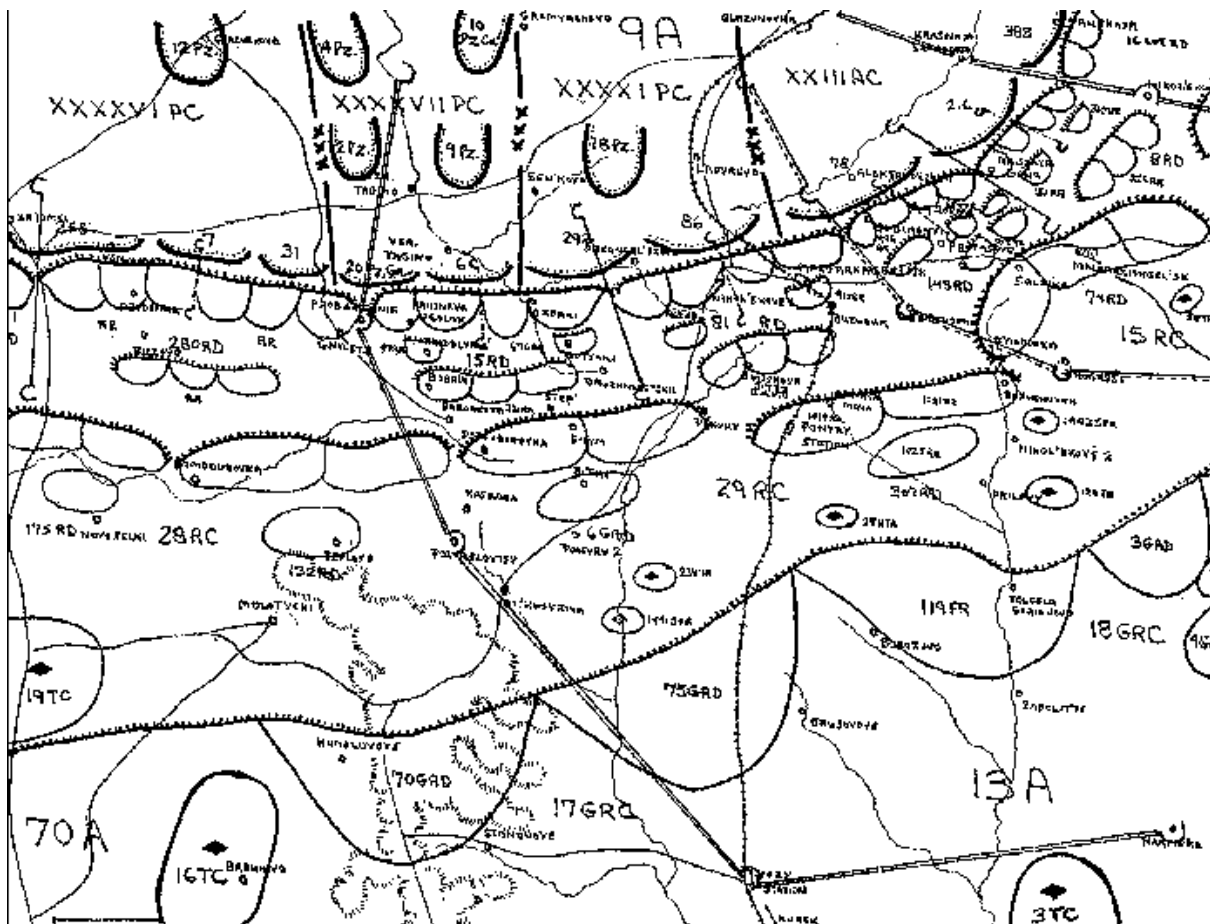
Osnovna ideje operacije Citadela je bila, da Armadna skupina Jug pod poveljstvom Feldmaršala Ericha von Mansteina napade z juga, z območja Belgoroda in Tomarovke in 9. armada pod poveljstvom generala Walterja Modela, ki je bila del Armadne skupine Center pod poveljstvom feldmaršala Guntherja von Klugeja, s severa. Nemške enote, ki jih je OKH imela namen uporabiti v operaciji so bile sestavljene v veliki meri iz strateških rezerv in so šteje približno 10.000 topov, 2.700 tankov, 2.000 letal in 900.000 vojakov, ki so bili razporejeni v 17 oklepnih in 23 pehotnih divizij. Enote na tleh sta iz zraka podpirali dve zračni armadi, v katerih je bilo vključenih približno 2/3 vseh letalskih sil s katerimi je Luftwaffe razpolagala na Vzhodu (Klug 2003, 18).

4.4.1.1 Načrt Armadne skupine Center

Načrt načelnika OKH Zeitzlerja je predvideval, da Armadna skupina Center z udarno 9. armado pod poveljstvom generala Modela, prodre skozi obrambne položaje Rdeče armade in ob avtocesti Orel-Kursk prodre do Kurska (Klug 2003, 21). Po načrtu bi 9. armada morala prodreti dovolj daleč proti vzhodu, da bi nova frontna črta Nemčiji dovoljevala uporabo železniške proge Maloarkhangelsk-Kursk. 9. armado so

sestavljali 46. oklepni korpus, ki so ga sestavlja 7., 31., 102. in 258. pehotna divizija, pod poveljstvom generala Hansa Zorna.

Slika 4.6: Razporeditev Armadne skupine Center

Vir: United States Army Combined Arms Center (2010).

Razporeditev Armadne skupine Center in enot Centralne fronte na predvečer začetka nemške ofenzive. Na skici je jasno označen položaj 9. Armade (na skici je označena z oznako 9A) in njej pripadajočih 41. oklepnega korpusa (na skici označen z oznako XXXXI PC). Na levem boku (v naravi na Vzhodu) je razvidna tudi razporeditev 23. Armadnega korpusa, katerega cilj je bil zavzeti Maloarhangelsk.

Naloga 46. oklepnega korpusa je bila zaščita bokov 47. oklepnega korpusa, ki mu je poveljeval general Joachim Lemelsen. 47. oklepni korpus so sestavljale 20., 2. in 9. oklepna divizija ter 6. pehotna divizija. Naloga korpusa je bila zadati glavni udarec silam Rdeče armade, zlomiti obrambo Centralne fronte ter kar se da hitro obkrožiti Kursk z vzhoda in Severa ter v višavjih severno od Kurska iskati stik s 4. oklepno

armado, ki bi pod poveljstvom generala Hotha morala zlomiti obrambo Voroneške fronte.

41. oklepni korpus pod poveljstvom generala Harpeja je bil sestavljen iz 18. oklepnega korpusa ter 86. in 292. pehotne divizije. Naloga korpusa je bila zaščititi boke 9. armade in se v Maloarhangelsku združiti s 23. armadnim korpusom.

23. armadni korpus, ki mu je poveljeval General Freissner so sestavljale 216. in 383. pehotna divizija ter 78. jurišna divizija. Naloga korpusa je bila zavzeti Maloarhangelsk in vzpostaviti novo frontno črto vzhodno od mesta. (Klug 2003, 21)

V rezervi je po načrtu ostal 20. armadni korpus pod poveljstvom generala von Romana, ki je bil sestavljen iz 45., 72., 137. in 251. pehotne divizije. Naloga korpusa je bila okrepiti napad potem, ko bi enotam 47. oklepnega korpusa uspel preboj obrambe Centralne fronte. V rezervi sta prav tako ostali 36. pehotna divizija in 12. oklepna divizija, ki sta se nahajali za 47. oklepnim korpusom. Napad Armadne skupine Center je podpirala 6. zračna armada pod poveljstvom generalpolkovnika von Greima (Glantz in House 1999, 54).

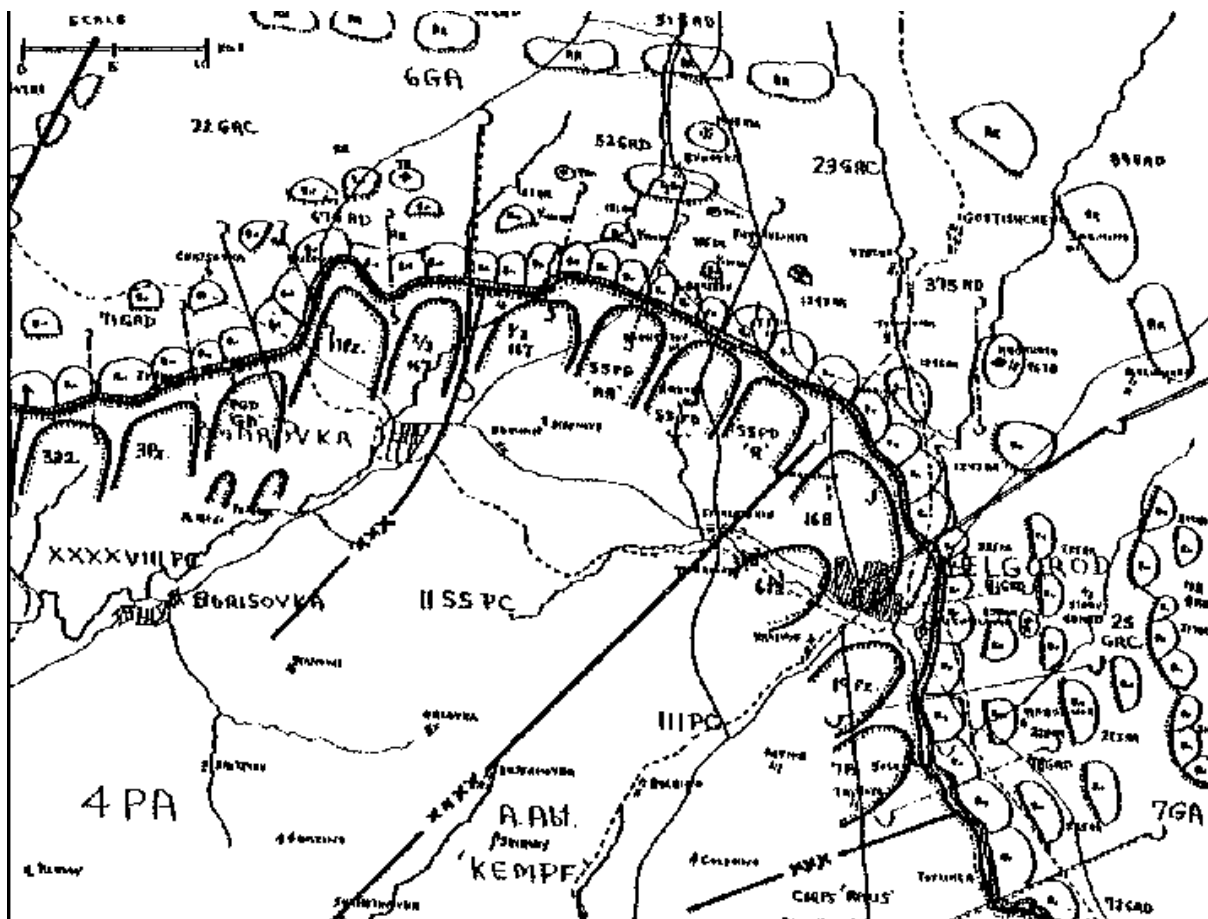
4.4.1.2 Načrt Armadne skupine Jug

Armadna skupina Jug pod poveljstvom feldmaršala von Mansteina je bila večja in precej močnejša od Armadne skupine Center. Po načrtu bi morala z močnim udarcem razbiti obrambo Voroneške fronte, prodirati v smeri Obojana in Kurska, obkoliti Kursk z juga in vzhoda ter iskati stik z 9. armado. Po izpolnitvi naloge in formiranju nove obrambne črte na vzhodu, bi morala Armadna skupina Jug zbrati vse sile ter uničiti obkoljene sovjetske enote.

Armadna skupina Jug je bila sestavljena iz 4. oklepne armade, ki ji je poveljeval generalpolkovnik Hoth in armadnega oddelka Kempf, ki mu je poveljeval general Werner Kempf. Von Manstein je v rezervi držal 24. oklepni korpus pod poveljstvom generala Walterja Nehlinga. Armadno skupino Center je iz zraka podpirala 4. zračna armada, ki ji je poveljeval general Dessloch. Najtežje breme napada proti Voroneški fronti je nosila 4. oklepna armada, katere cilj je bil čimhitreje prebiti obrambo Voroneške fronte in nato hitro vzpostaviti stik s 9. armado. Poveljniki v Armadni

skupini Jug so bili boljši in bolj izkušeni od tistih v Armadni skupini Center (Žukov 1980, 126).

Slika 4.7: Razporeditev Armadne skupine jug

Vir: United States Army Combined Arms Center (2010).

Razporeditev Armadne skupine jug in enot Voroneške fronte na predvečer začetka nemške ofenzive. Iz skice so lepo razvidni položaji armadnega oddelka Kempf na desnem (vzhodnem) boku 4. oklepne armade (na skici označena kot 4PA). Na skici skrajno levo (v naravi to pomeni na zahodnem boku razporeditve) je tudi lepo viden tudi položaj 48. oklepnega korpusa (na skici označen kot XXXXVIII PC - Panzer Corps) in II. SS oklepne divizije kot udarne enote 4. oklepne armade.

4. armado so se sestavljali 48. oklepni korpus pod poveljstvom generala Otta von Knobelsdorfa. Na desnem krilu oz. boku 4. armade je bil močni 2. SS oklepni korpus pod poveljstvom SS Obergruppenfuhrerja Paula Hausserja, ki so ga sestavljale 1., 2. in 3. SS oklepne grenadirske divizije. Njihova naloga je bila uničiti sovjetske rezerve, ki bi s protiofenzivo z vzhoda skušale rešiti iz obroča ujete enote.

Na levem boku 9. armade je bil 52. armadni korpus pod poveljstvom generala Eugena Otta, ki so ga sestavljale 225., 332. in 57. pehotna divizija.

Naloga tega korpusa je bila ščititi zahodno krilo 9. armade, poleg tega pa je enota pred začetkom glavne operacije 5. julija 1943 izvedla tudi maskirni napad.

48. oklepni korpus je bil sestavljen iz 3. in 11. oklepne divizije, grenadirske oklepne divizije Grossdeutschland, 10. tankovske brigade in 167. pehotne divizije. Naloga 48. oklepnega korpusa je bila ključna za uspeh operacije na jugu, saj je bil cilj prodreti direktno proti Obojanu in se nato združiti s 47. oklepnim korpusom 4. armade.

Naloga armadnega oddelka Kempf je bila prodirati na desnem (vzhodnem) boku 4. oklepne armade. Sestavljali so ga 3. oklepni korpus pod poveljstvom generala Breitha, katerega naloga je bila uničiti rezerve Rdeče armade, ki bi se poizkušale v boj vključiti z severa ali severovzhoda. 3. oklepni korpus so sestavljale 6., 7. in 19. oklepna divizija ter 168. pehotna divizija. Na boku je 3. oklepni korpus podpiral 11. armadni korpus pod poveljstvom generala Raussa. Korpus so sestavljale 106. in 320. pehotna divizija. Obrambno nalogo v primeru sovjetskega protinapada pa je imel 62. armadni korpus pod poveljstvom generala Mattenklotta, ki so ga sestavljale 39., 161. in 282. pehotna divizija (Klug 2003, 24).

Datum napada je bil večkrat prestavljen, predvsem zaradi tehničnih težav pri novih tankih »Tiger« in samohodnih topovih »Elephant«. To je najbolj skrbelo von Mansteina, ki je želel napasti čimprej, da se Rdeča armada prvič ne bi bila sposobna dovolj temeljito pripraviti na napad in drugič, da bi se operacije končale pred začetkom ruske zime, saj je bila v zimskem bojevanju Rdeča armada neprimerno močnejša od Wehrmachta. Ko so bile vse priprave končane je bil za končni začetek operacije določen 5. julij 1943.

4.4.2 Dvom o načrtu operacije Citadela v OKH

Operacija je že takoj po razkritju načrtov izzvala različne odzive. Tako velike avtoritete, kot sta bila npr. feldmaršal von Manstein in generalpolkovnik Heinz

Guderian sta operaciji nasprotovala, poveljnik Armadne skupine Center von Kluge pa je načrt podpiral. Bolj, ko se je operacija bližala in bolj ko se priprave zaključevale, bolj sta von Manstein in Guderian nasprotovala operaciji. Von Manstein je bil prepričan, da bi se morala operacija začeti čimprej, Guderian pa je operaciji nasprotoval iz tehničnih razlogov, saj je bil kot inšpektor oklepnih enot zadolžen za usklajevanje proizvodnje tankov in njihovo vključevanje v bojne enote. 3. maj je bil prvi datum določen za začetek operacije, a je bila operacija 30. aprila predstavljena, ker se pomladno deževno obdobje še ni končalo in razmočen teren ni dopuščal začetka ofenzive. 3. maja je Zeitzler sklical konferenco na kateri je želel dobiti izrecno Hitlerjevo podporo za operacijo, saj so se dvomi o upravičenosti operacije širili. Na konferenci v Münchnu, so nasprotniki operacije razkrili vrsto dvomov. Kot smo že omenili je bil za začetek operacije planiran konec aprila ali začetek maja. S tem bi Rdeči armadi preprečili, da bi sama izvedla načrtovano poletno ofenzivo, poleg tega pa ne bi bila sposobna izvesti ustreznih obrambnih priprav. 3. maja, na dan konference v Münchnu priprave na operacijo Citadela še vedno niso bile končane in von Manstein je odrekel podporo operaciji, ker je menil da je ugoden čas za začetek izvajanja operacije minil. Zeitzler je njegove pomisleke zavrnil z utemeljitvijo, da bodo novi tanki Panther in Tiger rešili težave sami od sebe, ker naj bi po njegovem mnenju bili superiorni vsem tankom, ki so jih takrat imeli Sovjeti (v veliki večini so bili to samo T-34 in KV-1 ter KV-2). Guderian in Speer sta na to odgovorila, da proizvodnjo novih tankov spremljajo velike tehnične težave in da njihovo vključevanje v bojne enote ne poteka kot bi moralo. Nadalje je svoje pomisleke proti operaciji izrazil tudi poveljnik 9. armade, general Walter Model, ki je imel fotografije Abwehra (nemška vojaška obveščevalna služba), ki so dokazovale, da Sovjeti pričakujejo napad in da pripravljajo izjemno utrjeno obrambno črto. Poveljnik Armadne skupine Center von Kluge je podprl Zeitzlerja in tudi sam bil mnenja, da še tako utrjena sovjetska obramba ne bo sposobna ustaviti novih tankov. Guderian je temu ostro nasprotoval in med njim in Klugejem je prišlo do ostrega spora.⁸ Konferenca je trajala kar tri dni, ne da bi bila dosežena kakršnakoli odločitev. OKH operacije ni odpovedal, a je bila med 3. majem, ki je bil prvi datum določen za izvedbo operacije in 5. julijem, ko se je operacija dejansko začela večkrat

⁸ Guderian in von Kluge sta bila v hudem sporu že od operacije Barbarosa.

prestavljena. 13. maja je kot smo že videli sledila operacija Husky in Hitler je ponovno prestavil začetek operacije na konec junija kar je bilo seveda usodno, saj so do takrat Sovjeti svojo obrambo tako z vidika MTS, kot z vidika dokončnega popolnjenega divizij, izpopolnili do konca (Barbier 2003, 38–39).

4.5 Razmerje sil na predvečer začetka operacije Citadela

Tudi številčno razmerje sil na obeh frontah je bilo za Wermacht skrajno neugodno, saj je bila Rdeča armada številčno močnejša tako z vidika MTS, kot z vidika žive sile. Wermacht je uspela zbrati na severni in južni strani izbokline pri Kursku skupaj 435.000 vojakov, 3150 tankov in samohodnih topov, 6760 topov vseh kalibrov in 3200 minometov. Če upoštevamo še pomožne in zaledne enote, so številke drugačne. Od tega je proti Centralni fronti na severu bilo razporejenih 267.000 vojakov, 1450 tankov in samohodnih topov, 4260 topov in 2100 minometov. Proti voroneški fronti pa je bilo razporejenih 168.000 mož, kar 1700 tankov in samohodnih topov (od tod trditev, da je imel von Manstein na razpolago večjo silo od Armadne skupine Center, ki je bila poleg tega v regiji okrog Brjanska zapletena v hude boje s partizanskimi enotami) ter 2500 topov in 1100 minometov (Glantz in Orenstein 1999, 26).

Rdeča armada je na obeh frontah nasproti nemškim enotam postavila 1,087.500 vojakov, 3275 tankov in 25013 topov in minometov vseh kalibrov. Na Centralni fronti so imeli Sovjeti 667,500 vojakov, 1745 tankov in 14163 topov in minometov vseh kalibrov. Na voroneški fronti pa so imeli 420,000 vojakov, 1530 tankov in 10850 topov in minometov vseh kalibrov. Če pogledamo razmerja, je Rdeča armada prekašala Wermacht predvsem v pehoti in topništvu v razmerju kar 2.5:1, le v tankih in samohodnih topovih je bilo razmerje kolikor toliko izenačeno (Glantz 1995, 96).

Na glavnih napadalnih odsekih razmerje sicer ni bilo tako močno v korist SZ. Na voroneški fronti, kjer smeri napada na taktični ravni niso bile ugotovljene s tako natančnostjo kot na Centralni fronti je npr. Wermacht prekašali Rdečo armado tako v številu tankov, kot v številu topov v razmerju približno 1:1,5 (Glantz in Orenstein 1999, 26). A, ko pogledamo razmerje sil na celotnem bojišču je jasno, da je bila operacija Citadela že od začetka zelo tvegana, ker številčno razmerje z vidika nemških sil ni bilo tako, ki bi dopuščalo veliko možnosti za končni uspeh.

4.5.1 Splošna ocena situacije po koncu priprav obeh armad na operacijo

Splošna ocena situacije z vidika Wehrmachta ne more biti drugačna kot zelo negativna in nevarna. Wehrmacht se je spustila v ofenzivno operacijo tako velikih razsežnosti, čeprav zato niso bili izpolnjeni niti minimalni pogoji. Kot smo videli, so bili na bojišču številno šibkejši, poleg tega so bile veliko šibkeje tudi njihove rezerve. Nadalje je GRU natančno ugotovila kakšni so njihovi načrti skoraj do taktičnega nivoja kar je njihove možnosti še poslabšalo. Tudi ekonomska situacija v Nemčiji je bila slaba. Primanjkovalo se surovin, poleg tega pa je bila proizvodnja novih tankov Tiger in Panther ovirana z mnogimi tehničnimi težavami. Na drugi strani je Rdeča armada zelo uspešno izkoristila vse priložnosti, ki so se ji v pripravah na operacijo ponudile. Prvič je GRU uspela ugotoviti vse glavne smeri nemških napadov. Poleg tega je STAVKA s preučevanjem porazov v prvih dveh letih vojne uspela ugotoviti kakšna mora biti obramba na taktični ravni, da bi se zaustavil napad nemških tankov. Poleg vsega je imela Rdeča armada tudi dovolj časa, da je lahko ustrezno obrambo na taktični ravni tudi vzpostavila. Nadalje je SZ uspela na bojišče pripeljati večje število tako MTS, kot žive sile in kljub manjšim taktičnim uspehom Armadne skupine jug(kar bomo videli v naslednjem poglavju) lahko rečemo, da je Wehrmacht bitko izgubila še preden se je sploh začela. Seveda je to ocena, izdelana po koncu same operacije, ko so znana vsa dejstva.

5 Potek operacije Citadela

Kot vemo, se je operacija pri Kursku začela v noči s 4. na 5. julij 1943. Prve sovražnosti so se pričele že 4. julija popoldne, ko je nemška izvidniška enota (iz II. SS oklepne korpusa) poizkušala napasti poveljniške in ogledniške točke v prvem obrambnem pasu voroneške fronte. Sile Rdeče armade so bile v popolni bojni pripravljenosti že od 3. julija. GRU je predvsem z zasliševanjem ujetih nemških vojakov uspela zelo točno predvideti čas napada. General Pukhov, poveljnik 13. armade na osrednjem predvidenem bojevališču Centralne fronte, je 5. julija ob 2.00 sporočil Žukovu (predstavniku STAVKE, ki pa je bil de facto poveljnik celotne operacije na sovjetski strani), da vsa zaslišanja ujetih nemških vojakov potrjujejo, da se bo nemška ofenziva pričela 5.7 ob 3.00 (Barbier 2002, 59). Žukov in Rokosovski (poveljnik Centralne fronte) sta se na podlagi teh poročil odločila, da bosta ukrepala v skladu z izdelanim načrtom (Žukov 1980, 127).

Enote Centralne fronte (13. armada) so ob 2.20 pričele s preventivnim topniškim napadom na položaje nemškega topništva in ostalih enot, ki so bile pripravljene na napad ter tudi na komunikacijske objekte. Kmalu zatem je s topniško predpripravo pričela tudi Voroneška fronta pod poveljstvom Nikolaja Vatutina. V literaturi so navedene različne ure ob katerih naj bi se začela topniška predpriprava enot Voroneške fronte. Barbier v svojem delu navaja, da se je topniška predpriprava Voroneške fronte pričela uro kasneje kot pa tista na Centralni fronti. Klug pa v svojem delu navaja, da se je sovjetski topniški preventivni napad pričel ob 2.30. Žukov pa v svojih spominih ne navaja točne ure ob kateri naj bi Voroneška fronta pričela s topniško predpripravo (Barbier 2002, 59; Klug 2003, 37; Žukov 1980, 126–127). Točna ura začetka predpriprave Voroneške fronte tudi ni bistvenega vsebinskega pomena za naše diplomsko delo. Je pa pomemben rezultat, ki ga je dosegla topniška predpriprava. Uspešnost le-te je bila različna glede na več vzrokov. Tam kjer so bili položaji nemškega topništva in ostalih enot popolnoma znani, je bil uspeh velik in je napad povzročil veliko zmede. Na mnogih odsekih bojišča pa so granate letele v prazno, predvsem pa se je topniška priprava pričela prezgodaj, ker je večina nemških vojakov še spala v jarkih, tanki pa so še vedno v pripravljenosti in zakamuflirani čakali na izhodiščnih mestih (Barbier 2002, 59, Žukov 1980, 127–128). Lahko sodimo, da topniška predpriprava, kljub temu, da je povzročila nekaj

zmede (Armdna skupina Center je npr. morala napad začeti dve uri kasneje kot je bilo predvideno in Armadna skupina Jug celo tri ure kasneje) (Barbier 2002, 59), ni imela bistvenega vpliva na sam potek operacije. So pa predvsem nemški poveljniki dobili potrdilo, da jih na drugi strani frontne črte pričakuje dobro pripravljen nasprotnik.

5.1 Napad Armadne skupine Center na položaje Centralne fronte

Napad Armadne skupine Center na položaje Centralne fronte se je začel z osemdeset minutno topniško predpripravo ob 3.30. Walter Model je topniški ogenj svojih enot skoncentriral na prve 4 km prvega obrambnega pasu Centralne fronte. Poleg tega je letalski napad na položaje Centralne fronte izvedla tudi 1. letalska armada. Kopenske enote 9. armade so svoj napad proti položajem 13. armade začele ob 4.30 (Barbier 2002, 62; Klug 2003, 39). Na levem (vzhodnem) krilu 9. armade je XXII. korpus skušal zмести branilce z napadom na Maloarhangelsk, ki pa je bil odbit, saj sta napad ustavili 8. in 48. divizija (iz 13. armade) ter 16. divizija (iz 48. armade). Glavni sunek pa sta izvedla 47. in 41. oklepni korpus in na začetku dosegla nekaj uspehov pri prodiranju. Ob začetku operacije je Luftwaffe še imela premoč v zraku in z njeno pomočjo so tri oklepne divizije in štiri pehotne napadle področje severo-zahodno od Ponirja. Ob koncu prvega dneva operacije je uspelo 6. pehotni diviziji, ki je bila podprta s težkimi tanki Tiger prodreti približno pet kilometrov v prvi obrambni pas sovjetske obrambe in zasesti vas Bobrik (Klug 2003, 40). V prvem dnevu je tako 9. armadi uspelo na sektorju dolgem 9 km prodreti okrog 5 km globoko (8 km je bil največji dosežek), a za izjemno ceno. Od 300 tankov in samohodnih topov, ki jih je Walter Model uporabil prvi dan jih je bilo kar 200 ali uničenih ali v okvari. Poleg tega so tudi pehotne enote utrpele ogromne izgube (Barbier 2002, 64; Klug 2003, 40). Nemški poveljniki so že prvi dan operacije spoznali, da so usodno podcenili pripravljenost Rdeče armade na obrambo, zato je bil Walter Model že drugi dan prisiljen v napad poslati rezerve, ki jih je po načrtu imel namen uporabiti šele potem, ko bi bila sovjetska obramba Centralne fronte zlomljena. Poveljnik Centralne fronte Rokosovski je za 6. julij načrtoval protiofenzivo, ki naj bi jo izvedle divizije 17. in 18. gardnega pehotnega korpusa s podporo 3., 9., 16. in 19. tankovskega korpusa, ki so pripadali 2. tankovski armadi. Protiofenziva je bila slabo pripravljena, saj večina enot do začetka načrtovane protiofenzive še ni zasedla izhodiščnih položajev ali pa

so bile zapletene v spopade na svojih sektorjih in protiofenzivo sta tako začela le 17. gardni pehotni korpus in 16. tankovski korpus. Tudi Walter Model je iz svojih rezerv poslal v boj 2., 9. in 18. oklepno divizijo in rezultat vseh teh premikov je bila velika tankovska bitka severovzhodno od Ponirja (kjer je bilo pomembno železniško križišče), ki je trajala več dni (Barbier 2002, 66; Klug 2003, 40–41; Glantz in Orenstein 1999, 97). Rokosovski je v tem spopadu izgubil ogromno tankov, a 13. armada je uspela skoraj popolnoma zaustaviti napade Armadne skupine Center in povzročiti ogromne izgube nemškim enotam.

Slika 5.1: Napad oklepnega polka

Vir: Barbier (2003, 63).

Napad dela nemškega oklepnega polka. Slika realno prikaže ogromno količino oklepnih enot, ki so sodelovale v operaciji, poleg tega pa si skozi to sliko lahko predstavljamo kakšen je bil psihološki učinek tako velike količine oklepnih enot na pehoto, ki je na napad čakala na obrambnih položajih. Pomembno je vedeti, da je bil velik del urjenja v protitankovski taktiki sovjetskih enot pred operacijo, namenjen prav premagovanju strahu pred ogromnim številom tankov in drugih oklepnih vozil, s katerimi se je morala soočiti pehota.

Ker je bilo območje okrog vasi Ponir izjemnega pomena za celotno obrambo Centralne fronte sta si obe strani močno prizadevali, da bi dosegli uspeh na tem odseku bojevališča. Težke tankovske izgube v preteklih dneh so Rokosovskega in ostale sovjetske poveljnike (predvsem generala Puhova, ki je poveljeval najbolj izpostavljeni 13. armadi) prisilile, da so vkopali svoje tanke. To pomeni, da so jim odvzeli velik del njihove mobilnosti, a so s tem tudi preprečili, da bi sovjetske oklepne enote še naprej doživljale take težke izgube. Prav tako pa je, sicer počasi, sovjetsko vojno letalstvo počasi začelo prevzemati pobudo v zraku in je z napadi

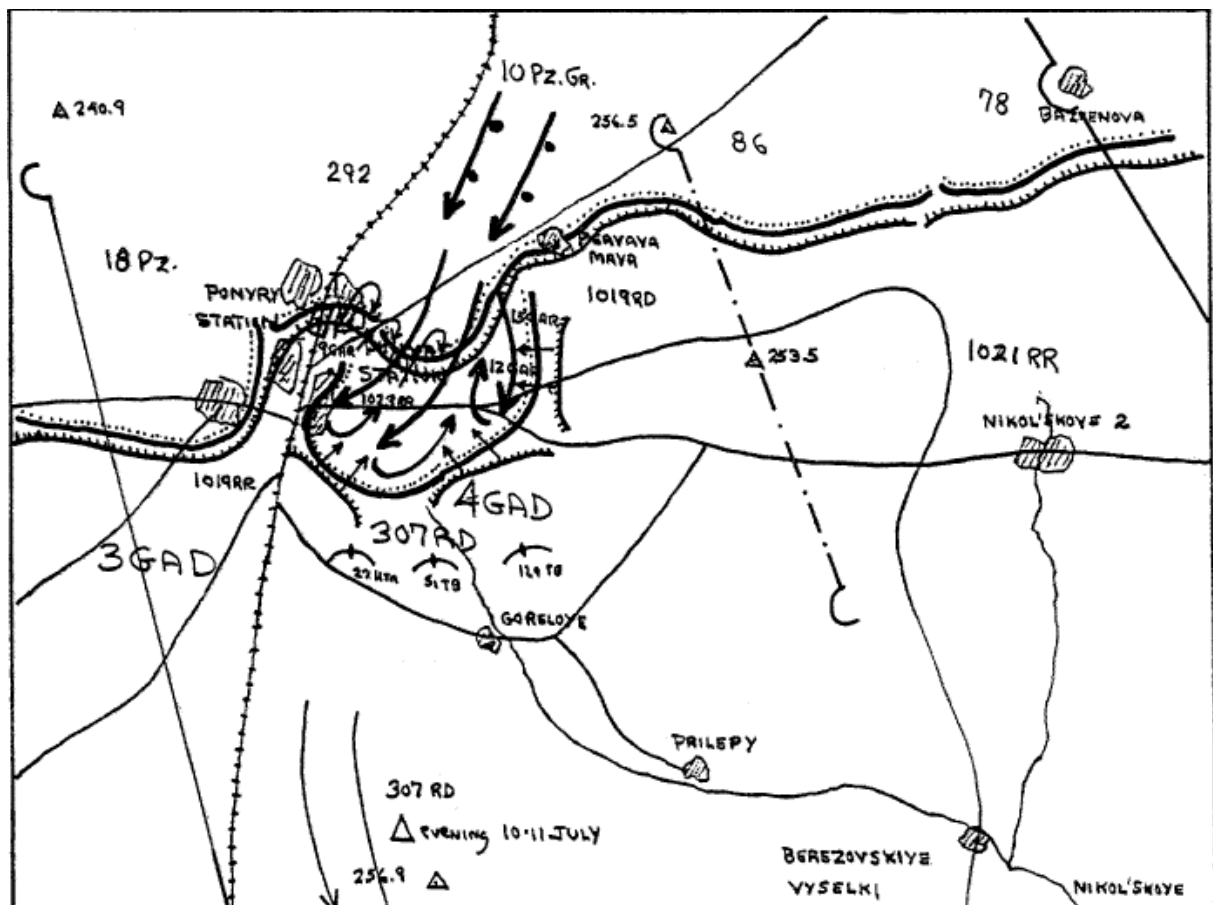
povzročalo vse večje izgube nemškim enotam na tleh (Klug 2003, 41). 7. julija je namreč sovjetsko poveljstvo spremenilo taktiko bojevanja v zraku. Velike skupine lovskih letal so namreč patroljirale nad bojiščem in posredovale kadar so bile zaprosene za pomoč (Barbier 2002, 80).

V prvih treh dneh operacije je 9. armada izgubila več kot 10.000 mož. Z rezervami so jih lahko nadomestili le približno polovico. In to je bila glavna slabost Wermachta v primerjavi z Rdečo armado. Le-ta je namreč imela skoraj neizčrpane rezerve žive sile, če jih primerjamo z nemškimi kar smo ugotovili v poglavju o pripravah na bitko. 8. julija je Model poizkušal še enkrat napasti položaje Centralne fronte okrog Ponirja. V ta namen je okrepil svoje sile s cca. 400 tanki in samohodnimi topovi in z dvema pehotnima divizijama, ki so bile pripeljane na področje zahodno od Ponirja. Okrepila se je tudi sovjetska obramba okrog Ponirja in sicer z deli 70. armade, ki je poveljeval general Galanin. Ta je v zaledje Ponirja premestil 140. in 162. ter 181. pehotno divizijo. Poleg tega je ukazal 229. in 259. tankovskemu regimentu, da naj okrepijo položaje 13. armade (Barbier 2002, 80). 8. julij je bil odločilen dan za razplet operacije na Centralni fronti. Napad 9. armade se je pričel po topniški predpripravi približno ob 8. uri zjutraj, ko sta 4. in 20. oklepna divizija napadli (pripadali sta 47. oklepnemu korpusu) vas Samoborovka zahodno od Ponirja. Napad je podpiralo tudi letalstvo 1. armade, čeprav je slabo vreme preprečevalo aktivnejšo podporo. V napadu je sodelovala tudi 2. oklepna armada. Nemški napad pa je ponovno trčil ob jekleno obrambo sil Centralne fronte. Napad je potekal v treh glavnih smereh, saj je Model želel odkriti šibko točko v sovjetski obrambi. 9. armadi je sicer uspelo osvojiti iz taktičnega vidika pomembno vas Teploje, a je Rokosovski poslal 140. pehotno divizijo in 11. gardno tankovsko brigado, da sta zapolnili vrzeli v obrambi. Te okrepitve so preprečile 4. oklepni diviziji, da bi zasedla koto 272⁹. V Ponirju so medtem potekali srditi poulični boji in Nemcem so se v podzavest ponovno prikrdle podobe iz Stalingrada v obliki t.i »Rattenkriega«. Tudi Model je v vasi Ponir videl jasno analogijo s Stalingradom (Klug 2003, 45; Barbier 2002, 80-84). 8. julija ponoči je tudi postalo jasno, da napad 9. armade na položaje Centralne

⁹ Vzpetine Centralno-ruskega višavja so bile izjemno pomembne s taktično-operativnega vidika, saj so služile kot opazovalnice in kot točke s katerih je bil usmerjan topniški ogenj. Različne vzpetine so bile prizorišča najbolj krvavih bojev in so v enem dnevu tudi večkrat prehajale iz rok Wermachta v roke Rdeče armade in obratno.

fronte ni uspel (Žukov 1980, 127), čeprav si je Walter Model obupno prizadeval, da bi zasedel Ponir, a njegova 9. armada je bila vse šibkejša in vse bolj izčrpana. Kljub temu so se boji 10. julija nadaljevali z nezmanjšano močjo. 47. oklepni korpus pod poveljstvom generala Lemelsena okrepljen z deli 2., 4. in 20. oklepne divizije je poizkušal z napadom v smeri taktično pomembne vasi Teploje. Obramba Centralne fronte je odgovorila z močnim topniškim ognjem in z ognjem iz minometov in povzročila znatne izgube nemškim silam.

Slika 5.2: Bitka za Ponir

Vir: United States Army Combined Arms Center (2010).

Eden zadnjih poizkusov enot 9. armade, da bi zavzela Ponir. Pri obrambi je poleg 307. pehotne divizije ključno vlogo odigrala tudi 4. gardna padalska divizija, ki je nemške sile ves čas ogoržala s protinapadi (prim. Glantz: *Soviet defensive tactics at Kursk 1943*, 26-28)

Prav tako je bil 47. oklepni korpus izpostavljen močnim napadom iz zraka s strani sovjetskega letalstva. Tudi sovjetska obramba na tleh ni popustila napadom. Po nekaj urah je napad obstal predvsem pod pritiskom hudega obstreljevanja sovjetskega topništva in minometov (Barbier 2002, 109; Glantz in Orenstein 1999, 184-194).

Potem, ko je general Lemelsen obvestil poveljnika 9. armade Walterja Modela o položaju na bojišču, je le-ta okrog poldneva, 10. julija 1943 prekinil napad in ukazal enotam 47. oklepne korpuse umik na izhodiščne položaje in prehod v obrambo (Barbier 2002, 109–110). 46. oklepni korpus pod poveljstvom generala Zorna je prav tako 10. julija poizkušal napasti vzhodno krilo 70. armade (katere položaji so bili poleg 13. armade v zahodni smeri). Tudi tukaj enote 9. armade niso dosegle pravnobnega napredka in položaji enot 46. oklepne korpuse so bili zvečer 10. julija prav tam kjer zjutraj (Barbier 2002, 110). 11. julija zvečer je obema stranema postalo jasno, da napad 9. armade proti položajem Centralne fronte v celoti ni uspel. Zjutraj, 12. julija so inženirske enote začele polagati obrambna minska polja, iztrošene oklepne enote pa so se začele umikati v zaledje (Glantz 1999, 27).

5.2 Potek operacij Armadne skupine Jug proti Voroneški fronti

Operacije Armadne skupine Jug pod poveljstvom feldmaršala von Mansteina proti enotam voroneške fronte, začele 4. julija ob 16.10 (Žukov 1980, 129), ko so enote II. SS oklepne korpuse zasedle nekatere sprednje opazovalne točke enot voroneške fronte ter izhodišča za napad na prvi pas obrambe (Barbier 2002, 89). Tudi poveljstvo voroneške fronte je bilo natančno obveščeno o točnem terminu napada nemških enot in tudi na tem odseku bojišča je sovjetsko topništvo opravilo preventivni napad ter s tem povzročilo nekaj urno zamudo začetka operacije. Kot bomo videli v nadaljevanju tega poglavja je imela Wehrmacht na južnem odseku bojišča precej več uspeha kot enote 9. armade na severu proti Centralni fronti. Za večji uspeh enot Armadne skupine Jug je več razlogov. Žukov v svojih spominih navaja, da so enote Armadne skupine Jug vodili boljši in bolj iniciativni generali kot na severu (Žukov 1980, 129). Glede na to, da je predvsem von Manstein veljal za enega najboljših in najsposobnejših nemških poveljnikov, lahko temu mnenju samo pritrdimo. S tega vidika se mi zdi tudi pomembno, da so enote Armadne skupine Jug v veliki meri sestavljali pripadniki enot SS-Waffen (najpomembnejši je bil seveda II. SS oklepni korpus pod poveljstvom SS-Obergruppenfuhrerja Paula Hausserja), ki so se zaradi svoje politične fanatičnosti in ideološke zvestobe ideologiji tretjega Raicha, še posebej zavzeto borile. Napad na položaje voroneške fronte se je začel uspešno, saj so enote 4. oklepne armade dokaj hitro razbile prvi obrambni pas 6. gardne

armade pod poveljstvom generala Čistjakova (znan po tem, da je leta 1945 sprejel vdajo mesta Berlin). Obsežnejše napredovanje je ustavilo vreme z nevihtami, zaradi česar so bile struge drugače suhih potokov poplavljene, in sovjetsko topništvo ter okrepitev. 48. oklepni korpus pod poveljstvom generala Knobelsdorffa se je pri eni od takih vodnih ovir zamudil za več ur. Vatutin je že takoj prvi dan potem, ko so se njegove umaknile s položajev prvega obrambnega pasu, svojo obrambo okrepil z dvema tankovskima korpusoma iz 1. tankovske armade pod poveljstvom generala Katukova. Armadna skupina Jug je v prvem dnevu ofenzive po začetnem uspehu in kasnejših težavah z vremenom uspela v sovjetske položaje zabiti cca. 10 km širok klin (Klug 2003, 41–42; Barbier 2002, 89–92). Hudi boji so potekali tudi v zraku, kjer je imelo sovjetsko letalstvo velike izgube in Luftwaffe je za nekaj časa celo dosegla popolno premoč v zraku. 6. julija, drugi dan ofenzive sta bila najbolj dejavna 48. oklepni korpus (na zahodnem krilu bojevališča) ter II. SS oklepni korpus. Zaradi trdovratne obrambe so drugi dan ofenzive enote Armadne skupine Jug že začele zaostajati za cilji ofenzive. 48. oklepni korpus tako ni dosegel cilja, ki bi ga po načrtih moral, reke Psel. Čeprav je bilo napredovanje enot boljše kot na severu, nemškimi enotami v prvih dveh dneh ni uspelo doseči odločujočega prodora oz. preboja obrambnih položajev na področju Voronoške fronte. Cena za odločnejše napredovanje je bila velika, saj je bil 6. julij v smislu tankovskih izgub, za enote Armadne skupine Jug, najslabši (Klug 2003, 42). Naloga armadnega oddelka Kempf je bila prav tako pomembna saj je moral ščititi vzhodni bok 4. oklepne armade, pri čemer pa ni bil preveč uspešen, saj je bilo njegovo napredovanje počasnejše od napredovanja 4. oklepne armade. To v prvih dneh operacije sicer ni imelo velikega vpliva na njeno izvajanje, je pa do izraza prišlo kasneje, ko se je II. SS oklepni korpus moral obrniti iz prvotno načrtane smeri na vzhod, proti Prokhorovki, da bi prestregel prihajajoče sovjetske okrepitev iz smeri Stepske fronte. Enote 48. korpusa in II. SS korpusa so nadaljevale s prodiranjem proti položajem Voroneške fronte. Glavno breme napada sta nosile I. SS oklepna grenadirsko divizija in SS divizija Leibstandarte. Nekako v tem času je v sovjetskem poveljstvu tudi padla odločitev, da se proti ogroženim območjem Voroneške fronte začnejo premeščati velike oklepne enote (5. gardna tankovska armada s cca. 550 tanki, 2. tankovski korpus, 10. tankovski korpus) s katerimi bi Rdeča armada dokončno ustavila prodor

Armadne skupine Jug. A do prihoda teh enot so morale enote voroneške fronte zdržati izjemno hude napade vseh enot Armadne skupine Jug.

7. julija so enote II. SS oklepne korpuse zasedle vas Tetrevino, kar je bila pomembna taktična zmaga, saj so s tem zabile klin v drugi obrambni pas enot 6. gardne armade in na ta način ogrozile šibkejše enote Rdeče armade, ki so bile stacionirane severneje proti Obojanu. Von Manstein je nato moral ukazati prodor proti Vzhodu, proti Prokhorovki, da bi na ta način zaščitil vzhodni bok II. SS oklepne korpuse, ki je zaradi obsežnega napredovanja in prihajajočih sovjetskih okrepitev iz smeri Stepske fronte (z Vzhoda), postajal vse bolj ogrožen (Glantz in House 1999, 109; Klug 2003, 42–44). Armadni oddelek Kempf pa zaradi počasnejšega napredovanja ni več mogel zadostno opravljati svoje temeljne naloge, tj. ščitenja vzhodnega boka 4. armade. Glavne operacije naslednjega dne so se odvijale v smeri avtoceste proti Obojanu, kjer je Vatutin okrepil obrambo s 6. tankovskim korpusom. V prvih dneh operacije so sovjetske enote poizkušale izvesti tudi mnogo protinapadov, a so bili le ti slabo koordinirani in so se v veliki meri končali z velikimi izgubami v ljudeh in tudi materialno-tehničnih sredstvih. Na bojevališču 48. oklepne korpuse (zahodno od bojevališča 4. oklepne armade) sta 11. oklepna divizija in divizija Grossdeutschland nadaljevali prodiranje proti severu v smeri Obojana, ki je bil ključna točka v obrambni smeri proti Kursku. Napredovanje je Vatutinu uspelo ustaviti, ker je na to področje pravočasno premestil že prej omenjeni 6. tankovski korpus, pa tudi druge sovjetske enote na tem področju (predvsem 22. gardni korpus 6. gardne armade) so se krčevito upirale. Poleg tega je bila večina letalske podpore Luftwaffe namenjena podpori prodiranja II. SS oklepne korpuse, ki je bil najpomembnejša enota 4. armade. Na jugovzhodnem delu bojevališča (vzhodno od Belgoroda), kjer so enote 3. oklepne korpuse skušale prodreti skozi položaje 7. armade pod poveljstvom generala Šumilova, je poveljstvo Voroneške fronte prav tako moralo uporabiti rezerve, da so lahko zaustavili prodor 3. oklepne korpuse (Klug 2003, 48).

Ponoči 8. julija je bilo v obeh poveljstvih sprejetih nekaj odločitev, ki so odločilno zaznamovale nadaljevanje operacije. Sovjetsko poveljstvo je ukazalo, da naj general Rotmistrov pospeši svoj pohod in ga usmeri direktno na področje Prohorovke, general Hoth, poveljnik 4. armade pa je ukazal enotam 48. oklepne korpuse naj

nadaljujejo prodor proti severu in sicer v smeri levega krila II. SS oklepnega korpusa s katerim bi se po načrtu tudi morali združiti. Zato je von Knobelsdorff 9. julija napadel v tej smeri s kar 500 tanki na širini cca. 18 km, da bi dokončno strl odpor sovjetskih sil. Vendar sta se 1. tankovska in 6. armada uspešno borili, na bojišču pa so imeli veliko uspeha sovjetski samohodni topovi SU-122 in SU-152, ki so imeli topove z dovolj prebojne moči in so bili dovolj mobilni, da so se lahko spustili v boj s katerikoli nemškimi tankom (Klug 2003, 50). Kljub žilavemu sovjetskemu odporu so bile enote 48. korpusa 9. julija oddaljene od Obojana le še dobrih 20 km. Na osrednjem delu bojišča je II. SS oklepni korpus prodiral proti severovzhodu v smeri Prokhorovke in prav tako naletel na zelo žilav odpor, saj so Sovjeti v boj ves čas pošiljali okrepiteve. Kljub temu je korpusu uspelo uničiti sovjetski 3. mehanizirani korpus in 31. tankovski korpus. Samo na sovjetski strani je bilo med 7. in 9. julijem uničenih več kot 500 tankov, kar kaže na to, da so bile operacije res silovite in uničujoče, tako za živo silo kot za materialno-tehnična sredstva. Položaj Armadne skupine Jug je postajal problematičen na zahodnem krilu 4. armade, saj so imele enote 48. korpusa vse več težav pri prodiranju proti Obojanu. Tako kljub močnim napadom, niso uspeli zavzeti strateško pomembne vasi Novoselovka, temveč so zasedli le nekaj vzpetin v okolici. Taktične probleme je imela Armadna skupina Jug tudi na svojem vzhodnem krilu, saj že prej omenjeni oddelek Kempf ni prodiral dovolj hitro, da bi prestregel sovjetske okrepiteve z vzhoda, prav tako pa je imel veliko težav pri prodiranju tudi 3. oklepni korpus, ki se je boril proti enotam 7. gardne armade pod poveljstvom generala Šumilova. Kljub temu, da je 10. julija zvečer prebil obrambne položaje 7. gardne armade, pa je bil predaleč, da bi preprečil združitev sovjetskih okrepitev s 1. tankovsko armado pod poveljstvom generala Katukova, kar je kasneje imelo velike posledice za končni izid bitke pri Prokhorovki (Klug 2003, 50-52). 11. julija je prvič prišlo tudi do nesoglasij med nemškimi poveljniki glede nadaljevanja operacije, saj je bil poveljnik Armadnega oddelka Kempf, general Kempf prepričan, da je treba ofenzivne operacije popolnoma ustaviti. S tem se general Hoth (poveljnik 4. armade) in feldmaršal von Manstein (poveljnik Armadne skupne Jug) nista strinjala in operacija se je nadaljevala. Pri čemer naj bi armadni oddelek Kempf skušal čimbolj uspešno podpreti prodiranje II. SS oklepnega korpusa proti Prokhorovki. Že takrat pa je bilo bolj ali manj jasno, da na strateški ravni operacija Citadela ne bo uspela, saj se je takrat že jasno videlo, da napad 9.

armade na položaje Centralne fronte ne bo uspel. Če pogledamo razvoj operacij Armadne skupine Jug proti enotam Voroneške fronte, lahko kritično ocenimo von Mansteinovo odločitev, da tako dolgo ni izdal ukaza o premiku enot 24. oklepnega korpusa pod poveljstvom generala Nehlinga na področje operacij (korpus je bil stacioniran v bližini Harkova). V tem času je bila situacija na bojišču nejasna in izredno napeta. Stalin je tako zahteval poročanje o situaciji na bojišču vsako uro. Poleg tega je okrepil štab na bojišču in ukazal maršalu Vasilevskemu, da koordinira sodelovanje med 5. gardno tankovsko armado in 5. gardno armado pod poveljstvom generala Žadova. Poleg tega sta ukaz za premik na področje Kurska dobili tako 27. armada s 4. gardnim tankovskim korpusom in 53. armada s 4. mehaniziranim korpusom. Vatutin je 5. gardno tankovsko armado okrepil še z 2. tankovskim in 2. tankovskim gardnim korpusom, s čimer je 5. gardna tankovska armada na predvečer bitke pri Prokhorovki štela kar 950 tankov, a od tega je imela le 35 težkih tankov in samohodnih topov. Kar 264 tankov je bilo lahkih in neprimernih za bojevanje z nemškimi tanki. A včasih je sila števila pomembnejša od tehnične odličnosti. Vse te okrepitve, ki so bile poslane v boj med samo operacijo potrjujejo, da so številke iz razpredelnic zapisanih v poglavju o pripravah na operacijo, svoj odmev dobile tudi v realnosti na bojišču. Sovjetske rezerve so bile skorajda neizčrpne in zato je bilo samo vprašanje časa, kdaj se bo nemška ofenziva zlomila na obrambnih položajih Rdeče armade in kakšno ceno bo za zaustavitev nemške ofenzive morala plačati Rdeča armada z vidika izgub žive sile in materialno tehničnih sredstev.

Tudi poveljstvo Armadne skupine Jug je okrepilo svoje sile in sicer predvsem Armadni oddelek Kempf, ki si je krčevito prizadeval, da bi se združil z enotami II. SS korpusa pred Prokhorovko. 11. julija je II. SS oklepni korpus trčil tudi na prve enote 5. gardne tankovske armade, ki se je pripravljala na protiofenzivo in jo presenetil. Sovjetske sile so si obupno prizadevale za dva pomembna taktična cilja. Prvi je bil stabilizirati položaj pred Prokhorovko in zaustaviti prodiranje II. SS oklepnega korpusa, s čimer bi se vzpostavili pogoji za prehod v protiofenzivo ter na drugi strani ustaviti prodiranje Armadnega oddelka Kempf in 3. oklepnega korpusa, ki sta si na vzhodnem krilu 4. armade obupno prizadevali za združitev z II. SS oklepnim korpusom (Klug 2003, 52-54). 12. julij je bil odločilen dan za usodo celotne operacije Citadela. Maršal Vasilevski, ki je koordiniral delovanje enot pod

poveljstvom poveljnika Voroneške fronte Vatutina s prihajajočimi okrepitevami (predvsem s 5. gardno tankovsko armado pod poveljstvom generala Rotmistrova) je planiral protinapad, ki bi ga morala izvesti 5. gardna tankovska armada s pomočjo 5. gardne armade za 12. julij ob 10.00. Cilj protinapada je bil uničiti enote II. SS oklepne korpusa in preprečiti umik ostankov teh enot proti jugu (Klug 2003, 55). Šele tedaj je tudi von Manstein ukazal enotam 24. oklepne korpusa, da se začnejo premikati v smeri iz katere bi lahko izkoristile morebiten preboj, ki bi ga dosegle enote II. SS oklepne korpusa. Enote 23. oklepne korpusa pa so bile predaleč, da bi lahko ustrezno okrepile Hausserjeve enote, ki so se takrat že pripravljale na odločilno bitko pri Prohorovki.

5.3 Bitka pri Prohorovki

12. julij 1943 je bil deževen in nevihten. Večji del bojišča je ležal zahodno od Prohorovke, omejen pa je bil z reko Psel na severu, z železniško progo Belgorod-Kursk ter z gričevnatim terenom neprimernim za oklepno bojevanje na jugu ter samo Prohorovko na vzhodu. Bojišče je bilo zelo razmočeno, kar je zmanjševalo mobilnost oklepnih enot. Različni viri navajajo različno število tankov in ostalih oklepnih vozil, ki so se bojevala v bitki tega dne. V starejšem zgodovinospisju, ki je bilo pod vplivom sovjetskih virov je bila jasna tendenca, ki je precenjevala število nemških tankov in ostalih enot ter podcenjevala število sovjetskih tankov. Na ta način so skušali bitko pri Prohorovki za propagandne namene prikazati kot veliko zmago Rdeče armade. Ker dolgo časa ni bilo na voljo ostalih virov, so zgodovinarji sledili virom, ki so bili na voljo in posledica je bila konstrukcija precej napačne slike same bitke. Sodobne ugotovitve, ki so posledica analize tako sovjetskih kot nemških virov (predvsem dnevniških zapisov o številu tankov II. SS oklepne korpusa, ki so shranjeni v Nacionalnem arhivu v Washingtonu in do sedaj niso bili upoštevani, čeprav so bili poznani že približno 50 let)¹⁰ so naslednje. Sovjetske oklepne sile, ki so sodelovale v bitki pri Prohorovki, so šteje približno 850 vozil različnih tipov, od katerih je bilo 500 tankov T-34, 264 lahkih tankov T-70, 35 britanskih tankov, ki jih je SZ dobila iz ZDA in VB. II. SS oklepni korpus, ki so ga sestavljale tri divizije, I. SS divizija Leibstandarte Adolf Hitler, II. SS divizija Das Reich in III. SS divizija

¹⁰ <http://www.historynet.com/battle-of-kursk-germanys-lost-victory-in-world-war-ii.htm>

Totenkopf, pa je imel v svoji sestavi pred bitko pri Prohorovki operativno sposobnih le 211 tankov (Nipe 1998), še 200 pa jih je imel v sestavi 3. oklepni korpus, ki se je bojišču približeval z juga (Glantz 1999, 151-152). Pri tem je potrebno poudariti, da sta v sami bitki pri Prohorovki sodelovali le I. SS divizija Leibstandarte Adolf Hitler in deloma divizija Totenkopf. Tako je bilo realno število nemških tankov bitki še manjše. Z vidika kritične analize virov je tudi zanimivo, da se v študiji sovjetskega generalštaba iz leta 1944, ki jo je generalštab izdelal za potrebe študija in analize preteklih operacij, bitka pri Prohorovki ne idealizira za potrebe propagande kot je bila v SZ praksa kasneje, ampak le na hitro omeni dejstvo, da je 5. gardni tankovski armadi uspelo zaustaviti prodor glavne sovražnikove formacije.

Bitka se je začela zjutraj 12. julija, ko sta Totenkopf in divizija Liebstandarte s približno 150 tanki napadle v smeri Prohorovke. Glavno ost napada je nosila divizija Leibstandarte, Totenkopf, je bila na desnem severnem krilu in Das Reich zadaj. Rotmistrov je ukazal protinapad v katerem je bilo približno 430 tankov v prvem ter še 70 v drugem valu (Barbier 2002, 138). Protinapad se je začel po zelo kratki topniški predpripravi. 18. tankovski korpus je napadel divizijo Leibstandarte s severa, isto divizijo sta iz smeri Prohorovke napadla tudi 29. tankovski korpus, podprt z 9. padalsko divizijo. Enote 18. tankovskega korpusa kot tudi ostale enote so doživele hude izgube (Barbier 2002, 138) Večina oklepnih enot je bila tako uničena že v prvih bojih do 9.00 zjutraj (Klug 2003, 58). Sovjetski tankisti so uporabljali taktiko, ki je mejila že na samomorilsko, saj so se v polnem zagonu preko odprtega prostora poizkušali čimbolj približati nemškimi tankom, da bi na ta način izničili prednost nemških tankov, predvsem tankov Tiger, ki so imeli 88 mm topove in oklepe, ki jim 76 mm top na T-34 na daljših razdaljah ni mogel do živoga. 18. tankovski korpus je ustavil tudi prodiranje divizije Totenkopf, a ni mogel prodreti naprej, ker so Nemci še uspeli zagotoviti dovolj ognjene moči. Preboj je na jugu uspel tudi 3. oklepnemu korpusu pod poveljstvom generala Nehringa. Rezervne enote 5. gardne armade so morale biti poslane v tisti smeri, da bi preprečile morebitno združitev 3. oklepnega korpusa z II. SS oklepnim korpusom.

Bitka se je končala sredi popoldneva, ko so bile sile na obeh straneh že popolnoma izčrpane. Bitka se je na taktičnem nivoju končala kot neodločena, saj sta obe strani držali pozicije prejšnjega dne. Treba je poudariti, da je 5. gardna tankovska armada

utrpela hude izgube (650 tankov) in ni bila sposobna pripraviti ofenzive za naslednji dan.

Nemci so izgubili glede na dnevniške zapise okrog 70 tankov, saj je II. SS oklepni korpus 13. julija, dan po bitki pri Prohorovki imel na voljo 163 tankov, od katerih se jih je nekaj vrnilo s popravila, tako je končna izguba nemških tankov pri Prohorovki okrog 70 (Nipe, 1998). Rotmistrov je tako ukazal svojim podrejenim, da naj se pripravijo za obrambo. A Sovjeti so na področje Prohorovke pošiljali nove in nove rezerve. Položaje okrog Prohorovke sta zasedli 21. tankovska in 10. gardna motorizirana brigada.

Prihod novih in novih okrepitev je opazil tudi Hoth, ki je poveljniku Armadne skupine Jug von Mansteinu sporočil, da prodor proti severu ni več mogoč in da naj se poizkuša s prodorom v zahodni smeri. Pomembno je, da se je 12. julija na področju severnega dela frontne izbokline pri Kursku začela operacija Kotuzov, na Siciliji pa se je tri dni prej z izkrcanjem zavezniških enot začela operacija Husky. Na podlagi teh dejstev in ocene, da tudi z morebitnim nadaljevanjem ofenzivnih operacij prvotnih ciljev operacije Citadela ne bi bilo mogoče doseči, se je Adolf Hitler odločil, da prekine operacijo Citadela (Klug 2003, 62; Barbier 2002, 144–148), čeprav je II. SS oklepni korpus še nekaj časa deloval v okolici Prohorovke. Predvsem von Manstein se s tako odločitvijo ni strinjal in je kasneje v svojih spominih pisal o izgubljeni zmagi pri Kursku, kar je seveda pretirano. Kot smo zapisali na eni od prejšnjih strani je bilo v tej fazi operacije, ko se je napad Armadne skupine Center na položaje Centralne fronte izjalovil in ko so enote Zahodne in Brjanske fronte že začele z operacijo Kotuzov, samo še vprašanje cene, ki jo bo Rdeča armada morala plačati za zmago v izgubi žive sile in materialno-tehničnih sredstev.

5.4 Potek Operacije Kotuzov

Kot smo že napisali se je operacija Kotuzov začela 12. julija 1943 in sicer kot skrbno načrtovano nadaljevanje defenzivne operacije Centralne fronte proti enotam 9. armade oz. Armadne skupine Center. 11. gardna armada, ki je pripadala Zahodni fronti pod poveljstvom generalpolkovnika Sokolovskega je prva začela napad. Na njenem vzhodnem, levem krilu pa je prodirala 61. armada iz sestava Brjanske fronte (Glantz 1999, 98). Glavnino nemških enot na tem področju so sestavljale sile 2.

oklepne armade pod poveljstvo generala Rudolfa Schmidta. Napad je bil za enote Wehrmachta na področju Orela ogrožujoč iz več razlogov. Prvič, ker bi v primeru zloma nemške obrambe sovjetske enote udarile v hrbet 9. armadi in drugim enotam Armadne skupine Center, ki so se borile proti enotam Centralne fronte. Drugič, ker je napad ogrožal glavno preskrbovalno središče za Armadno skupino Center. In tretjič, ker enote Zahodne in Brjanske fronte niso bile vključene v defenzivno fazo operacije pri Kursku in so bile tako ob začetku ofenzive v polnem sestavu in stanju popolne pripravljenosti. V operaciji Kotuzov so pomembno vlogo odigrale tudi partizanske enote v zaledju, ki so napadale komunikacijska središča nemških enot in tako povzročale veliko zmedo (Klug 2003, 61). Naslednji dan, 13. julija 1943 so enote Brjanske fronte začele svoj napad in sicer s 3. in 63. armado, ki sta napadli vsaka na svojem, zelo ozkem (9 km) odseku bojišča z namenom, da bi prodrli skozi obrambne položaje nemških enot. 14. julija je prodor enot 3. in 63. armade skušala izkoristiti še 3. gardna tankovska armada pod poveljstvom generalporočnika Rybalkova. 1. in 5. tankovski korpus pa je na enak način izkoristil prodor 11. gardne armade. Ker je bila nemška obramba na tem delu bojišča večinoma globoko ešalonirana so šele omenjene tankovske/oklepne enote uspele dokončno prebiti obrambo in prodreti v zaledje nemških obrambnih črt. 3. gardna tankovska armada je 5. avgusta osvobodila mesto Orel, 18. avgusta pa so enote Brjanske fronte dosegle mesto Brjansk, po katerem so bile tudi imenovane in celotna izboklina okrog mesta Orel je bila očiščena nemških enot, cilji operacije Kotuzov pa so bili doseženi (Glantz 1999, 98).

5.5 Operacija Polkovodec Rumjancev

Situacija na južnem odseku bojišča je bila bolj zapletena in dalj časa nejasna kot na severu, kjer je že po nekaj dneh postalo jasno, da napad 9. armade na položaje Centralne fronte ne bo uspešen. O vzrokih za to smo že pisali. Zato ni presenetljivo, da se je tudi operacija Polkovodec Rumjancev, katere cilj je bil izkoristiti uspešno obrambo južnega dela izbokline pri Kursku in premagati izčrpane nemške enote ter jih potisniti proti Vzhodu in osvoboditi Belogorod in Harkov, začela kasneje kot Operacija Kotuzov na severu, čeprav je bilo sprva načrtovano, da se se bosta obe operaciji začeli istočasno. Za razvoj operacije Polkovodec Rumjancev je pomembo

dejstvo, da so enote Jugozahodne fronte pod poveljstvom generala Tolbuhina 17. julija začele ofenzivo preko Dnepra in reke Mius z namenom, da bi nemške rezerve zvrabili iz kritične smeri Belgorod-Harkov, ki je bila glavni cilj Operacije Polkovodec Rumjancev. Poveljnik Armadne skupine Jug von Manstein je takrat ocenil, da sovjetske enote ne bodo zmožne tako hitro začeti ofenzivnih operacij po tako izčrpljujočih bojih kot so bili tisti na odseku voroneške fronte. A treba je poudariti, da je von Manstein kljub veliki sposobnosti, takrat precenil moč svojih sil in podcenil moč in količino sovjetskih rezerv. Zato je poslal oklepne rezerve II. SS oklepne korpusa, 24. oklepne korpusa ter 48. oklepne korpusa na jug, da bi preprečili prodor sovjetskih enot jugozahodne fronte. Pri tem pa je odločilno oslabil smer Belgorod – Harkov, saj je STAVKA iz Stepske fronte za izvedbo operacije Polkovodec Rumjancev na področje Obojana poslala 27. in 53. armado, ki sta ju podpirala 4. gardni tankovski korpus ter 1. mehanizirani korpus. Poleg tega se je na območje Belgoroda, v zaledje 7. gardne armade premaknila tudi 47. armada. Operacija se je začela 3. avgusta 1943, slab mesec po začetku operacije pri Kursku. Operacijo je vodil Žukov, skupaj s poveljnikoma Stepske in Voroneške fronte, Konjevim in Vatutinom. Po načrtu bi morale enote 5. in 6. gardne armade s pomočjo 53. armade napasti na le 30 km širokem odseku, da bi dosegle odločujoč preboj. Šlo je za res ogromno koncentracijo sil, ki pa je bila potrebna, ker so enote Armadne skupine Jug med Belgorodom in Harkovim imele pripravljenih kar pet obrambnih pasov. Po preboju fronte bi nato bi enote 1. in 5. gardne tankovske armade izkorstile vrzel in prodrle globoko za nemške položaje ter obkolile Harkov s severa in zahoda. Nemške enote so bile na ofenzivo popolnoma nepripravljene, tako da je enotam 1. in 5. gardne tankovske armade že prvi dan bojov uspelo prebiti dve nemški obrambni črti in prodreti na nekaterih delih celo 25-30 km globoko za nemške položaje (Klug 2003, 66; Glantz 1999, 98–99).

Zahodno od glavne smeri napada pa so napadle enote 27. in 40. armade podprte s štirimi tankovskimi korpusi. 5. avgusta zvečer, dva dni po začetku operacije so sovjetske enote osvobodile Belgorod, enotam pod poveljstvom Katukova (1. tankovska armada, ki je ustavila prodiranje proti Obojanu) in Rotmistrova (5. gardna tankovska armada) pa je do takrat uspelo prodreti že 60 km v zaledje nemških enot. V tem času so se enote, ki so bile poslane na jug, da bi zaustavile ofenzivo preko

reke Mius, hitro vračale nazaj na sever, a je bilo prepozno, da bi zaustavile sovjetsko ofenzivo. Divizija Großdeutschland se je tako npr. vključila direktno v boje 6. in 7. avgusta, a več kot le za kratek čas zaustaviti prodiranje 40. armade ni uspela postoriti. Von Manstein je sicer poizkušal zbrati sile za nov protinapad, a so bile enote Armadne skupine Jug izčrpane ter po enomesečnih težkih bojih proti enotam Voroneške fronte nepripravljene na protiofenzivo proti tako močnemu nasprotniku. Sovjetske enote so dosegle zunanje obrambne položaje okrog Harkova 13. avgusta, dva dni predtem pa so enote 1. in 5. gardne tankovske armade uspeli zaustaviti protinapad nemških enot pri prometnem križišču v vasi Bogoduhov, čeprav so imele enote 1. tankovske gardne armade v spopadu veliko izgub. 17. avgusta so spopadi dosegli predmestja Harkova in po nekaj dneh srditih pouličnih bojov je von Manstein zaukazal umik iz mesta, da se ne bi ponovil Stalingrad, kljub temu, da za to ni imel potrebnega ukaza OKH. Harkov je bil osvobojen 23. avgusta 1943 in s tem je bil glavni cilj operacije Polkovodec Rumjancev dosežen. Harkov je četrtič prešel iz nemških v sovjetske roke in obratno. Operacija pri Kursku je bila tako zaključena po slabem mesecu in pol srditega bojevanja. Kljub temu, da zmaga Rdeče armade ni bila dosežena na tako lahek način kot je bilo v zgodovinpisju dolgo časa razumljeno, so posledice operacije pri Kursku jasne. Wehrmacht je izgubila strateško iniciativo in začela umik, ki se je maja 1945 končal v Berlinu. Po operaciji pri Kursku se je strateška situacija korenito spremenila v korist Sovjetske zveze. Rdeča armada je v vseh fazah operacije nemškim enotam povzročila veliko izgub tako z vidika žive sile kot z vidika materialno-tehničnih sredstev. Poleg tega so enote Rdeče armade frontno črto potisnile za 300 km proti zahodu in so osvobodile kar 395.000 kvadratnih kilometrov ozemlja. Poraz v operaciji pri Kursku je bil za nacistično Nemčijo zelo problematičen tudi iz psihološkega vidika, saj so zavezniki sil Osi po operaciji začeli iskati poti za izhod iz vojne, poleg tega pa je morala tako v nemški vojski kot med civilnim prebivalstvom začela padati, saj nemški propagandni stroj ni mogel zakriti še enega velikega vojaškega neuspeha na Vzhodu.

6 Zaključek in verifikacija hipotez

Stanje zgodovinoписja na področju nemško-sovjetskega spopada je danes, 65 let po koncu sovjetsko-nemškega spopada in druge svetovne vojne, še vedno dokaj neenotno. Kvalitetne zgodovine tega spopada ne bo mogoče napisati brez medsebojne primerjave virov. Viri v ruskih arhivih so še vedno v veliki meri nedostopni. Sovjetsko zgodovinoписje pa je bilo do padca berlinskega zidu kontrolirano s strani države in skoraj povsem v službi propagande. Poleg tega pa je »velika domovinska vojna« tako trdno zasidrana v zavesti ruskega človeka kot neponovljivo herojsko dejanje, da bo povsem objektivna in znanstvena kritična analiza tega spopada brez kakršnegakoli vpletanja čustev mogoča šele čez nekaj generacij. Trenutno pa smo glede odnosa do tega spopada še vedno v »hobsbawmavski« coni somraka, kjer se med seboj mešajo individualni spomini, dosežki zgodovinarjev in čustva. Na drugi strani se je zahodno zgodovinoписje, ki se je ukvarjalo s pričujočo tematiko moralo opirati v veliki meri izključno na nemške vire. Posledica vsega skupaj je, da slika velikega spopada še zdaleč ni tako jasna kot se zdi na prvi pogled povprečnemu bralcu in tudi miti, ki so zamegljevali oz. zamegljujejo sliko tega spopada so še vedno zelo prisotni v percepciji sovjetsko-nemške vojne. Tudi v zvezi z operacijo pri Kursku, ki je ena najbolj znanih v tem velikem spopadu in ki jo poznajo tudi tisti, ki o tem spopadu vedo zelo malo, se še vedno pojavlja kar nekaj mitskih predstav. Šele v zadnjem času se s ponovno kritično analizo virov z obeh strani vzpostavlja jasnejša slika, kaj se je v resnici dogajalo leta 1943.

Danes je na operacijo pri Kursku v zgodovinoписju več pogledov. Klug govori o petih zgodovinoписnih šolah oz. pogledih na operacijo pri Kursku, in sicer na: a.) nemško, b.) sovjetsko, c.) zahodno pred razkritjem ULTRE, d.) zahodno moderno in e.) zahodno revizionistično (Klug 2003, 2). Prvi dve šoli sta danes presežni, ker sta njuna pogleda na operacijo povsem enostranska tako z ene, kot z druge strani. Glavni predstavnik t.i. »nemške« interpretacije je poveljnik Armadne skupine Jug feldmaršal von Manstein, ki v svojih spominih govori o izgubljeni bitki pri Kursku, ki naj bi jo zakrivil Adolf Hitler, ker je prehitro ukazal prekinitev operacije Citadela (Manstein 1955, 449). Kot smo videli v pričujočem diplomskem delu je bilo zaradi izrazite številčne premoči Rdeče armade tako z vidika žive sile, kot tudi z vidika materialno-

tehničnih sredstev edino vprašanje cena, ki jo je morala v obliki izgub za zmago plačati Rdeča armada. Armadna skupina Jug bi sicer lahko nadaljevala operacijo in verjetno sovjetskim, predvsem oklepnim enotam zadala še nekaj izgub, a cilj operacije Citadela ni bil dosegljiv, ker so rezerve (v mislih imam predvsem 27. in 53. armado, za kateri Abwehr takrat še ni vedel, pa tudi von Mansteinu ta dejstva niso bila poznana, ko je pisal svoje Spomine) iz smeri Stepske fronte že začele zasedati položaje v zaledju Voroneške fronte.

Zadnje tri šole pa so posledica dela zgodovinarjev potem, ko so se in po letu 1989 počasi začeli odpirati sovjetski arhivi. Predvsem David Glantz, čeprav mu nekateri očitajo pro-sovjetskost (takšno stališče izhaja iz pogleda, da so vsi sovjetski viri, tudi arhivski, ideološko kompromitirani, kar seveda ne drži), se je uspel z analizo tako sovjetskih, kot tudi nemških virov približati realni sliki dogajanja. Na ta način bodo počasi tudi nekateri miti, predvsem tisti o bitki pri Prohorovki, začeli izgubljati na svojem pomenu. Revizionistična šola pa se spušča na področje, t.i. »if-history«, zato se tudi z analizo tega pogleda ne bomo ukvarjali.

Če se za konec še enkrat ustavimo pri zastavljenih hipotezah, ki so nas usmerjale skozi raziskavo o operaciji pri Kursku, lahko potrdimo, da so se te hipoteze v veliki meri izkazale za upravičene. Sicer operacije pri Kursku z vidika širšega konteksta ni težko umestiti v daljši časovni lok, ker so vzroki, da je do nje prišlo jasni, prav tako pa so jasne tudi posledice, ki so izšle iz operacije. Kot smo zapisali, operacija Citadela skupaj s podoperacijama Kotuzov in Polkovodec Rumjancev ne pomeni preobrata v sovjetsko-nemškem spopadu. Preobrat se je zgodil že dobrega pol leta prej, s porazom 6. armade v Stalingradu. Pomeni pa trenutek, ko je iniciativa prešla v roke Rdeče armade, saj Wehrmacht po porazu pri Kursku poleti 1943 ni bila nikoli več sposobna začeti ofenzivne operacije velikih razsežnosti in je bila do konca vojne, tj. do maja 1945, obsojena na mučno defenzivo in stalno umikanje pred enotami Rdeče Armade. Tudi vzroki za poraz Wehrmachta v tej operaciji so bolj ali manj jasni in so bili že večkrat korektno opisani. Operacija Citadela ni uspela, ker je bila SZ v tej fazi spopada že superiorna z vidika žive sile in materialno-tehničnih sredstev. Prav tako je sovjetsko poveljstvo doseglo velik napredek na področju vodenja in poveljevanja. Ne smemo pa pozabiti niti izjemno pomembne vloge, ki jo je v pripravah na operacijo pri Kursku odigrala GRU, sovjetska vojaška obveščevalna

služba. Ta vidik v hipotezah ni bil zajet in se je razjasnil šele kasneje med samo analizo priprav obeh strani na operacijo.

V sovjetske enote pa se je poleg tega tudi začelo uvajati nova in bolj sofisticirana komunikacijska sredstva, poleg tega pa je z analizo operacij iz prvih dveh let vojne sovjetsko poveljstvo doseglo velik napredek na področju taktične obrambe proti prodorom tankovskih enot. Tako potrjujem tudi drugo zastavljeno podhipotezo.

Kot smo zapisali že zgoraj je bil eden od temeljnih problemov, s katerimi se je dolgo časa soočalo zgodovinopisje, rekonstrukcija same operacije, ki do pred kratkim ni bila natančno ugotovljena. Sedaj je tudi ta segment operacije, skupaj z bitko pri Prohorovki dovolj natančno rekonstruiran. Zaključujem z mislijo, da je bil izid operacije, glede na analizo priprav obeh strani v veliki meri odločen vnaprej, saj Wehrmacht ni imela ne dovolj žive sile, ne materialno-tehničnih sredstev in rezerv, da bi lahko uspešno dosegla in kasneje obranila cilje operacije pred sovjetskim protinapadom iz smeri Stepške fronte. Operacija pri Kursku je bila tako ena od odločilnih velikih operacij druge svetovne vojne, saj, kot smo že večkrat zapisali, po porazu Wehrmacht ni bila nikoli več sposobna začeti ofenzivne operacije velikih razsežnosti in je bila do konca vojne obsojena na mučno defenzivo.

7 Literatura

1. Barbier, M.K. 2002. *Kursk - The Greatest Tank Battle 1943*. St. Paul Minnesota: MBI.
2. Babić, Manojko. 1981. *Taktika oklopnih i mehanizovanih jedinica u opštenarodnom odbrambenom ratu*. Beograd: Savezni sekretariat za narodnu odbranu. GŠ JLA.
3. Benigar, Borut. 2002. *Neuspeh operacije Barrbarossa*. Ljubljana: FDV.
4. Citino, Robert M. 1999. *The Path to Blitzkrieg: doctrine and training in the German Army 1920-1939*. Colorado: Lynne Reiner Publishers.
5. Guderian, Heinz. 1961. *Ratni memoari*. Beograd: Vojno delo.
6. Glantz, David. 1986. *Soviet Defensive Tactics at Kursk, July 1943*. Fort Leavenworth: Army Combined Arms Center.
7. --- 1990. *Soviet Military intelligence at war*. Fort Leavenworth-Kansas: Frank Cass Publishers.
8. Glantz, David in M. Jonathan House. 1995. *When the Titans clashed: How the Red Army stopped Hitler?*. Kansas: University of Kansas.
9. --- in M. Jonathan House. 1999. *The Battle of Kursk*. New York: Knopf books for young readers.
10. Glantz, David in Harold Orenstein, ur. 1999. *The Battle for Kursk 1943, The Soviet General Staff Study*. London: Frank Cass Publishers.
11. Glantz, David. 2001. *The Soviet-German War 1941-1945, Myths and realities: a survey essay*. Clemson-South Carolina: Clemson University.
12. Hadić, Fadil., ur. 1963. *Ratni memoari*. Zagreb: Stvarnost.
13. Klug, P. Jonathan. 2003. *Revisiting Lost Victory at Kursk Thesis*. Louisiana: State University.

14. Konjev, Ivan. 1974. *The Great Battle at Kursk and Its Historic Significance*. Moskva: Progress Publishers.
15. Krajnik, Jurij. 2006. *Bliskovita vojna in globoka bitka: nemška in sovjetska večina vojskovanja pred in med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: FDV.
16. Manstein, von Erich. 1955. *Lost Victories: The War Memoirs of Hitler's Most Brilliant General*. St. Paul: Presidio Press.
17. *Military history documents*. 2010. Dostopno prek:
<http://www.onwar.com/maps/wwii/eastfront1/opbarbarossa.htm>. (29. marec 2010).
18. *Military history online*. Dostopno prek:
<http://www.militaryhistoryonline.com/> (22. marec 2010).
19. Nipe, George M. 1998. "*Kursk Reconsidered: Germany's Lost Victory?*". Dostopno prek: <http://www.thehistorynet.com/WorldWarII> (20. marec 2010).
20. Petermelj, Boštjan. 2002. *Stalingrajska operacija*. Ljubljana: FDV.
21. Piekalkiewicz, Janusz. 1996. *Druga svetovna vojna*. Ljubljana: DZS.
22. Rokossovskyy, Konstantin. 1992. *A soldier duty*. South Godstone: Spantech & Lancer.
23. Shetemenko, S.M. 1970. *The Soviet General Staff at War 1941-1945*. Moskva: Progress Publishers.
24. Sulzberger, Cyrus Leo. 1966. *Druga svetovna vojna*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
25. *United States Army Combined Arms Center*. 2010. Dostopno prek:
<http://www-cgsc.army.mil/carl/resources/csi/glantz2/> (15. marec 2010).
26. Wikipedia. 2010. *Battle of Kursk*. Dostopno prek:
http://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Kursk (12. marec 2010).
27. *Vojni leksikon*. 1981. Beograd: Vojno izdavački Zavod.

28. *Vojna enciklopedija, 4. knjiga. II. izdaja.* 1972. Beograd: Vojno izdavački Zavod Vojne enciklopedija.
29. Žabkar, Anton. 2003. *Marsova dediščina. Temelji vojaških ved, 1. knjiga.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
30. Žukov, Gregorij. 1980. *Spomini in premišljanja, 2. knjiga.* Zagreb: Globus.